И.Л. ҚЎЗИЕВ А.Х. ҚЎЧҚОРОВ

ҚУЁН ВА НУТРИЯ: ГЎШТ ВА МЎЙНА

ТЎКИН ЯШАШ СИРЛАРИ

15

ТАДБИРКОРЛАР УЧУН МАСЛАҲАТЛАР

И.А.ҚЎЗИЕВ, А.Х.ҚУЧҚОРОВ

ҚУЁН ВА НУТРИЯ:
гўшт ва мўйна

(Тадбиркорлар учун оммабоп қўлланма)

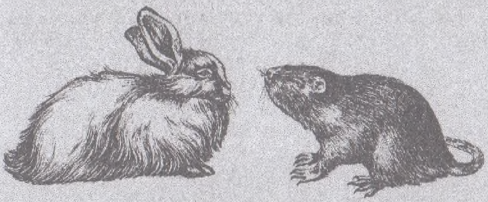

ТОШКЕНТ – 2013

SDVU Axborot-resurs markazi
Inv № бр 33458

ЎЎК 636.9(072)
КБК 46.71
Қ88

Қуён ва нутрия: гўшт ва мўйна. Тузувчилар: [illegible] А.Қўчқоров [illegible] PRESS, 2013. [illegible]

ЎЎК 636.9(072)
ҚБК 46.71

Тадбиркорликнинг қирралари кўп. Айниқса, қуёнчилик ва нутрия парваришлаш кони фойда. Чунки қуён кўп насл бериб, бир оиланинг гўшт эхтиёжини қоплабгина қолмай, кўп миқдорда сифатли мўйна ҳам беради. Нутрия ҳақида ҳам шу фикрни айтиш мумкин.

Ушбу рисолада тадбиркорлар учун қуён ва нутрия етиштириш усуллари, зотлари ҳақида батафсил маълумотлар берилади.

Набижон ҲОШИМОВнинг «Тукин яшаш сирлари» лойиҳаси

Тақризчи: **Б.ХОЛМАТОВ – ЎзРФА Ўсимлик ва ҳайвонот олами генофонди институти илмий ишлар бўйича директор ўринбосари, биология фанлари номзоди**

ISBN 978–9943–20–200–9

© «DIZAYN-PRESS» нашриёти, 2013

636.92
К-88

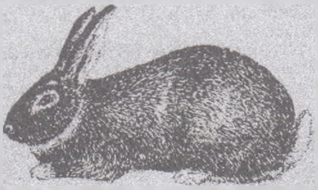

ҚУЁНЧИЛИК

Қуён – уй шароитида парваришланадиган, энг тез етиладиган ва кўп насл берувчи жониворлардан ҳисобланади. Шунинг учун қуёнчиликка кўпдан буён катта эътибор қаратиб келинади. Ҳозирги пайтда қуён парваришланадиган катакларни нафақат қишлоқ жойларида, балки шаҳарда ва шаҳар атрофларида ҳам кўплаб учратиш мумкин. Дарҳақиқат, кўпгина ҳаваскорлар айнан шу жониворни кўпайтиришга жазм этадилар. Бу бежиз эмас. Чунки бу жониворнинг наслдорлиги якин афсонага айланган. Бир вақтлар Британия қуёнларининг кўпайишига шубҳа билан қараган Австралияликлар бунинг қаттиқ казосини тортганлар. Яшил минтақага тушиб қолган қуёнлар ўзларининг табиий кушандалари йўқлиги натижасида шундай кўпайиб кетишадики, пировардида қитъада мавжуд ўсимликларнинг йўқ бўлиб кетиш хавфи туғилади, оқибатда, ерлик аҳоли қуёнларга қарши ҳақиқий уруш очишга мажбур бўладилар.

Қуён ҳақиқатдан ҳам уй шароитида хонаки уй ҳайвонлари орасида энг тез етилиб, кўп насл берувчи жонивор саналади. Бир мавсумда учта мода ва бир эркак қуёндан иборат кичик оила 25 марта кўпаяр экан! Кузда бундай пода юзлаб бошга кўпаяди, агар сал жиддийроқ шуғулланилса, улар сони 200 тагача етиши ҳам мумкин.

Қуёнларни жуда мазали, шу билан бир қаторда парҳезбоп гўшти ва албатта телпак, пўстин ва бошқа мўйнали буюмлар тайёрлашга кетадиган чиройли мўйнаси учун бо-

қиб кўпайтирадилар. Қуён гўшти [illegible] уй ҳайвонлари ва паррандаларникига нисбатан [illegible] сақланишини унутмаслик керак.

Парваришланаётган битта мода қуёндан йил давомида 25–35 та тери ва 40 кг га яқин гўшт олиш мумкин экан. 90 кун давомида ёш қуён [illegible] семиради ва уни сўйиш мумкин. Табиийки, мўйнали уй ҳайвонларини кўпайтиришга қарор қилган киши хаёлига биринчи навбатда қуён келади. Уларни парваришлаш жуда осон. Бунинг устига қуёнчилик ҳар доим, ҳатто [illegible] ярмидан фойдаланилган тақдирда ҳам фойда келтиради.

Тажрибалар кўрсатадики, учта мода ва битта эркак қуёндан иборат тўда 4 кишидан иборат оилани йил давомида гўшт билан таъминлаши мумкин экан. Қуёнларнинг парваришлашга кўп вақт кетмайди, уларга бир суткада икки марта – эрталаб ва кечқурун озиқа, сув бериш етарли. Шу ҳолда қуён гўшти арзонга ҳам тушади, чунки қуённи парваришлашга кўп маблағ сарфлаш талаб этилмайди.

Ҳозирги даврда хонадонингизда қуёнчилик фермаси ташкил қилиш фойдадан ҳоли бўлмаганидек, бу ишни амалга ошириш қийин кечмайди, қилган ишингиздан афсусланмайсиз ҳам.

ҚУЁН ЗОТЛАРИ

Қуён аждодлари битта зотга тегишли бўлган. Қуённинг келиб чиқиши ҳозирги вақтда Украинанинг жанубий ва Ўртаер денгизи мамлакатларида учраб турадиган ёввойи қуёнларга бориб тақалади. Ёввойи шароитда қуёнлар қумоқ тупроқлардан кавланган уяларда яшайдилар. Қуён уяси бир неча чалғитувчи чиқиш йўлларига ва битта асосий бошпанага эга анча мураккаб тузилмадан иборат.

Ёввойи қуёнларнинг вужудга келиши яқин қариндошчилик шароитига асосланган, шунинг учун улардан кўпинча заиф жинслар дунёга келиб, тезда нобуд бўлишади. Бироқ яшовчанлик асосий омил бўлиб, насли йирик, фаол, яшаб кетадиган қуёнлардан ўтади.

Ёввойи мода қуён болалаганда бир йилда 5-6 марта 8 тадан 12 та гача, бола туғилади. Мақбул шароитда, қуёнлар жуда тез кўпаяди.

Аслида ёввойи қуёнлар Осиёдан тарқалган. Европа ва Африкага учинчи даврда борган, муз даврида эса Пиреней ярим оролининг жанубида яшаган. Археологик қазишлар шоҳидлик беришича, қуёнлар тахминан эрамиздан 2,3 минг йил илгари хонакилаштирилган. Бу жониворни, одамлар тош даври (4500–2500 й.й) даёқ тутиб, парваришлаганлар. Европада қуён анча кечроқ – атиги XII-XIII асрларда тарқала бошлаган.

Австралияга қуёнлар яқиндагина – салкам эллик йилча аввал тарқала бошлади. Виктория штатига 16 тагина жонивор келтириб, Жилонга туманига қўйиб юборилади. Бу тажрибани ташкил қилувчилар қуёнлар сонини тартибга солиб турувчи вахший ҳайвонлар йўқлигини ҳисобга олмай, қилаётган ишлари қандай оқибатга олиб келишини ўйлаб кўрмагандилар. Австралиянинг ажойиб иқлимли шароитида она қуёнлар 40 тагача бола туғади, яъни йил бўйи кўпаяди.

Қуёнлар қитъа ҳудудини йилига 70 миль тезликда эгаллай бошладилар. Австралия олимлари қуёнлар билан уларнинг биологик душманлари ёрдамида кураш олиб боришга уринади, бу ҳайвонлар орасида қуёнларга ўлим келтирувчи миксоматоз билан зарарлантирилган бурга тарқатадилар. Бироқ ҳамма қуёнларни йўқ қилишнинг иложи бўлмайди, бир неча қуён миксоматозга қарши иммунитет ишлаб чиқариб, тирик қолишади. Тез орада қуёнлар яна аввалги миқдорида тарқалади.

Европада қуёнларнинг сони йиртқич қушлар ва ҳайвонлар томонидан тартибга солиб турилади. Ёввойи қуёнларнинг ҳаёт кечириши давомийлиги бор-йўғи уч йил, уй шароитида эса улар уч баробар кўпроқ яшайдилар.

Қўлга ўргатилган қуёнлар билан насл олиш ишлари бошлангач, ёввойи табиатда учрамайдиган зотлар пайдо бўлди. Уй шароитида парваришланган қуёнларда уларнинг ёввойи аждодларидан ажратиб турувчи устун жиҳатлари кўзга ташла-

[illegible] анча йирик. туси [illegible] тузилиши жиҳа- [illegible] мутлақо аъло. [illegible] очилиб туради, [illegible] қулоғи доим тик туради ва [illegible].

XX асрда қуёнчилик [illegible] қуёнларни хонакилаштириш билан таққосланганда [illegible] ривожланади. Агар XX аср бошларида бор йўғи 6 та қуён зоти мавжуд бўлса, орадан 100 йил ўтиб улар миқдори 10 баробар ошди ва ҳозир 60 тадан кўпроқни ташкил этади.

ЗОТ ТАНЛАШ

Қуён зотларини танлашда энг аввало узингиз яшаётган туманда қуёнбоқарлар айнан қайси зотини парваришни афзал кўришларини билишингиз муҳим. Шунда дадиллик билан улардан ибрат олиб, ўша зотли қуёнлар парваришлашга киришсангиз бўлади. Гап шундаки, зот танлаш фақат бир қарашда эркин ва ҳатто тасодифий булиши мумкин. Аслида сизнинг жойингизда у ёки бу зотдаги қуёнларни парваришлашнинг иқтисодий мақсадга мувофиқлигини айтиб турибди.

Бироқ фақат ўзингизнинг танишингиз ёки қўшнингизга қараб иш тутишингиз ўринли эмас, хатога йўл қўйишингиз мумкин. Чунки бу одам уз жойига ёт бўлган зотли қуённи, эҳтимол ўз зарарига бўлса-да, парваришлаётган тажрибали қуёнбоқар булиши мумкин. ундан ибрат олиб, бошданоқ хайрли ишингиз барбод бўлиши эҳтимоли мавжуд.

Қуён зотларини гуруҳларга бирлаштиришнинг бир неча принципи бор. Қуёнлар жун қоплами узунлигига кура одатдагидек жунли, узун жунли ва қисқа жунлиларга бў[illegible]инади. Тирик вазнига кўра йирик, ўртача ва майда зотларга ажратилади. Бундан ташқари, айниқса, хорижда анж[illegible] қуёнчилик тармоғи ҳам мавжуд. [illegible] қуёнлар [illegible]. Бироқ бу зотдаги қуёнларнинг йирик вазни уларни [illegible] зотлар қаторига киритишга [illegible].

Ҳаваскор қуёнчилик учун қуён зотларини гўшт, гўшт – тери (куроқ йўналишли), тери ва тивит берувчи зотларга ажратиш яхшироқ ҳисобланади.

ҚУРОҚ (ГЎШТ-ТЕРИ) ЙЎНАЛИШДАГИ ЗОТЛАР

Бундай йўналишдаги зотлар камида 4,9–5,3 кг тирик вазнга эга булади. Бу зотлар юқори сифатли ва кўпроқ гўшт, чиройли мўйна, серсут ҳамда юксак оналик сифатига эга қуёнларга эришиш мақсадида чиқарилган.

Рус шиншилласи. Ушбу зотдаги қуёнларни чиқаришда фойдаланилган она зотлар оддий шиншилла ва оқ великан бўлади. Натижада, ўлчамига кўра бу қуёнлар она зотларига нисбатан йирик бўлади.

Рус шиншилласи

Рус шиншилласи зотига хос аломат ва сифатлар:
– қулоғи – тўғри ва тикка туради;
– боши – унча катта эмас;
– дўкраги – кенг ва чуқур бўлиб, кичикроқ тўшли;
– танаси – йингичқ, тиғиз;
– орқаси – бир оз аркcимон;
– танаси узунлиги – 60–65 см;
– айримларининг тирик вазни сезиларли даражада салмоқли булиб 4,2 кг дан 7 кгача етади, ушбу зотдагиларнинг аксарияти 5 кг вазнга эга;

– 2 ойликда ўртача вазни [illegible] ойликда 2,0 кг га етади;
– кўкрак айланаси – [illegible] см;
– она қуён серсутлиги [illegible] сифатлари – яхши;
– бир болалашдаги қуёнчалар ўртача сони 7–8 та;
– етилиши – жуда юқори;
– озуқага талаби – жуда юқори;
– сўйилганда гўшт чиқиши – [illegible] фоиз.
– Туси – орқаси ва ёнбошида қора буралма ҳошияли оқ – ҳаворанг;
– Зонал тусини пуфлаганда найқаш мумкин: ости оч кулранг – зангори, юқориси тўқ бўзранг;
– Юнг билан қопланиши – юмшоқ ва қалин. фақат қора – қўнғир зотли қуёнлардан пастроқ келади;
– Тусидаги алоҳида белгилар – қулоғида қора ҳошия. кўзи атрофида оқ ҳошия, гарданида кулранг – бўз тусда қийиқ мавжуд. Зотга оид юқори сифатларидан ташқари ушбу зотдаги қуёнлар об-ҳаво ва озуқа ўзгаришларига жуда яхши мослашади. Улар уй шароитида парваришланишнинг ҳар қандай ҳолатларида яшовчан. Рус шиншиллалари ўзига хос сифат белгиларидан ташқари баъзи камчиликлардан холи эмас.

Улардан асосийлари:
– қулоғининг катталиги;
– қулоқ тушга эгалиги;
– терисининг ортиқча қат-қатлиги;
– қоматининг хомсемизлиги;
– сағрисининг калталиги. Орқасидаги сариқ – кулранг ёки занграиг малла куринишдаги ҳошия рус шиншилласининг тоза зотли эмаслигидан далолат беради

Ўша белгилар мавжудлиги, шунингдек, зонал тусларнинг ноаниқ акс этиши рус шиншиллаларини яроқсизга чиқариш учун етарли ҳисобланади.

Зотга хос белгилар селекция ишлари чоғида жуда осон ўзгаради, бу эҳтимол, бир томондан камчиликдек баҳоланса, иккинчи томондан ютуқдек, айниқса, жадал селекция ишлари зарурлигида.

Оқ великан. Оқ великанлар ўз номини жуда йирик улчамлари ва катта тирик вазнга эгалиги учун олганлар. Россияга оқ великанлар 1927 йилда келтирилган, улар хорижда фландр зотидан тарқалган энг йирик албиносдан етиштирилган. Россияда ушбу зот баъзи қийинчиликлар билан яшаган, насл ўзининг зотли сифатларини тезда йўқотган, шунинг учун дастлабки кезларда зотларининг ўзига хос сифатларини мустаҳкамлаш учун фландр, кулранг великан ва шиншилла зотлари билан чатиштириш амалга оширилади.

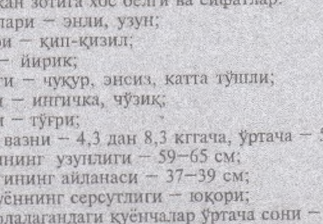

Оқ великан

Оқ великан зотига хос белги ва сифатлар:
– қулоқлари – энли, узун;
– кўзлари – қип-қизил;
– боши – йирик;
– кўкраги – чуқур, энсиз, катта тўшли;
– танаси – ингичка, чўзиқ;
– орқаси – тўғри;
– тирик вазни – 4,3 дан 8,3 кгтача, ўртача – 5,3 кг;
– танасининг узунлиги – 59–65 см;
– кўкрагининг айланаси – 37–39 см;
– она қуённинг серсутлиги – юқори;
– бир болалагандаги қуёнчалар ўртача сони – 8 та;
– етилиши паст, великанлар кеч етиладиган зотларга мансуб;
– озуқага талаби – жуда юқори;

— икки ойликда ўртача вазни — [illegible] кг, сўйилганда гўшт чиқиши — 50 фоиз ([illegible] ойликда);
— туси — оқ;
— пуфлаганда зонал туси — бир текисда оқ;
— юнгли қоплами — юмшоқ, [illegible], товланувчан; қалинликда [illegible] қониқарли;
— тусидаги алоҳида белгилари — йўқ.
Оқ великан зотига хос камчиликлари
— хомсемиз қомати;
— сағрисининг калталиги;
— нозиклиги;
— кўкрак суягидан ушлаб олиш лозимлиги;
— панжасининг кам ўсиқлиги;
— мастит ва пододерматит (оёқ касаллиги);
— бир қориндан туғилган қуёнчалар орасида "пухляк"лар яъни тук билан қопланган қуёнчаларга ўхшаш юнгли жинс туғилиши;
— бир-икки туққан она-қуёнларни яроқсиз бўлиб қолиши даражасининг юқорилиги;
— озуқа билан таъминланиш режими ва сифатига талабнинг юқорилиги;

Касал ва кам насл берадиган она-қуёнлардан ташқари "пухляк", зот белгилари йўқолиб кетган қуёнларни брак қилиш лозим бўлади. Бунда "пухляк"ларнинг бирга туғилган қориндошлари билан бир қаторда ота-оналари хам брак қилинади.

Оқ великаннинг ички зотлар тур хили орасида жуда юқори маҳсулдорликка эгалари ҳам мавжудки, улар мақсадга қаратилган селекция ишлари оқибатида олинган.

Кулранг великан. Ушбу зот 1952 йилда бельгия фландрларини Полтава вилоятида етиштирилган зот билан чатиштириш йўли билан олинган. Кулранг великан илиқ иқлимли жойларда яхши ўсади, бироқ Россиянинг ўрта минтақаларида узларини буткул қониқарли ҳис этадилар. Ота-она кулранг великанлар жуссаси катталигига яраша сарф харажатлар ҳам кам эмас.

Кулранг великан

Зотнинг ўзига хос белги ва сифатлари:
— қулоқлари — катта, энли, узук, йўғонлашиб кетган, хар доим тўғри, рим рақами шаклида, уч томон бир оз юмалоқ;
— боши — йирик, бир оз дағалроқ;
— кўкраги — чуқур ва кенг, баъзан кичикроқ тушли;
— танаси — вазнли;
— орқаси — узун, тўғри ва энли, сағриси энли ва юмалоқ;
— оёқлари — мустаҳкам, тўғри, йўғон;
— тирик вазни — 4 кг дан 7,3 кг гача, ўртача 4,9 кг;
— танасининг — узунлиги — 66 см гача;
— кўкраги айланаси — 37 — 39 см;
— она-қуён серсутлилиги — юқори;
— бир туққандаги қуёнларнинг ўртача сони — 8 — 9 дона;
— тез етилиши — ўртача;
— озуқага талаби — ўртача;
— икки ойликда ўртача вазни — 1,5 кг, 3—3,5 ойликдаги ўртача вазни — 2—2,6 кг;
— сўйилганда гўшт чиқиши — 55—57 фоиз;
— туси — кулранг қуёнларники каби, аҳён-аҳёнда темир кулранг тўқ кулранг;
— пуфлаганда кўзга ташланадиган зонал туси — бир хил

эмас, устки юнги ҳаворанг кулранг, сўнгра қорамтир-сариқ ва оч сариқ, юнгининг юқори учи қўнғир-кулранг тусда; унга қопланган мамиқ юнги — ҳаворанг-кулранг, қўнғир-сариқ, юнг учи тўқ сариқ;
— юнг билан қопланиш қалинлиги — 1 см² да 16 мингта юнг;
— тусидаги алоҳида белгилар — думининг пасти ва қорни оч рангда, онда-сонда кўкимтир — кулранг.
ушбу зотга хос камчиликлар;
— қомати — заифроқ;
— юнги билан қопланиши — сийракроқ;
— оёқлари — қийшайган ва ингичкалашган;
— кўкраги тор.

Кулранг великанларнинг тоза зотларини урчитишда шуни ҳисобга олиш керак-ки, кўпинча насл олишда тоза қора ёки тоза оқ тусдаги қуёнлар вужудга келади.

Кумушсимон қуёнлар. Бу зотдаги қуёнлар кўпинча мўйна қуёнчилигига тегишли бўлади. Чунки улардан юқори сифатли мўйна олинади. Бироқ уларнинг гўшт маҳсулдорлиги ушбу қуёнларнинг гўшт йўналишидаги зотлар билан рақобатлашишига имкон беради. Бу ҳолат ушбу зотдаги қуёнларни уй шароитида кенг тарқалишига сабаб бўлди.

Кумушсимон қуёнлар

Ушбу зот 1952 йилда шампан зотидаги қуёнларни урчитиш усули билан олинганди. Шампан зотидаги қуён вазн

жиҳатидан оқ қуёндан кичиклиги билан фарқланади.
Ушбу зотнинг ўзига хос белгилари ва сифати:
— қулоқлари — калта, тик туради;
— боши — ўртача катталикда, бурун томонга торайиб кетган;
— кўкраги — кенг ва чуқур, бир оз тўшли;
— танаси — йиғинчоқ, тиғиз;
— орқаси — тўғри, мускуллари яхши шаклланган;
— оёқлари — мустаҳкам, тўғри туради, мутаносиб ривожланган;
— тирик вазни — ўртача 4,5 кг, баъзилари 5,8—6 кг гача боради;
— танасининг узунлиги — 57 см гача;
— кўкрак айланаси — 36 см;
— она қуённинг сутдорлиги — юқори;
оналик сифатлари — аъло;
— бир кўпайишдаги қуёнчаларнинг ўртача миқдори — 8—9 дона;
— тез етилиши — юқори;
— озуқага талаби — юқори;
— 2 ойликдаги ўртача вазни — 2 кг, 3—3,5 ойликда — 3—3,5 кг;
— 4 ойликдаги вазни — 4 кг;
— сўйганда гўшт чиқиши — 57—61 фоиз;
— ранги — оч тусдан тўқ тусдаги кумуш ранггача;
— пуфлаганда кўзга ташланадиган туси — тивитли юнги хаворанг рангда, ости бирмунча очроқ;
юнг қоплами — ингичка, ипакдек майин, лекин унчалик қалин ва эгилувчан эмас, сибир олмахонларининг юнг билан қопланишига ўхшайди;
— рангидаги алоҳида белгилари — қулоғи, думининг юқори қисми тумшуғининг учи танасига нисбатан бирмунча қорароқ;
Зотнинг хос камчиликлари:
— гавда суяклари — нозик;
— кўкраги — тор;

— қомати — шифрок;
— ранги — очроқ.

Кумушсимон қуёнларнинг тоза зотларини урчитишда бир хил рангдаги ота ва она қуёнларини олиш тавсия этилмайди, бундай ҳолатда насл жуда очроқ бўлади.

Вена зангори қуёнлари. Зот анча илгари — 1895 йилда Австрияда фландрни тоза зангори тусдаги моравия қуёнларини ўзаро чатиштириш йўли билан олинган. Ушбу қуён зотлари жойнинг иқлим ва озуқа шароитига яхши мослашади. Юқори пиштанлик хусусиятига эга. Ушбу зотни саноат миқёсида урчитишда ҳам фойдаланилгани сабаб бу қуёнларни урчитишда баъзи қийинчиликлар туғилиши мумкин. Чунки кам фойдаланилиши натижасида ген материалларидан фойдаланиш буйича имкониятлар чегараланади.

Вена зангори қуёни

Зотга хос белги ва сифатлар:
— қулоқлари — уртача катталикда — 13—16 см, тўғри туради;
— кўзи — тўқ зангори;
— кўкраги — чуқур ва кенг, она қуёнда баъзан тўши анча яхши намоён бўлиб туради;
— танаси — тиғиз, узунчоқ, бироқ фландрга нисбатан бирмунча йиғинчоқроқ;
— орқаси — узун ва энли, бел-думғаза қисми кенг, сағриси дум— думалоқ;

— тирик вазни — 4,6—5 кг, баъзан 7 кг ва ундан ошади;
— танасининг узунлиги — 57 см гача;
— кўкрагининг айланаси — 37 см;
— она қуён сутдорлиги — яхши;
— оналик сифатлари — аъло;
— бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони — 8—9 та;
— тез етилиши — ўртача;
— озуқага талаби — ўртача;
— 2 ойликда ўртача вазни — 1,7 кг, 3—3,5 ойликда — 2,6 кг;
— сўйганда гўшт чиқиши — 56—59 фоиз;
— ранги — кўк— ҳаворанг, оч— тўқ туслар билан фарқланади;
— пуфлаганда кўзга ташланадиган зонал туси — юнг ости чизиқларсиз оч;
— Жун қоплами — ўта ялтировчи силлиқ, қалин, юмшоқ, ҳурпайган. Вена зангори қуёнларининг терисидан котик (денгиз мушуги) терисига ўхшатиб маҳсулот яратишда фойдаланилади.
— рангидаги алоҳида белгилар — оқарган жойлар ва қора тукларнинг йўқлиги;

Зотнинг ўзига хос камчиликлари;
— қомати — заиф;
— ранги — бир текисда эмас. Қора доғлар билан мураккаблашган;
— гавда суяклари — заиф.

Қора-кўнғир. Ушбу зот 1948 йилда қора-кўнғир тулки мўйнасига ўхшатиш учун махсус етиштирилган ва шу ном билан аталган. Чатиштиришда оқ великан, фландр ва вена зангориси зотларидан фойдаланилган. Жуда қалин мўйнаси билан ажралиб туради, бошқа зотлардаги қуёнларга таққосланганда энг қалин мўйнали ҳисобланади.

Зотга хос белги ва сифатлари:
— қулоқлари — энли ва узун, 18 см гача;
— боши — йирик, бесўнақайроқ;
— орқаси — тўғри, узун, энли, думғаза қисми яхши ифодаланган;
— кўзлари — жигарранг;

— кўкраги — чуқур ва кенг;
— гавдаси — бақувват, чўзиқ;
— ости — тўғри, узун, йўғон;
— тирик вазни — ўртача 5 кг, баъзиларини 3,6 кг дан 6,5 кг чани ташкил этади, чемпионлари — 7 кг ча етади;
— танасининг узунлиги — 61 см;
— кўкрак айланаси — 37 см:
— она қуённинг сутдорлиги — юқори;
— оналик сифати — жуда яхши;
— бир болалагандаги қуёнчаларнинг ўртача сони — 7— 8 та;
— тез етилиши — яхши;
— озуқага талаби — яхши;
— 2 ойликларининг ўртача вазни — 1,6—2 кг, 3—3,5 ойлигида — 2,7—3,3 кг;
— сўйганда гўшт чиқиши — 55—58 фоиз;
— ранги — тўқ кўнғир;
— Пуфлаганда кўзга ташланадиган зонал туслари — ўсувчи юнглари бир оз остидан оқарган, ёнбошидаги остки юнглар зонар тусга эга — ости — кўкимтир-кулранг, сўнгра сарғиш-кўнғир, учи — қора;
— юнг билан қопланиши жуда қалин, майин;
— рангидаги алоҳида белгилар — боши ва орқасида қора, ёнбошида қора-кўнғир.

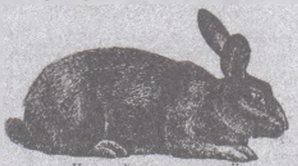

Қора-кўнғир зотли қуён

Зотга хос камчиликлари:
— гавда суяклари — заиф;
— ранги — темирсимон-кулранг, чунки у фландр ва кулранг великанга хос наслий рангининг ширкибий қисмини берган.

Кўндан маълумки, қора-кўнғир қуёнлар кенг миқёсда, кўпайтиришга мослаштирилган зотлар билан жуда яхши чатишади ва бу борада ажойиб насл беради. Масалан, қора-кўнғирни калифорния ёки янги зеландия оқ зотлари билан чатиштириш дурагай қуёнчалар тирик вазни 12— 15 фоиз, пиштанлиги 9 —11 фоиз ошади. Насл олишларида қуёнлар танасининг сифатини ошириш мақсадида бу зотдан фойдаланиш ушбу зотни янада жозибадор қилади.

Капалак. Бу зот яқинда, 1987 йилда, Англияда урчитиб, унинг манзарали кўриниши туфайли тез орада бутун Европага ва бошқа қитъаларга тарқалди. Ҳозирги вақтда у асосида энг янги зотлар: француз ва немис капалаклари, рейн ва Чехословак чипорлари, француз оқ хохотлари вужудга келди. Лекин бу зот ўз номини ўзига хос чипор ранги учун эмас, балки тумшуғидаги доғнинг капалакка ўхшашлиги туфайли олган. Россияда "капалак"лар ҳозирча кам, шунинг учун уни уй фермаларида кўпайтириш қийин бўлиб турибди.

Капалак зотли қуён

Зотга хос белги ва сифатлари:
— қулоқлари — ўртача, тўғри;
— боши — ўртача, думалоқ шаклда, эркакларида — йирикроқ, она қуёнларники бирмунча чўзиқроқ;
— кўкраги — чуқур ва кенг, баъзиларида кичикроқ тўш бўлади;
— танаси — барча жойлари бир хилда йўғон ва бақувват, бир оз чўзиқ;

– орқаси – чузик, кенг, бир оз арксимон, сағриси кенг, юмалоқ;
– тирик вазни – 4,5–4,8 кг;
– танасининг узунлиги – 54–56 см;
– кўкрак айланаси – 37 см;
– она қуённинг сутдорлиги – яхши;
– оналик сифати – аъло;
– бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 8 дона;
– озуқага талаби
– 2 ойликда ўртача вазни – 1,8 кг, 3 – 3,5 ойлик бўлганда – 2.7 кг;
– сўйганда гўшт чиқиши – 53– 55 фоиз;
– ранги – асосий фони– оқ, унинг ҳар жойида ҳар хил рангдаги пигментли юнг участкалари
– юнгли қоплами – бир текисда, анча қалин, эгилувчан, товланувчан, қисқа, сийпалаганда қуюқлиги сезилади;
– рангидаги алоҳида белгилари – ҳар бир кўзининг атрофида бўйин, бурни, қулоқларидаги расмларга туташмаган гир айлана қора ҳошия, лунжида симметрик пигментли участкалар; қоқ елка гомонида, думининг учидан қулоғининг тагигача – эни 3 см ли узлуксиз қора йўл, думининг ости – оқиш туслар қопланган.

Зотга хос камчиликлар:
– танаси – бирмунча қисқа;
– кўкраги – катта гушли;
– тирноқлари – қора;
– тусида – ёнбошидаги қора йўлнинг доғ билан аралашиб кетганлиги; кўзи атрофидаги ҳошияларнинг узилиб қолиши.

"Капалак" зотли қуёнлар ташқи кўриниши сифатида баҳолаш Европа мамлакатларида қабул қилинган махсус шкала бўйича балл асосида амалга оширилади.
– умумий кўриниши ва ривожланиши – 20 балл;
– тирик вазни ва усиш – 10 балл;
– мўйнасининг сони – 20 балл;
– ранги – 15 балл;
– бошидаги, кузи, қулоғидаги доғли расмлар – 15 балл;

– танасидаги доғли расмлар – 15 балл;
– кондицияси – 5 балл;
Жами – 100 балл;

"Капалак" зотли қуёнларни кўпайтириш борасида улкан ишлар қилинмоқда.

Ҳозирда амалга оширилаётган синовлар, айрим генетик камчиликлардан холи бўлмаса-да қуёнбоқар-ҳаваскорлар ўртасида қизиқишлар ортиб бормоқда.

Рус мардери. Зот 1940 йилда зангори шиншилла ва рус оқсувсари ҳамда маҳаллий кўк рангдаги зотсиз қуёнлар иштирокида олинган. Асосий йўналиши мўйна беришга ихтисослашган бўлса-да, бироқ гўшт бериш борасидаги сифати ҳам қуёнбоқар ҳаваскорларда мардерга қизиқиш уйғотмоқди. Мардер сўзи таржимада, "Сувсар" деган маъноси билдиради. Дарҳақиқат, ушбу зотдаги қуёнлар териси сувсар мўйнасига жуда ўхшаб кетади.

Рус мардери

Зотга хос бўлган белгилар ва сифатлар;
– қулоқлари – унчалик узун эмас;
– боши – кичикроқ, юмалоқ;
– кўкраги – кенг, тўшсиз;
– танаси – тиғиз, калта;
– тузилиши – бақувват;

– орқаси – қисқа, тўғри ёки бир оз арксимон;
– танаси узунлиги – 50 см гача;
– тирик вазни – ўртача – 3.8 кг, айрим пайтларда 6,4 кг гача боради;
– ўртача вазни: икки ойликда – 1,6 кг, 3–3,5 ойликда – 2,1–2,5 кг;
– кўкрак айланаси – 34 см;
– она қуённинг сутдорлиги – яхши;
– бир туғишдаги қуёнчалар ўртасида сони – 7 –8 дона;
– тез етилиши – уртача;
– озуқага талаби – ўртача;
– сўйганда чиқарадиган гушти – 55–60 фоиз:
– ранги – тўқ-жигарранг ва оч-жигарранг;
– жун билан қопланиши – жуда қалин, қайишқоқ, эластик, товланувчан;
– жун билан қопланиш зичлиги – 1 см² да 22–24 минг юнг;
– жунидаги айрим белгилар – қулоғи, думи, панжаси, тумшуғи, бирмунча тўқроқ;

Зотнинг ўзига хос камчиликлари;
– тана – майда;
– кўкраги – чуқур эмас тор;
– жун билан қопланиши – бир мунча очроқ ёки бирмунча қорароқ юнг тутамлари бўлиши;
– ранги – бир хилда эмаслиги;

Зот камчиликлари ҳозирча яхши ўрганилмаган, бу қуёнлар майда гуруҳлар булиб кўп қисмларда кўпайтиришган бўлиб, саноат ишлаб чиқаришида фойдаланилади.

Рус оқсувсари. Бу зотдаги қуёнлар кичик жуссаликлари билан фарқланади. У анча қадимий қуён зотларидан ҳисобланади. Зот Россияга Хитойдан олиб келинган. Зотнинг ватани Ҳимолай (қуённинг иккинчи номи – Ҳимолайлик). Россиядан қуёнлар Польшага, Германияга, Англияга ва бутун Европага тарқалди. Рус оқ сувсар – кумушранг зотдаги қуёнларнинг қариндоши альбинос тур хилидандир.

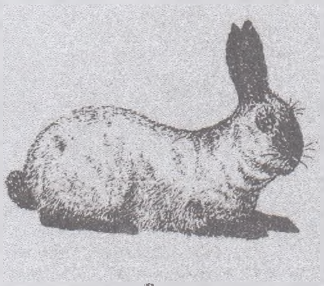

Рус оқсувсари

Зотнинг типик белги ва сифатлари:
– қулоқлари – тўғри турувчи, калта;
– боши – унча катта эмас, юмалоқ шаклда;
– кўзлари – қизил;
– кўкраги – чуқур ва кенг, тўшсиз;
– танаси – тиғиз, энли, йиғинчоқ;
– орқаси – энли, калта, арксимон;
– тирик вазни – 3,5–3,8 кг;
– танасининг узунлиги – 51 см;
– кўкраги айланаси – 34 см;
– она қуённинг сутдорлиги – юқори даражада;
– бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 8–9 дона;
– тез етилиши – яхши;
– озуқага талаби – ўртача;
– сўйганда гўшти чиқиши – 54 фоиз;
– ўртача вазни: икки ойликда – 1,5 кг, 3–3,5 ойликда – 2,5 кг;
– ранги – тоза оқ, кучли товланади;
– пуфлаганда кўзга ташланадиган зонал ранги – йўқ;
– юнг билан қопланиши – қалин, зич, товланувчи ва эластик;

— рангининг алоҳида белгилари — қулоғи, тумшуғи, панжаси ва думининг учи жигарранг-қўнғир ёки қора.

Зотга хос камчиликлари:

— ранги — пигмент доғлари мавжудлиги;

— тузилиши — хомсемиз;

— танаси — ортиқча кучли, бунинг натижасида кўпинча оқ великанлар билан чатишиш чоғида зотга хос белгилар йўқолиб кетади.

Рекс. Бу зотдаги қуёнлар 1910 йилда Францияда урчитилган, Россияга Германиядан кириб келган. Калта юнги билан фарқланади, у катталиги жиҳатидан деярли момиққа тенглашиб қолади, шу туфайли қуёнлар бахмал кўриниш касб этади. Ушбу қуёнлар мўйнасидан кўпинча денгиз мушугининг сохта териси сифатида фойдаланилади. Бу зот ҳаваскор қуёнбоқарлар орасида кенг оммалашган.

Рекс зотли қуён

Зотнинг ўзига хос белги ва сифатлари:

— тузилиши — майин;

— гавда суяклари — нозик ва енгил;

— қулоғи — ўртача;

— боши — катта эмас, бир оз чўзинчоқ шаклда;

— кўкраги — чуқур, энсиз, кураклари билан кесишган ва кичикроқ тўшли;

— танаси — чўзинчоқ қисмга томон торайган;

— оёқлари — ингичка;

— орқаси — узун, кетма-кет эгиклари мавжуд, сағриси — тор;

— тирик вазни — 3,8—4,5 кг;

— танасининг узунлиги — 40—54 см;

— кўкрак айланаси — 30 см;

— она қуён сутдорлиги — яхши;

— бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони — 5—6 дона;

— тез етилиши — ўртача;

— озуқага талаби — ўртача;

— ўртача вазни: 2 ойликда — 1,7 кг, 3—3,5 ойликда — 2,2—2,3 кг;

— сўйилганда гўшт чиқиши — 58—60 фоиз;

— ранги — рекс урчитилган зотга қараб, рексларнинг бир неча типи мавжуд, 20 дан кўпроқ рангдагилари бор — рекс ангори, рекс — шиншилла, рекс — очсариқ, рекс — малла, уч рангли, қора ва ҳоказо; кўпинча оқ, қора, кўк, жигарранги рекслар учрайди;

— юнг қопламининг алоҳида белгилари — мўйнасида қатламнинг йўқлиги, калта ва тивитли юнгнинг узунлиги бир хиллиги — бу гўё мўйнаси қайчилангандек таассурот қолдиради;

Зотнинг ўзига хос камчиликлари:

— юнг билан қопланиши — қорнидаги, жағидаги, гарданидаги ва думидаги териларнинг ҳар хиллиги;

— юнг қоплами узунлиги ва қалинлигининг бир хил эмаслиги.

Голланд зоти. Ушбу зот Россияда ўттиз йиллар муқаддам пайдо бўлади. У 150 йиллар аввал Голландияда урчитилган. Ушбу зотли қуёнлар унча катта бўлмаган ўлчамлари, кўп

— рангининг алоҳида белгилари — қулоғи, тумшуғи, панжаси ва думининг учи жигарранг-қўнғир ёки қора.
Зотга хос камчиликлари:
— ранги — пигмент доғлари мавжудлиги;
— тузилиши — хомсемиз;
— танаси — ортиқча кучли, бунинг натижасида кўпинча оқ великанлар билан чатишиш чоғида зотга хос белгилар йўқолиб кетади.
Рекс. Бу зотдаги қуёнлар 1910 йилда Францияда урчитилган, Россияга Германиядан кириб келган. Калта юнги билан фарқланади, у катталиги жиҳатидан деярли момиққа тенглашиб қолади, шу туфайли қуёнлар бахмал кўриниш касб этади. Ушбу қуёнлар мўйнасидан кўпинча денгиз мушугининг сохта териси сифатида фойдаланилади. Бу зот ҳаваскор қуёнбоқарлар орасида кенг оммалашган.

Рекс зотли қуён
Зотнинг ўзига хос белги ва сифатлари:
— тузилиши — майин;
— гавда суяклари — нозик ва енгил;
— қулоғи — ўртача;
22
— боши — катта эмас, бир оз чўзинчоқ шаклда;
— кўкраги — чуқур, энсиз, кураклари билан кесишган ва кичикроқ тўшли;
— танаси — чўзинчоқ қисмга томон торайган;
— оёқлари — ингичка;
— орқаси — узун, кетма-кет эгиклари мавжуд, сағриси — тор;
— тирик вазни — 3,8—4,5 кг;
— танасининг узунлиги — 40—54 см;
— кўкрак айланаси — 30 см;
— она қуён сутдорлиги — яхши;
— бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони — 5—6 дона;
— тез етилиши — ўртача;
— озуқага талаби — ўртача;
— ўртача вазни: 2 ойликда — 1,7 кг, 3—3,5 ойликда — 2,2—2,3 кг;
— сўйилганда гўшт чиқиши — 58—60 фоиз;
— ранги — рекс урчитилган зотга қараб, рексларнинг бир неча типи мавжуд, 20 дан кўпроқ рангдагилари бор — рекс ангори, рекс — шиншилла, рекс — очсариқ, рекс — малла, уч рангли, қора ва ҳоказо; кўпинча оқ, қора, кўк, жигарранги рекслар учрайди;
— юнг қопламининг алоҳида белгилари — мўйнасида қатламнинг йўқлиги, калта ва тивитли юнгнинг узунлиги бир хиллиги — бу гўё мўйнаси қайчилангандек таассурот қолдиради;
Зотнинг ўзига хос камчиликлари:
— юнг билан қопланиши — қорнидаги, жағидаги, гарданидаги ва думидаги териларнинг ҳар хиллиги;
— юнг қоплами узунлиги ва қалинлигининг бир хил эмаслиги.
Голланд зоти. Ушбу зот Россияда ўттиз йиллар муқаддам пайдо бўлади. У 150 йиллар аввал Голландияда урчитилган. Ушбу зотли қуёнлар унча катта бўлмаган ўлчамлари, кўп
23

озуқа талаб этмаслиги, наслчилик ишларига жуда қулайлиги билан ажралиб туради.

Зотга хос бўлган белги ва сифатлар:

– қулоқлари – қисқа, тик турувчи;
– боши – катта;
– кўкраги – чуқур;
– танаси – кенг ва калта;
– орқаси – калта;
– ўртача вазни: 2 ойликда 1,1 кг 3–3,5 ойликда 1,6 кг;
– тирик вазни – 2,5–3,5 кг;
– танасининг узунлиги – 50 см гача;
– кўкрак айланаси – 34 см;
– она қуённинг сутдорлиги – яхши;
– бир кўпайишдаги қуёнларнинг ўртача сони – 7–8 дона;
– тез етилиши – ўртача;
– озуқага талаби – юқори;
– сўйганда гўшт чиқиши – 52 фоиз;
– ранги – ола– чипор, ҳар хил варианларга йўл қўйилади;
– юнг қоплами – қалин, эластик, яхши товланади;

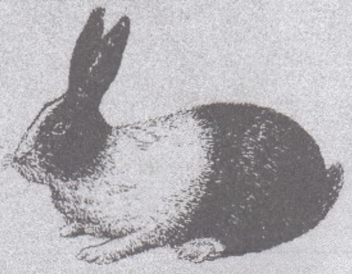

Голанд зоти

– рангидаги алоҳида белгилар – рангнинг қимматли вариантлари: боши, танасининг олд қисми, олд оёқлари ва орқа панжаси то сакраш бўғинига қадар – оқ; танасининг орқа қисми, қулоқлари, икки чакаси – қора.

Зотга хос бўлган камчиликлар:

– тузилиши – хомсемиз;
– оёқлари – ингичкалашган, қийшайган.

Қора-алангали. Ўртача катталикдаги зот. Мўйна берувчи зот сифатида 1880 йилда Англияда урчитилган. Саноат миқёсида кўпайтиришда фойдаланилмайди, фақат ҳаваскор-қуёнбоқарлар фермасида учрайди. Ушбу зотдаги қуён гўшти парҳезбоплиги билан ажралиб туради. Териси мўйна буюмлар тикишда кенг фойдаланилади.

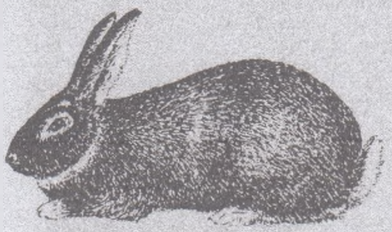

Қора алангали зоти

Зотга хос белги ва сифатлари:

– қулоқлари – калта;
– боши – катта;
– кукраги – чуқур;
– танаси – кенг ва қисқа;
– орқаси – калта;
– тирик вазни – 2,5 – 3,5 кг;
– танасининг узунлиги – 50 см гача;

– кўкрак айланаси – 30 см;
– она қуённинг сутдорлиги – юқори;
– бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 7 – 8 дона;
– тез етилиши – яхши;
– озиқага талаби – юқори;
– ўртача вазни: 2 ойликда – 1,3 кг, 3– 3,5 ойда – 1,8 кг;
– сўйганда гўшт чиқиши – 50 фоиз;
– ранги – қора-алангали: боши ва қулоғи ҳамда орқаси сарғиси – қора; бошининг пастки қисми, кўкраги, қорни, оёғининг ички томони – сарғиш;
– юнг қоплами – эластик, қалин, майин, жуда товланувчан;
– рангининг алоҳида белгилари – кўз атрофи сарғиш ҳошияли, думининг ости ҳам сарғиш рангда, думининг тепа қисми – қора.

Зотга хос камчиликлари:

– тузулиши – заиф;
– оёқлари – заиф, қийшиқ;
– ранги – унга хос бўлмаган жойларда бетартиб қора ва сарғиш доғлар;

Олмахон зотли қуён

Олмахон. Бу зот 90 йилча муқаддам Германияда гаванна ва вена зангари зотларини чатиштириш оқибатида олинган. Фақат ҳаваскорлар фермаларида тарқалган, саноат тарзида

ишлаб чиқариш йўлга қўйилган, чунки генетик материал етишмаслиги туфайли наслчилик ишлари имкониятларини торайтиради.

Зотнинг хос белги ва сифатлари:

– қулоқлари – ўртача, тўғри;
– боши – катта эмас, овалсимон, бурни томонга бир оз қисилган;
– кўкраги – чуқур кенг;
– танаси – тиғиз, йиғинчоқ;
– орқаси – калталашган, бир оз арксимон;
– тирик вазни – 4 – 4,5 кг;
– ўртача вазни: 2 ойликда 1,5 кг, 3 – 3,5 ойликда – 2,1 кг;
– танасининг узунлиги – 52 см гача;
– кўкрак айланаси – 34 см;
– она қуённинг сутдорлиги – яхши;
– бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 6– 7 дона;
– тез етилиши – яхши;
– сўйганда гўшт чиқиши – 55 фоиз;
– ранги – оч бинафшаранг тус уйғунлашган оч зангори;
– юнг қоплами – ўртача қалинликда;
– рангининг айрим белгилари – остки юнглар зонал рангга эга, қорни – оқиш рангда.

Шиншилла. Ушбу зот бир вақтнинг ўзида икки давлатда Германия ва Францияда урчитилган. Бу зотнинг териси дунёда энг қимматли, чиройли ва қадрли ҳисобланган Чили шиншилла кемирувчисининг мўйнасига ўхшаб кетади.

Зотга хос белги ва сифатлари:

– қулоқлари – унча катта эмас;
– боши – ўртача;
– кўзи – жигарранг ёки зангори:
– кўкраги – кенг, тўши заиф ривожланган;
– танаси – ўртача узунликда, тиғиз, хушбичим;
– орқаси – тўғри, баъзан бирмунча арксимон;
– тирик вазни – 3 – 4 кг;
– тана узунлиги – 43– 50 см;
– она қуён сутдорлиги – яхши;

— ўртача вазни: 2 ойликда — 1,2 кг, 3 — 3,5 кг;
— бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони — 7 — 8 дона
— тез етилиши — юқори;
— озуқага талаби — юқори;
— сўйганда гўшт чиқиши — 54 фоиз;
— ранги — кумушранг — кулранг — зангори;
— юнг қоплами — қалин, тигиз, эгилувчан.
— рангидаги алоҳида белгилар — орқа ва ёнбошида — тўлқинсимон қора йўл — йўли, думи — оқ оралаган қора;

Шиншила зотли қуён

Москва шиншилласи. Москва шиншилласини олишда ок великан ва шиншилла зотларидан фойдаланилган. Урчитишда кучайтирилган озиқлантиришнинг алоҳида режимидан фойдаланилган.

Зотга хос белги ва сифатлар:
— қулоқлари — ўртача;
— боши — унча катта эмас, йиғиқ;
— кўкраги — кенг, яхши ифодаланган;
— танаси — чузиқ;

— орқаси — тўғри;
— тирик вазни — 4,5 — 6 кг;
— тана узунлиги — 53 — 62 см;
— кўкрак айланаси — 33 — 40 см;
— она қуённинг сутдорлиги — яхши;
— бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони — 8 — 9 дона;
— тез етилиши — юқори;
— озуқага талаби — юқори;
— ўртача вазни: икки ойликда — 2 кг, 3–3,5 ойликда — 3,2 кг;
— сўйганда гўшт чиқиши — 55 фоиз;
— ранги — бир оз кулранг-кумушранг-зангори;
— юнг қоплами — қалин, тиғиз, эластик.

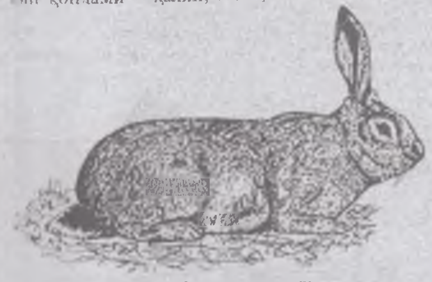

Москва шиншилласи

Шиншилла великан. Вуал кумушрангликларни чатиштириш йўли билан чиқарилган зот бўлиб, уларнинг тиниқроқ тус олишидир. Узининг бу тиниқ рангини наслига барқарорлик билан ўтказади.

Зотга хос белги ва сифатлари;
— қулоғи — катта, энли, узунлиги 18 см гача боради;

— боши — ўртача катталикда;
— кўкраги — кенг, тушли;
— танаси — бақувват чузиқ;
— орқаси — текис, дум томонга яхши юмалоқланиб кетган
— тирик вазни — 5—8 кг;
— танаси узунлиги — 67 см;
— кўкрак айланаси — 36 см;
— она қуённинг сутдорлиги — яхши;
— бир туққанда қуёнчаларнинг ўртача сони — 8 — 9 дона
— ўртача вазни: 2 ойликда — 1,9 кг, 3 — 3,5 ойликда — 2,
— 3,2 кг;
— тез етилиши — юқори;
— сўйганда гўшт чиқиши — 56 фоиз;
— ранги — очиқ, юнг учи қора;
— юнг билан қопланиши — қалин, тиғиз;
— рангидаги айрим белгилар — тоза қора товланувчи вуали яхши ривожланган.

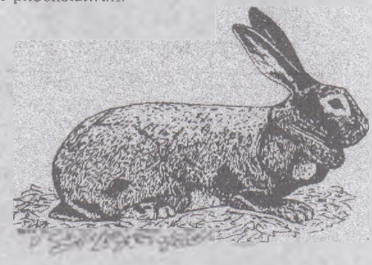

Шиншилла великан

Вуал кумушсимон зот. Ўта чиройли мўйнаси билан ажралиб туради. У турли ёруғлик таъсирида рангининг умумий фонини ўзгартириш хусусиятига эга. Юнги гоҳ қора, гоҳ кумушранг тусда жилоланади.

SDVU Axborot-resurs markazi
Inv № 334558.

Вуал кумушсимон зоти

Зотга хос белги ва сифатлари:
— қулоқлари — энли, 18 см гача узун;
— боши — юмалоқ, унчалик катта эмас;
— кўзлари — қулоқлари — зангори ёки жигарранг;
— кўкраги — чуқур, яхши ривожланган;
— танаси — тиғиз, чизиқ;
— орқаси — тўғри, кенг;
— тирик вазни — 5 — 8 кг;
— танасининг узунлиги — 58 — 67 см;
— кўкрак айланаси 32 — 38 см;
— она қуён серсутлиги — юқори;
— бир туққандаги қуёнчаларнинг ўртача сони — 7 — 8 дона;
— тез етилиши — яхши;
— озуқага талаби — уртача;
— уртача вазни: 2 ойликда — 2 кг, 3 — 3,5 ойликда — 2,8 кг;
— сўйганда гўшт чиқиши — 52 фоиз;
— ранги — кумушранг фонда, юнгининг остки ва устки қисмлари қора;
— юнг қоплами — қалин. эластик;

– рангининг алоҳида белгилари – бутун танаси бўйлаб ўзига хос тўр (вуаль) тарқалган;
Зотнинг ўзига хос камчиликлари:
– қорни – осилган;
– гавда суяклари – заиф, яхши ривожланмаган;
– орқаси – букчайган;
– кўкраги – заиф ривожланган, айланаси 26 см дан кам;
– сағриси – кесилгандек, осилган;
– оёқлари – ингичка ёки қийшайган;
– тирик вазни – 4,5 кг дан кам (вояга етганлариники) ва 4 кг дан кам (8 ойликдагилари);
– ранги – заиф тўрли; мўйнасини бутунлай қора кўрсатувчи, ҳаддан ташқари ифодаланган тўрли; кумушранглик нинг сарғиш туси; қорни, панжаси ёки бошида оқ ниш налари бор; орқасида оқ юнг тутамлар учрайди.

Рус калта юнгли зоти

Рус калта юнглиси. Ушбу зотнинг аждодлари – одатдагидек юнгли зот ва рекс зотли қуёнлар.
Зотнинг ўзига хос белгилари ва сифатлари:
– қулоқлари – 16 см гача узунликда;
– боши – катта эмас;
– кўкраги – чуқур, яхши ривожланган;

– танаси – чўзилган;
– орқаси – текис, юмалоқлашган;
– тирик вазни – 4 – 6 кг;
– танасининг узунлиги – 60 см;
– кўкрагининг айланаси – 36 см;
– она қуённинг сутдорлиги – юқори;
– бир кўпайишда қуёнчаларнинг ўртача сони – 8–9 дона;
– тез етилиши – ўртача;
– озуқага талаби – юқори;
– ўртача вазни; 2 ойликда – 1,6 кг, 3–3,5 ойликда – 2,2 кг;
– сўйганда гўшт чиқиши – 53 фоиз;
– юнг қоплами – юмшоқ ва зич;
– ранги – ҳар хил: тўрли-кумишсимон, қора – қўнғир, кумушсимон, олмахонсимон, жигарранг;
Зонал ранги пуфланганда кўзга ташланади, остки юнглари бошқа зотларникига нисбатан анча калта.
Мармарсимон. Ушбу зотли қуёнлар энг аввало ўзининг ранги билан ажойиб. Қуёнлар чиройли кўкимтир – бўз кумушсимон мўйнали бўлиб, қора оқ ёки ўртача тусга эга. Рангига хос белгиси – ёнбоши ва орқа суяги бўйлаб қора рангдаги гўлқинсимон йўл-йўли мавжуд бўлиб, у терига мармар кўринишини беради.

Денгиз мушуксимон зоти

Денгиз мушугсимон. Бу зотдаги қуёнлар қисқа юнглилар-

га тааллуқли бўлиб, улар оқ тивитлиларни қисқа юнгли жинсдагилар билан чатиштириш натижасида етиштирилган. Денгиз мушугисимон қуёнларнинг мўйнаси силлиқ ва ипакдек майин, шунинг учун уларнинг остки юнглари ҳам деярли шундай ингичка, майин ва тивитли.
Муйнасининг сифати – мутлақо юқори. мўйнани қўшимча ишлов бериш талаб этилмайди ёки денгиз мушугиникига сохта ўхшатиш шарт эмас.
Ушбу зотли қуёнларнинг бир неча хил тури мавжуд бўлиб, мўйнасининг ранги ўзига хослиги билан фарқланади: қора, оқ, зангори, сибир арчаси рангидаги; тўрли кумушсимон, қора-қўнғир ва тўқ жигарранг хиллари мавжуд.
Денгиз мушугисимон қуёнларнинг тирик вазни 4 – 5 кг ни ташкил этади.
"Аляска". Бу зотли қуёнларнинг фарқланувчи белгиси – бутунлай қора рангдаги. 1916 йилда Германияда етиштирилган. Тирик вазни – 3 кг атрофида.
"Гавана". Бу зотли қуёнлар "тамаки" деб ҳам аталади. Уларнинг ранги сувсар рангига жуда ўхшаш, чиройли тўқ жигарранг тусда.
Қимматли мўйнасидан ташқари "гавана" қуёнларидан яхши сифатли гўшт олинади. Она-қуён бир туққанда 6 тадан 10 тагача болалайди. Етук қуён вазни 2 – 3 кг ни ташкил этади.
"Япон". Ушбу зот Венгрияда ёввойи зотдаги қуённи уй қуёнлари билан чатиштириш натижасида етиштирилган. Қуён уч хил – кулранг, қора ва сариқ рангдаги мўйнага эга.

Япон зоти

ГЎШТБОП ЗОТЛАР

"Фландр". Фландрлар ёки Бельгия великанлари 400 йил олдин шу номдаги вилоятда етиштирилган. Бу жуда қадимий зотлардан ҳисобланади. Кўпинча бу жониворлар мўйнасидан денгиз мушуги, қундуз, кенгуру ва бошқа ҳайвонларнинг терисига ўхшатиб маҳсулотлар тайёрлашда фойдаланилади.

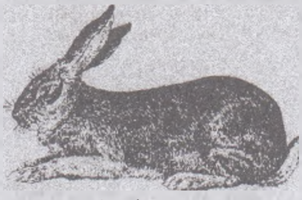

Фландр зоти

Зотга хос булган белги ва сифатлар:
– қулоқлари – тўғри, узун ва тиғиз;
– боши – катта;
– кўкраги – чуқур ва кенг;
– танаси – узун;
– орқаси – тўғри, баъзан арксимон;
– тирик вазни – 6,7 кг, баъзан 9 кг га етади;
– танасининг узунлиги – 67 см;
– она қуённинг сутдорлиги – юқори;
– ўртача вазни: 2 ойликда – 2 кг, 3 – 3,5 ойликда – 3 – 3,5 кг;
– бир туғишаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 12 тагача;
– тез – етилиши паст;
– озуқага талаби – юқори;
– сўйганда гўшт чиқиши – 54 фоиз;
– ранги – ҳар хил: қуёнга (агути) хос, сариқ – кулранг, кенгуруга хос – тўқ кулранг, темир– кулранг.

– пуфлаганда кўзга ташланадиган зонал ранги – турлич
тўқ кўкимтир – кулранг момиқ;
– юнг қоплами – узун, зич, қалин;
– рангининг алоҳида белгилари – тирноқларининг ранг
юнг рангига монанд бўлиши керак.

"Янги Зеландия олмахони". Бу зотни етиштириш учун Ян гизеландия қизил зотлари билан фландр зотли қуёнлар ча тиштирилган. Бу зотнинг гўшт сифатлари ёрқин намоё бўлиб турганлиги боис уни "қуён шароли" деб аташади Шарол деб номланувчи қорамол зотга нисбат бериб шун дай аталган. 1910 йилда АҚШда етиштирилган.

Янги Зеландия олмахони

Зотга хос бўлган белги ва сифатлар:
– қулоқлари – ости йўғон, калта, тик туради;
– бўйни – жуда калта бўлиб, бутун танаси бўйлаб тўғри чизиқ ҳосил қилади; урғочи қуёнлар учун кичикроқ бақ-бақа хос.
– боши – юмшоқ, катта эмас;
– кўкраги – чуқур ва йиғноқ;
– танаси – калта, тўғри ва энли;
– тирик вазни – ўртача 4,5 кг, урғочиларинiки – 5,4 кг гача;
– танасининг узунлиги – 47–50 см;

– кўкрак айланаси – 35 см;
– она– қуённинг сутдорлиги – жуда юқори;
– бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 8 – 10 дона;
– тез етилиши – юқори;
– озуқага талаби – юқори;
– ўртача вазни : 2 ойликда – 2, 7 кг, 3 – 3,5 ойликда – 3 кг;
– сўйганда гўшт чиқиши – 52 – 58 фоиз;
– ранги – соф оқ;
– юнг қоплами – қалин ва тиғиз.

Зотга хос камчиликлар:
– тузилиши – хомсемиз;
– териси – буришган;
– танаси – ҳаддан зиёд калта, елкасида ортиқча ёғ булади

"Калифорния". Ушбу зот АҚШда Янги Зеландиянинг оқ, рус оқ сувсар ва шиншилла зотдаги қуёнларини чатиштириш йўли билан етиштирилган. Россияга 1971 йилда Англия ва Венгриядан келтирилган. Ҳаваскор қуёнчилик хўжаликларида жуда кенг тарқалган.

Калифорния зоти

Зотга хос белги ва сифатлар:
– қулоқлари – жуда калта, ингичка, тўппа– тўғри;
– боши – енгил;
– кўкраги – кенг ва чуқур;
– танаси – мутаносиб ривожланган, йиғинчоқ, мускуллари яхши намоён бўлиб туради;

– орқаси – калта ва кенг бел– думғаза қисми кенгайиб кетган, сарғиси – юмалоқ;
– тирик вазни – 4,5 кг;
– танасининг узунлиги - 54 см;
– кўкрак айланаси – 36 см;
– она қуённинг сутдорлиги – юқори;
– бир туққандаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 8 – 9 дона;
– тез етилиши – юқори.
– озуқага талаби – юқори;
– ўртача вазни: 2 ойликда – 1,9–2,3 кг, 3 – 3,5 ойликда – 2,7–3,4 кг;
– сўйганда гўшт чиқиши – 56 – 60 фоиз,
– ранги – оқ;
– юнг қоплами – қалин, зич, товланувчан,
– рангидаги алоҳида белгилар – қулоғи, думининг учи панжалар ва бурни жигарранг тусда.

Зотга хос камчиликлар:
– гавда суяклари – нозик;
– тузилиши – хомсемиз

"Норманд". Норманд зотли қуёнлар фландрларни бошқа зотлар билан чатиштириш натижасида олинган. Улар тўқ-кулранг ёки кулранг рангга эга. Жуда тез етилиши билан ажралиб туради, 6–7 ойлигидаёқ аъло даражали гўшт бера бошлайди. Етилганлари – 6 кг гача вазнга эга бўлади.

"Инглиз қўйи". Ушбу зотдаги қуёнлар Англиядан келиб чиққан деб ҳисоблансада, уларнинг ватани Хитой, деган тахминлар ҳам мавжуд. Зотнинг асосий ажралиб турувчи белгиси – осилиб қолган катта қулоқлари.

Зотга хос белгиларга энг аввало эни 17 смга, узунлиги 71 см гача борадиган қулоқлар киради, ости ҳам кенгайиб бориб ингичкалашиб кетган. Қулоқларнинг ўрта қисми жуда кенг бўлиб, учи юмалоқ

Қулоқларнинг узунлиги қуёнлар сақланадиган жой ҳароратига боғлиқ, дея қайд қилади.

"Инглиз қўйи"лари салмоқли вазнига – 9 кг гача, ҳатто 12 кг гача боради.

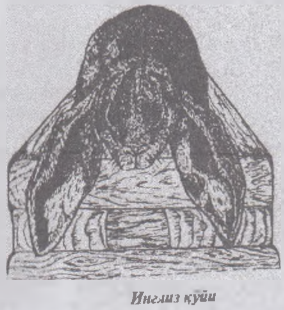

Инглиз қўйи

ТИВИТБОП ЗОТЛАР

Бундай зотдаги қуёнларни фақат тивити учун кўпайтиришади деб ўйлаш нотўғри, улар, шунингдек, хуш таъмли гўшт ва қимматли тери ҳам берадилар. Бироқ тивит чиқиши бўйича айнан тивитбоп зотлар бошқалар орасида биринчи ўринда туради, шу боис ҳам ўз номларига эга бўлишган.

Уларнинг юнг қопламлари асосан тивитли юнглардан ташкил топган бўлиб, 92–96 фоизни ташкил этади. Бунда остки юнглар узунлиги 29 см ва ундан кўпроқ бўлади.

Россия энг кўп миқдорда асосан оқ ва оқ тулки зотларидан фойдаланиб, жаҳонда етакчи ўринда туради.

"Ангор". Ангор зоти – Россия учун ноёб булиб, у илгари ҳам кенг тарқалмаган эди. Европа мамлакатлари орасида Франция ангор қуёнларини парваришлаш борасида биринчи ўринда турали, Чехияда бу қуёнлар камроқ. Ундан кейин Польша, Венгрия туради. Ангор тивитини энг кўп ишлаб чиқарувчи Хитой бўлиб, йилга жаҳон бозорига 7 – 8 минг тонна тивит етказиб беради.

Ангор қуёнларининг ватани Туркия бўлиб, у ердан 1723

йилда Англия денгизчилари Европага келтирадилар. Росси
да ангор қуёнларини парваришлашга ва уларнинг маҳалли
зотларини етиштиришга уриниш етарли натижа бермади

Ангорка зоти

Зотга хос белги ва сифатлар;
– қулоқлари – калта, тўғри туради;
– боши – ўртача катталикда, юмалоқ шаклда;
– кўкраги – унчалик чуқур эмас, тўш деярли йўқ;
– танаси – йиғинчоқ;
– орқаси – кенг, бир оз арксимон;
– тирик вазни – 2,5 – 4 кг, ўртача – 3 кг;
– танасининг узунлиги – 43 – 50 см;
– кукрак айланаси – 35 – 37 см;
– она қуён сутдорлиги – унча юқори эмас;
– бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 9–10 дона
– тез етилиши – ўртача;
– озуқага талаби – ўртача;
– сўйганда гўшт чиқиши – 50 фоиз;
– ўртача вазни: 2 ойликда – 1,1 кг, 3 – 3,5 ойликда – 1,4 кг
– ранги – турли тусда: зангори, қора, кулранг, оқ ва
ҳоказо;

[Ю]нг қоплами – ингичка, юмшоқ, майин, қалин; ти-[вити]нинг узунлиги – 15 – 22 см; ингичка қисми – [...] см. тивити ўсиб кетган қуён қорли гувалага ўхшай-[ди], юмалоқ шарсимон шаклга эга.

Ангор қуёнлари йилига 150 – 500 г, ўртача – 300 г ти-[вит] беришлари мумкин.

Оқ тивитли. Ушбу зот ангор қуёнларини маҳаллий ти-[вит]ли зотлар билан чатиштириш йўли билан олинган. Улар [ўртача] ўлчамда бўлиб, тивит маҳсулдорлиги борасида анча [юқори] кўрсаткичга эгалар.

Оқ тивитлилар ангор қуёнларига нисбатан йирик, бироқ тивити ангорникига нисбатан дағалроқ.

Зотга хос белги ва сифатлар;
– қулоқлари – тўғри, калта;
– боши – катта эмас, юмалоқ шаклда;
– кўкраги – тор, тўш йўқ;
– танаси – тиғиз, бир оз калталашган;
– орқаси – кенг, юқорига бир оз букилган;
– тирик вазни – 3,5 – 4 кг;
– танасининг узунлиги – 54 см;
– кўкрак айланаси – 30 см;
– она қуённинг сутдорлиги – яхши;
– бир туғишдаги қуёнчаларнинг ўртача сони – 8 – 9 дона;
– тез етилиши – ўртача;
– озуқага талаби – яхши;
– ўртача вазни: 2 ойликда – 1 кг, 3 – 3,5 ойликда – 1,6 кг;
– сўйганда гўшт чиқиши – 50 фоиз;
– ранг – соф оқ;
– юнг қоплами – тивити енгил, эластик, 95 фоизи 5 смдан 15 см гача бўлган тивитли юнглардан ташкил топган.

Ўртача маҳсулдор қуён йилига 350 – 450 тивит беради. Бу кўрсаткични, озиқлантиришда интенсивликни қўллаган холда йилига 600–650 г дан тивит олишга эришиб, [я]нада яхшилаш мумкин. Айрим қуёнлар йилига 1000 г гача тивит беришга қодирлар.

КУЁННИ АСРАШ

Қуёнларни боқиб кўпайтиришда муваффақиятга эриши
учун уларни асраш шароити энг муҳим аҳамиятга эга. Ас
раш шароити қуёнларнинг одатдагидек ҳаёт кечириши учу
биргина мақбул микроклимат барпо этиш билан чегаралан
май, шунингдек, санитария шароити, ёритиш режими
қуёнхонага кислороднинг яхши оқими, қуёнлар учун қула
катаклар ва яна кўплаб омиллар бўлиши талаб этилади. Бу
ларнинг ҳаммаси кўзда тутилиши зарур.

Қуёнхоналар

Фермада боқиладиган жониворлар сонига қараб ҳамма жи
ҳатлари, шу билан бир қаторда санитария нормаларига ама
қилиш мумкин бўлган қуёнларнинг намунавий лойиҳалар
тавсия эдилади. Кичикроқ фермалар учун Л –80–32 лойиҳаси
дан фойдаланиш тавсия қилинади.

10 та она қуёнга мўлжалланган қуёнхона

Она қуёнлар миқдори ошиб борган сайин бундай қуён
хона етарли бўлмай қолади. Катта миқдордаги жониворлар
учун ўшандай моделдаги вариантлар ишлаб чиқилган.

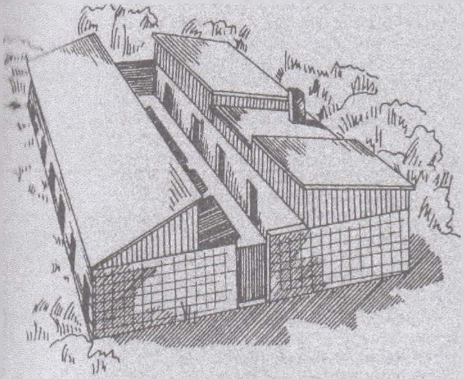

100 та она қуёнга мўлжалланган қуёнхона

Қуёнлар парвариш қилиш билан фақат ҳаваскор қуёнбо-[қар]лар шуғулланмайдилар, кўпинча қуёнхоналар мактаб-[ларда], айниқса қишлоқ жойларида қурилади. Мактаблар учун [20] та она-қуёнга мўлжалланган Л-85–12 қуёнхона лойиҳа-[си] ишлаб чиқилган.

Бундай қуёнхона қурилиши учун яшаш жойлари яқини-[да] 30 х. 40 м ўлчамдаги участка керак бўлади. Участкага [д]ерезасиз, фойдаланилмайдиган чордоғи бўлган бир қават-[ли] бино – қуёнхона, шунингдек пичан, ўтин ва чиқинди-[лар] контейнери сақланадиган бостирма жойлаштирилади.

Касаллик ва кемирувчилар билан курашиш. Қуёнларни ка-[са]лликлардан асраш учун нафақат қуёнхонада тозаликни [са]қлаш, балки жониворларни ҳаддан ташқари совиб кетиш-[ла]ридан ва елвизаклардан ҳимоялаш зарур. Шунингдек, ҳар [хил] турдаги инфекция ва касаллик ташувчиларига қарши [қат]ъиян курашиш даркор.

Қуёнхонага кириш жойида махсус зарарсизлантириш ги ламчаси тўшалган булиши керак. Бундан ташқари, ҳар кун катаклар гўнглардан тозалангач, уларни алоҳида бир жой тўплаб, устига хлорли оҳак сепиб қўйиш лозим. Баҳорда кузда катакларда умумий тозалаш ўтказиб, зарарсизлантириш тадбирлари курилади. Катакларни зарарсизлантириш уларн жониворлардан бушатиб, шунингдек болалаш мавсуми олд дан ҳамда қуёнчаларни бошқа ерга утказгандан кейин амал оширилади. Зарарсизлантиришнинг энг ишончли усулй ка шарлаш (паяльный) лампаси билан билан куйдиришдир.

Зарарсизлантирувчи восита таркиби:

– Формалин, 2 фоизли – бир челак совуқ сувга бир стака

– Ўювчи натр, 2 фоизли ёки каустик сода – бир чела иссиқ сувда 200 г сода;

– Креолин, 5 фоизли – бир челак сувга 0,5 л солинади.

Булардан ташқари, зарарсизлантириш учун қайнаб турга сув ва ишқор, Б хлорамини, хлорли оҳакдан фойдалани мумкин.

Кемирувчиларни қириш учун восита сифатида 0,5 – фоизли кукунсимон рагидан, зоокумарин, пенокумари қўлланади.

Пашшаларни йўқ қилиш мақсадида заҳарли хўракла қўлланилади. Бунинг учун хлорофоснинг 0,1 фоизли эрит масига 2–3 фоиз шакар, лимон ялпиз, ёғи олинган су қўшиб хўрак тайёрланади.

Қуёнхона учун жой танлаш

Қуёнхонани яшаш жойидан ва бошқа қурилмалардан узоқ роққа, баландроқ қуруқ жойга жойлаштириш керак. Кунинч туман қоплайдиган пастлик, боғқоқли жойлар ярамайди Қурилма кўзни қувонтирадиган бўлса янада яхши. Бунин учун қуёнхона атрофини яшиси манзарали панжара билан тўсишнинг ўзи кифоя. Манзарали панжарани металл чиви ёки тахтачалардан ясаш қийин эмас. Кафас олдига экилиб унга чирмашиб ўсган ўсимлик қуёнхонани кўзга кўрка кўрсатади, шу билан бир қаторда қуёнларга қўшимча озуқ масаласи ҳам ҳал этилади. Бунинг учун катак олдига қан-

...ни экишни ақл билан ўйлаб кўришингиз керак.

Қуёнхонани барпо этишда қуёнларни қуёш нуридан ҳимоя қилиш ҳақида ҳам ўйлаб куриш зарур бўлади. Қуёнлар иссиққа бардош беролмайдилар, ортиқча кун қизиб кетганда уларни офтоб уриши мумкин. Шунинг учун қуёнхоналар шундай қўйилиши керакки, қуёнларга қуёш нури таъсир этмайдиган бўлсин. Одатда, катакларнинг олди ғарбга ёки шарққа қаратиб қўйилади, бостирмалар қурилади, дарахт соясидан фойдаланилади. Бироқ бунда шу нарсани унутмаслик керакки, қуёнлар кислородни кўп миқдорда талаб қилади. Агар катаклар ҳаво яхши айланмайдиган бинога қўйилган бўлса, бу жониворларнинг соғлиғининг ёмонлашувига олиб келади.

Қуёнлар совуқни енгил ўтказадилар ва катта қиш вақтида ҳам очиқ ҳавода ўзларини яхши ҳис қиладилар. Табиийки, бу биологик даврда жониворларни музлаб қолишига йўл қўймаслик чораларини кўриш зарур.

Қуёнларга захлик ва елвизак жойлар ёмон таъсир кўрсатади. Буни ҳар доим ёдда тутиш ва қуёнхона қуриш чоғида жониворларни бу нохушликларга дучор қилмаслик чораларини кўриш керак бўлади.

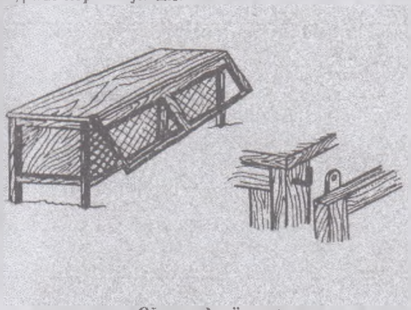

Ойнаванд қуёнхоналар

Уйда қуёнхоналар одатда очиқ жойларга қурилади. Ш билан бир вақтда қуёнларни қиш вақтида иситиладиган с ройларга олиб ўтишдан иборат қўшимча чоралар ҳам қўлл нилади. Бироқ қуёнларни йил бўйи очиқ ҳавода сақлаш ма садга мувофиқроқдир. Чунки бундай ҳолат қуёнларнинг ю қоплами сифатини оширади ва турли хилдаги касалликлар га қаршилик кўрсата олишига ижобий таъсири бор.

Қаттиқ совуқ бўладиган жойларда қуёнбоқарларга жони ворларни музлаб қолишдан сақлаш муаммоси рубарў була ди. Буни катак тўрини махсус тайёрланган ойнаванд ром лар билан беркитиб, бартараф этиш мумкин. Ром оши мошиққа ёки михга маҳкамланади.

Иссиқ пайтларда ромларни олиб қўйиш мумкин ёки кута риб қўйса булади. Муҳими, катак ичига тоза ҳаво кириши ни таъминлашдир.

Қуёнлар учун катаклар

Катта она қуёнлар учун қурилган катакларда албатта до имий уя бўлиши лозим. Уни катакнинг учинчи қисми ўрнатиб, тахта ёки фанер тўсиқ билан тусиб, бошқа бўли дан ажратиб қўйилади.

Тўсиқда 20 х 20 см катталикда, 10–14 см баландликд тешик қолдирилади.

Тешикни катакнинг олд қисмига яқинроқда қолдирга маъқул, шунда она-қуён ўзи уясини яхшилаб олади.

Тўсиқни, яхшиси солиб-олиб қўйиладиган қилинг, шунд тўсиқни кераксиз пайтда олиб қўйиш, зарур булса кучи рилган қуёнчалар учун тушама сифатида ишлатиш мумкин Кўпинча она-қуён туққандан сўнг қуёнчалар ўша катакд қолдирилиб, тўсиқ олиб ташланади ва она-қуённи бошқ жойга – кейинги болалаш жараёни учун кўчирилади.

Гўштбоп зотли қуёнларнинг ўзига хос жиҳати шундаки улар уяларини анча осойишта туғадилар. Шунинг учун уя яши гини қопқоқсиз ясаса ҳам бўлади. Албатта, бу чорани хонала ги ҳарорат 18–20° С дан пасаймаса, қўллаш мумкин.

Катакларни жуфтлаштириб қўйиб, улар ўртасига пичан ёки ўт учун қопқоқсимон охур ўрнатиш қулай бўлади. Охурни тешикларининг ўлчами (35 х 35 мм ёки 24х48мм.ли) сим тўрдан ясаш мумкин. Агар сим тўр бўлмаса, металл чивиқлардан оралиғини 20 мм дан қилиб жойлаштириб, охур қилса бўлади. Ташқари томондан охур очиқ қолдирилиб, унга озуқа солинади.

Катакни ясаётганда деворлари ва томида тирқиш қолмаслигига эътибор бериш лозим, чунки тирқишлардан кирган шамол қуёнчалар соғлиғига жуда ёмон таъсир кўрсатади. Уя бўлмасининг ости яхлит, катакнинг бошқа қисмларида сим тўрли ёки ораси тирқишли тахтача бўлиши лозим, бу катакни тозалаб олишни енгиллаштиради. Қуёнбоқарлар кўпинча катак ости учун тешиклари 18–20 мм ёки 16х48 мм ўлчамда бўлган рух югуртирилган симтўрлардан фойдаланадилар. Агар симтўр тешиклари бу ўлчамдан кичик бўлса, қуёнларнинг ахлати пастга тушмайди, бу ўлчамдан катта бўлса қуёнларнинг панжаси тушиб кетади ва жонивор ўзининг оёқлари бўғимларини жароҳатлаб олиши мумкин.

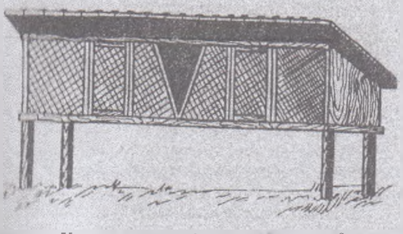

Устунчалар устидаги икки уринли қафас

Агар остлик учун ингичка тахтача (рейка) ишлатмоқчи бўлсангиз, уни 25х30 мм ёғоч, пластмасса ёки металл тахтачалардан фойдаланганингиз маъқул. Ёғоч тахтачалар қалинлиги 13–15 мм дан кам бўлмаслиги керак. Тахтачалар оралиғи 16

–18 мм ни ташкил этиши лозим, уларни паст томонга қара торайиб борадиган қилиш мақсадга мувофиқ – шунда лат қуёнлар томонидан босилиб, пастга тушириб юборил ди. Тахтачалар катакнинг олд деворига параллел қилиб ё унга 45° бурчак ҳосил қилиб жойлаштирилади.

Томининг майдони катакнинг ўзига нисбатан бирмун каттароқ булади. Олд девордан 30 см олдинга, 15 см орқа чиқиб туриши керак. Уя бўлмачанинг ҳамма томони дев қилиб ёпилади, озиқланиш бўлмачаси сим тўрли бўлади.

Катак пастга жойлаштирилмайди, балки ердан ёки полдан 70 80 см баландликда қилиб ёғоч ёки харрак устига ўрнатилади.

Бундай катаклар тайёрлашга кўп материал талаб этилмайд 0,2 кубометр ёғоч-тахта, 1,6 кг михлар, охурга 0,3–0,5 м остига ва эшикларига 1,3–1,5 $м^2$ симтўр керак бўлади.

Кичкина қуёнлар учун катак ёғоч ёки металл карк (қолип) қилинади. Катақнинг ўлчами унда боқиладига қуёнчалар сонига боғлиқ. Одатда битта катакка 10 тадан тагача қуёнча жойлаштирилади. Қуёнчалар катакда узлар ни эркин ҳис этишлари учун ҳар бирига камида 0,12 жой тўғри келиши лозим. Эркак қуёнга –0,17 $м^2$, она-қуён – 0,23 $м^2$ жой талаб этилади.

Урғочи қуёнлар 3 ойлик ёшга етгач, уларни катта қуё ларга мўлжалланган катакка утказиш лозим. Уларни олди ости симтўр ва бир томонга нишаб томи, орқа ва ён дево лари тахтадан бўлган махсус катакларга ўтказса ҳам бўлади

Катакнинг пастки қисмига озуқа бункери жойлаштири лади. Эшикчаси ёнига сувдонни осиб қуйиш керак.

Қуёнчаларни алоҳида жойлаштириш учун, икки томон симтурли катаклардан фойдаланиш кўнгилдагидек бўлади албатта. Бундай катакларнинг эни 120 см ва деворлари нинг баландлиги 35– 40 см қилиб ясалади. Катакнинг узун лиги қуёнларга алоҳида жой қанча зарур бўлишига қара белгиланади. Катакнинг ҳар 25 см дан кейин ихтиёрингизд нима бўлса – йўнилган тахтами, симтўрми, шиферм тўсиш учун фойдаланиш мумкин. Катакнинг бугун бўйи озуқа учун конуссимон охур ўрнатиш керак бўлади.

ҳар бир алоҳида катак усти тепага очилади- қопқоқ билан беркитилади. Бундай катакларга томондан охурларни пастга яқин қилиб осиб мумкин, унинг устига сувдонни жойлаштириш Бундай катакларда қуёнлар сўйилгунча сақланади.

қусниларни бир неча қават қилиб қўйиш кўчирма катакларга жойлаштириш қулай.

бундай катакларнинг томи орқа де- бирмунча нишоб, намликни ўтказмайдиган кўзда тутиш лозим.

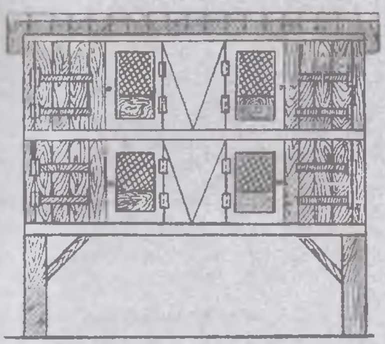

Икки қаватли 4 ўринли кафас

Агар қуёнхонани янада йиғинчоқ тарзда жойлаштириш и бўлса, у ҳолда кўп қаватли катаклар конструкцияси- фойдаланиш мумкин. Кўпинча икки қаватли, 4 ўринли катаклардан фойдаланилади. Уни тайёрлаш оддий ва фойда- учун қулай. Катакнинг узунлиги – 100–110 см, эни

– 55–60 см, юқори қаватнинг олд девори баландлиги – см, орқа девориники – 35 –40 см. Пастки қаватининг ҳа иккала девори эса бир хил баландликда – 40 см дан булади

Ҳар бир жойга уя бўлмачаси бўлиши кўзда тутилад Булмачанинг иккита алоҳида эшикчаси доимий тўсиг булиб, унинг озиқланиш булимига чиқадиган тирқиш мавжу

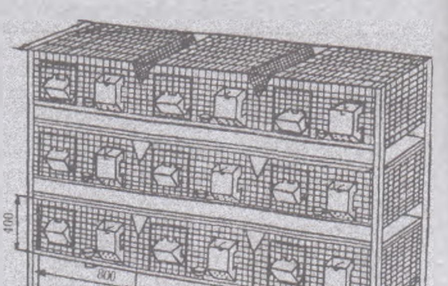

3 қаватли қафас

Уч қаватли катаклар тайёрлаш мураккаброқ. Чунки уни купинча симтўрли қолип (каркас)дан ясаш керак. Шунинг дек, ундан фойдаланишнинг ўзига хос томонлари бор, чун ки пастки қаватларга сийдик ва ахлат тушишининг ол олиш чорасини кўриш заруp булади. Бунинг учун тунук ёки рухланган пулатдан таглик қўлланади. Тагликни тоза лаш вақтида у ёққа-буёққа суриш мумкин бўлсин.

Саноат миқиёсида ишлаб чиқарилган қуён катаклари нис

ва фойдаланиш учун қулай. Кўпинча қуёнбо- вариантда чиқариладиган КСК – 1 катагини йдилар.

1– 1– таглик, коллектор, сувдон ва охури бор;
1– 2 – коллекторсиз, сувдонсиз;
1– 3 – сувдони, охури ва коллектори йўқ;
1– 4 – тагликсиз.

катаги жониворларни бино ичида асраш учун тавсия этилади. Улардаги эшикчалар тепасида жой- мазкур катакларни бир неча қават қилиб қуйиш йўққа чиқаради. Бундай имконга эга бўлиш устунлардан фойдаланиш керак бўлади. Сувдонлар ингичка резина ичак ёрдамида бириктирилади. катакларни қатор қилиб жойлаштириш ва тақсим- ектор)ларни муфта ёрдамида ягона қувурга би- тавсия этилади. Бу қувур сувдонлардан 2– 3 метр жойлаштирилган сиғимли идишга уланади.

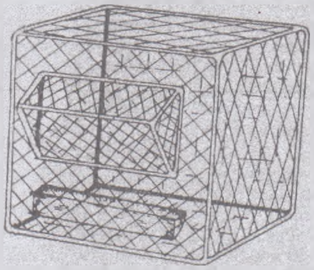

КП-7 қафаси

қопқоқнинг катак тепасига жойлаштирилиши ҳатто катакларни икки-уч қават қилиб устунларга ўрнатилган тақ- ҳам жиддий қийинчилик туғдиради, негаки жони-

ворларга бундай тарзда ўрнатилган эшикчалардан хизм
кўрсатиш анча сезиларли қийинчилик туғдиради, бу ката
ка хос камчилик қаторига яна унда омихта ем, илдизмев
лар учун охур йўқлигини ҳам келтириш мумкин.

Улардан ташқари бошқа хилдаги катаклар ҳам ишлаб ч
қарилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, катаклар қандай ўлчамд
нимадан, қандай ясалган бўлмасин, уларда пичан ва ўт уч
охур, донли ва дона-дона қилиб майдаланган ем учун бу
керли охур, омухта ем учун охур бўлиши керак.

АСБОБ – УСКУНА ВА АНЖОМЛАР

Уйда қуёнчилик билан шуғулланувчилар нафақат қуё
хонани тозалаш, бу ерда тозаликни ушлаб туриш учун, ба
ки озуқа тайёрлаш учун ҳам жиҳозларсиз иш битиролма
дилар. Яхшиси, кичикроқ хонани ем аралашмаларини та
ёрлаш учун жиҳозлаб, шу билан бир қаторда у ерда асбо
ускуналарни ва иш коржомаларини ҳам сақласа бўлади.

Қуён боқувчига анжомлардан челак, белкурак, супург
хокандоз, хаскаш, қисқич, кавшарлаш лампаси, таъми
ловчилик ва дурадгорлик асбоблари, уларни ташишга ящ
шунингдек, охур, сувдон жамламаси ва уя яшиклари зар
бўлади. Бундан ташқари, хужаликка дон майдалагич ва
гирмон керак.

Охурлар. Озуқланиш бўлимининг эшигига ташқи сувд
ва нам озуқа ҳамда донли озуқалар учун охурлар осилади

Кўпинча катакнинг ичига қўйиладиган охур қулланил
ди. Уларни лойдан, пластмассадан ёки тахтадан тайёрла
мумкин. Тахтадан қилинадиган охур жуда оддий – икки
бир хил узунликдаги силлиқ тахта бир оз нишобликда би
бирига тўғриланиб кенгроқ тахта юзасига қоқилади
ёнбошларига ҳам энли тахта ёки фанер қоқиб маҳкамлан
ди. Охур чекасига, қуёнлар ундан озуқани сочиб юборма
лиги учун, планка қоқилади. Шунингдек, жониворлар оху
нинг ичига тушиб олмасликларининг олдини олиш мақ

...ёнига 8 мм қалинликдаги симарқон кесиб олинади. Улар-
...ни ... қувур ичига 50 мм киргизиб, қувурнинг бошқа
...дан электрод қўйилгач, қувурнинг ичига пайвандла-
нади. Ташқарида қолган тросс учи ўрими ечилиб, супургича
...га киритилади.

Трос симлари бошқа томонларга эгилиб кетмаслиги учун
трос бўлакчалари орасига икки қатор сим узунасига суку-
... ўриб чиқилади. Фақат қувурга ёғочдан соп қилиш қолади.

Аравача (тележка). Уйда қуёнчилик билан шуғулланишда ара-
вача ... бўлади. Уни, яхшиси, катталарнинг эски вело-
сипедидан тайёрлаб олсангиз бўлади. Велосипеднинг олд ғил-
дирагини ва рулини қаига создлаб, улар ўрнига кузов ўрнатасиз.

Ҳозирги вақтда хўжаликда фойдаланиш учун саноат иш-
лаб чиқаришида тайёрланган, оғирлиги 16 кгдан ошмайди-
ган ... аравачалар мавжуд.

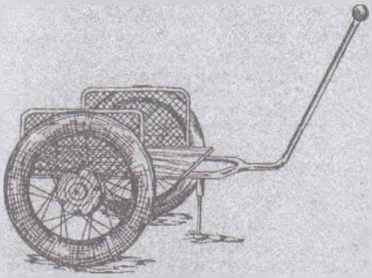

Аравача

Аравачани болалар коляскасининг юриш воситаларидан
тайёрласа ҳам бўлади. Бунинг учун П симон пўлат бурчак-
дан олиб, уни ўша П симонга яқин жойдан тўртдан бир
қисмини тўғри бурчак тарзида букасиз. Сўнгра ҳосил бўлган
рамани болалар аравачасининг ўқига мустаҳкамлайсиз, бу-

нинг учун учбурчакли кронштейнлардан фойдаланиш му
кин. Дастасига яқин жойга ўртасига ўқ пайвандланган м
талл қўш тиш уланади.

Арава рамасига уланган қўш тиш ўқ атрофида бемал
айланиши керак.

Бундай аравалар қопларни ташишга қулай .

Озуқани майдалагичлар. Ҳеч қайси тажрибали қуёнбоқ
оддий пичоқ билан қўлда илдизмевалар, дон, пичан, к
ўтни майдалай олмайди. Агар уддасидан чиқа олса сано
ишлаб чиқаришида тайёрланган махсус ускуналар топа ол
ши мумкин, аммо бу жуда кам учрайди. Шунинг уч
кўпинча қуёнбоқарлар озуқани майдаловчи мосламалар
уйдаги устахоналарида ўзлари тайёрлаб оладилар. Мунд
тук қувур бўлагидан, кронштейн ва нов – металл лист
дан ясалади. Кронштейн ёнидан ич томонида ўқ ўрнати
ган втулка пайвандланади. Ўққа бир томони ўткирланга
тигли пўлат полотна маҳкамланади.

Булардан ташқари расмда тасвирланган озуқа майдал
гичлар, сабзи, лавлаги ва бошқа ширали сабзавотларни
майдаловчисини ўзингиз тайёрлашингиз мумкин.

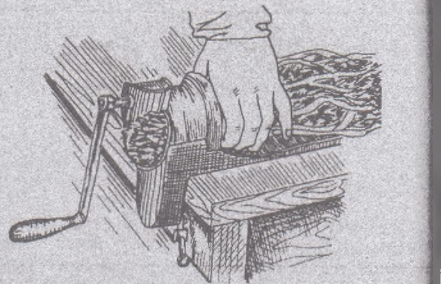

Озуқа қиймалагич

Донни майдалаш учун қўлбола тегирмон ясаса ҳам бўлади.
Баъзан гўшт қиймалагични қайта жиҳозлаб электромотор
... Электродвигателни эски кир ювиш машинасидан
... бўлади. Гўштқиймалагич валига унинг шкиви ўтка-
зилган ... воситасида бириктирилади. Шкив диаметри 120
мм, гўшт қиймалагич валининг диаметри эса 90 мм. Вал ко-
... шаклда бўлмоги лозим, бу гўшт қиймалагичдаги
... иложи борича аниқроқ тиркалиш имконини беради.
Агар имконият бўлса, яхшиси, мутахассисдан ушбу деталнн
... сўраш керак. Вал узоқроқ хизмат қилиши учун
... тоблаш мумкин.

Тегирмон яхши ишлаб туриши учун электромотор бирор
... жуда мустаҳкамланиши керак, чунки у иш-
... катта куч билан зўриқиб ишлайди.

... мослама – қўлда ширали озуқаларни кесишда
... ускуна. У дастакка маҳкамланган пичоқ деса
... Унинг пичоғи 40мм энликдаги ясси пўлатдан
тайёрланади. Дастлаб темирчилик усулида чўзилиб, сўнг
... билан ўралади. Пичоққа йўғонлиги 12 – 16 мм
... металл бўлакчаси дастак сифатида пайвандлаб қўйи-
лади. Дастак узунлиги 80 см бўлиши энг маъқул ўлчам.

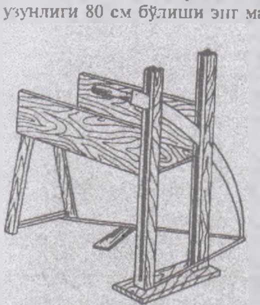

Озуқа майдалагич

Озуқа яшикда майдаланиб, кичик қисмлан берилад
Озуқа бўлаклари пичоқда сиқилиб қолиб кетмаслиги учу
унинг пастки томони устки томонидан 1 мм юпқароқ бўл
ди. Яхши ўткирланган бундай чопкидан узоқ фойдалани
мумкин.

Сурат қирқадиган ускунага ўхшаш қурилмадан ҳам фой
даланса бўлади. Унинг тузилиши жуда оддий, ягона. та
кидланадиган нарса — пичоқ маҳкамланган шарнирли г
янч 3 — 4 мм ли болтлар билан тахтага маҳкамланади. Май
даланган озуқа тахтадан тушиб кетмаслиги учун унинг че
лари 15 — 20 см кўтариб қўйилади.

Озуқа буғловчи. Озуқа сифатини яхшилаш мақсадид
кўпинча уни буғлаш усуллари қўлланади. Шу мақсадда у
шароитида анча оддий озуқа буғлаш ускунасини қури
мумкин. Сут бидонини олиб, остини кесасиз, тескарига ағд
риб, унинг ёнларига учта ёғочдан оёқ маҳкамланади. Ост
га сим тур ёки решётка ўрнатилади. Бўғзига сув иситувч
асбоб маҳкамланади, уни ишлатишда электросамоварнин
электр иситгичидан фойдаланилади. Буғловчи ишлаши учу
2—3 л сув қуйиб, озуқа солинади ва иситувчи электр та
моққа уланали.

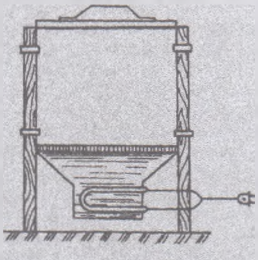

Озуқа буғловчи

[illegible] *[illegible]ватори.* Кўпинча қуёнларни озиқлантиришга мўлжал[illegible]ган дон ёки комбикормани сақлашга боғлиқ муаммолар [illegible] келади. Қопларда сақланса донни тезда кемирувчи[illegible] нишан чиқарали. Бу кемирувчилар инфекция ҳам таший[illegible]. Бочка ёки яшикда сақланганда эса доннинг остки қатла[illegible] [illegible]ашиб, аччиқ таъм ҳосил қилади. Ушбу кўнгилсиз [illegible] қутулиш учун кўпгина қуёнбоқарлар донни сақ[illegible] учун қўлбола мини-элеваторлардан фойдаланадилар.

[illegible]ваторни ўтин ёқиб сув иситиладиган эски колонка[illegible] [illegible]рлаш мумкин. Элеватор учун юмалоқ сув баклари [illegible] унинг ўртасига маҳкамланган ўт ёнувчи қувур керак бўла[illegible]. Қувур ажратиб олиниб, ундан сарой ёки ертўланинг вен[illegible] қурилмаси учун фойдаланиш мумкин, бакдаги [illegible] тешиги ёғоч тиқин билан беркитилади. Майда те[illegible] [illegible]рни беркитиш шарт эмас, чунки улар донни шамол[illegible] туришга хизмат қилади. Бакнинг остки ичига ботган [illegible] юқорига ағдарилади. Бакнинг бўртиб чиққан ост[illegible] [illegible]смига қопқоқ қилинали, унинг учун печка қопқ[illegible] фойдаланиш мумкин, чунки уни болт билан осон [illegible] мумкин.

[illegible]ваторлар сарой девори енига бир қатор қилиб тикка [illegible]ади. Уларнинг остига баландлиги 40 см бўлган ёғоч[illegible] [illegible]чик қўйиш лозим. Бу элеватор остига озуқа олиш [illegible] челак қўйишга ҳам осон. Ҳар бир элваторнинг тепаси [illegible] пўлат лист билан беркитилали.

ҚУЁНЛАРНИ ОЗИҚЛАНТИРИШ

Қуёнларнинг яхши ривожланиши, маҳсулот бериши ва [illegible] бўйича яхши натижаларга эришиш учун улар[illegible] [illegible] озиқлантириш керак. Юқори сифат озуқаларнинг [illegible]ган энг мақбул рациони ва унинг анча паст қий[illegible] ҳар бир қуёнбоқар мустақил ишлаб чиқади, лекин [illegible] бу борада мутахассислар томонилан тузиб чиқилган [illegible] барча талаблар ҳисобга олинган тахминий рацион[illegible] [illegible]адилар.

ОЗУҚАНИНГ ЭНГ МУВОФИҚ ТАРКИБИ

Қуёнлар озуқасининг энг мувофиқ таркибига айрим ози
ларнинг энг кўп миқдори ва уларнинг йиллик эҳтиёжи ки
ради.

Ҳар хил ёшдаги қуёнлар истеъмол қиладиган ҳар хил оз
қаларнинг энг кўп миқдори қуйидагича — табиий йилд
ўтлари: катта қуёнлар —1500 г, 1 ойликдан 3 ойликкач
бўлганлар —200—500 г, 3 ойликдан 6 ойликкача бўлганл
— 500—900 г:

— Дуккакли экинлар ўти — мувофиқ тарзда 1200 г, 150
400 г, 400—700 г;
— Яшил новдалар (япроқли дарахтларники) — 600 г, 50
200 г, 200—400 г;
— Лавлаги пояси — 200 г, 50 г, 50—100 г;
— Озиқа карами — 600 г, 100—150 г, 250—400 г;
— Сабзи — 600 г, 100—250 г, 250—400 г;
— Озиқа лавлаги — 200 г, 100 гр, 100—200 г;
— Шакар лавлаги — 600 г, 100—250 г, 250—400 г;
— Эркак шолғом, шолғом— 400 г, 50— 100 г, 100—200
— Пиширилган картошка — 400 г, 50—150 г, 150—300
— Хом картошка — 150 г, 50 г, 10—250 г;
— Силос — 300 г, 20—80 г, 80—200 г;
— Пичан — 300 г, 100 г, 100—200 г;
— Бошоқли донлар — 150 г, 30—60 г, 60—100 г;
— Дуккакли донлар — 50 г, 10—20 г, 20—30 г;
— Ёғли донлар — 20 г, 5—10 г, 10—15 г;
— Кепак — 100 г, 5—20 г, 20—80 г;
— Кунжара ва шрот (пахтаникидан ташқари) — 100 г, 5
20 г, 20—80 г;
— Гўшт — суяк уни — 15 г, 5—10 г, 20—80 г;
— Туз — 2,5 г, 0,5—1 г, 1 г;
— Мел — 2 г, 0,5—1 г, 1 г;

Озиқлантиришнинг аралаш турида қуёнларнинг йилли
озуқага талаби уларнинг физиологик ҳолатига боғлиқ.

[illegible] ва эркак қуёнлар қовушиш давридан ташқари вақт[illegible] [illegible] 13 кун боқилади, бунда 3,46 кг концентрат, 1,19 кг [illegible] 3,23 кг илдизмева, 4,48 кг яшил озуқа керак бўлади.

[illegible] даврида урғочи ва эркак қуён 32 кун боқилиб, [illegible] 4,16 кг концентрат, 1,44 кг пичан, 3,84 кг силос ва [illegible] 5,6 кг яшил озиқа берилади.

[illegible]ган она— қуён йилига 120 кун озиқлантирила[illegible]. Унинг озуқаси учун 16,8 кг концентрат, 6 кг пичан, [illegible] силос ва илдизмевалар, 23,1 кг яшил озуқа талаб [illegible]

[illegible] қуёнчани эмизадиган она—қуён йил давомида 180 [illegible] [illegible]лантирилади. Бунинг учун 62,4 кг концентрат, 21,1 [illegible] 57,2 кг силос ва илдизмева, 83,35 кг яшил озуқа сарф[illegible]

[illegible] 120 кунликкача бўлган ҳар бош қуёнча 75 [illegible] боқилиб, 10,14 кг концентрат, 34,14 кг пичан, 11,97 [illegible] озиқа сарфланади; бу ёшдаги қуёнчаларга силос ва [illegible] бериш шарт эмас.

[illegible] мувофиқ, шунлай ёшдаги 24 бош қуёнчага шу [illegible] 243,36 кг концентрат, 75,36 кг пичан, 287,28 [illegible] озиқа сарфланган.

[illegible] йилга қолдириладиган қуёнча 42 кун давомида [illegible]лантирилади ва ҳар бир бошга 5,67 кг силос ва илдиз[illegible], 6,19 кг кук ўт берилади.

[illegible] эркак қуён йил давомида (365 кун) қуйидаги миқ[illegible] озуқа истеъмол қилади: 47,5 кг концентрат, 16,4 кг [illegible] 44 кг силос ва илдизмева, 64 кг кук ўт.

Урғочи қуённинг ҳиссаси (1:8) — 5,93 кг концентрат, [illegible] пичан, 5,5 кг силос ва илдизмева, 8 кг ўтдан иборат [illegible] ташкил этади.

[illegible] иборат 4 ойликкача насл берган бир бош она— қуён шу жумладан эркак қуён ва 9,7 бош қолдириладиган қуёнлар ҳиссасини қўшиб ҳисоблаганда бир йилда [illegible] кг концентрат, 109,03 кг пичан, 91 кг силос ва [illegible] ўтдан иборат озуқани ташкил этаркан.

Ушбу рақамлар қуёнбоқарга ўзига қарашли қуёнлар[illegible] ласининг озуқага бўлган йиллик талабини тўғри ҳисоб[illegible] олишга ва эртароқ озуқани етарли миқдорида ғамлаб, қу[illegible] ларнинг озуқа етишмаслиги туфайли стресс ҳолатга туш[illegible] маслик чорасини кўришига ёрдам беради.

ҚУЁНЛАР УЧУН ФОЙДАЛИ ВА ЗАРАРЛИ ЎСИМЛИКЛАР

Қуёнларни пичан билан озиқлантиришда ўтларнинг т[illegible] кибига катта эътибор қаратиш лозим. Бу ишни ўз вақти[illegible] бажариб, қуёнлар озуқасига улар учун зарарли бўлган ўси[illegible] ликлар тушмаслигига эътибор қаратиш лозим.

Қуёнлар учун қуйидаги ўсимликлар фойдали :

- Икки уйли газанда;
- Отқулоқ;
- Майда гулли бўйимодарон;
- Оддий бўйимодарон;
- Оддий дасторбош;
- Эрмон, шувоқ;
- Дармана, шувоқ;
- Доривор қоқиўт;

Қуёнларга қуйидаги ўтлар берилмайди:

- Оддий бангидевона;
- Заҳарли айиқтовон;
- Лобель марақулоғи;
- Катта қончўп;
- Цикута (соябонгуллиларга мансуб заҳарли ўт);
- Ихрож;
- Доривор қоратомир;

ҚУЁНЛАРНИ КЎПАЙТИРИШ

Қуёнларни кўпайтиришга аҳд қилгач, келажакда қу[illegible] хўжалигини юқори даражада самарали қилиш чорала[illegible] ҳақида ўйлаб кўриш керак бўлади.

[illegible] қуёнларнинг юқори маҳсулдорлиги соҳиблар то[illegible] ушбу жониворларни кўпайтириш технологиясига [illegible] баъзан эҳтиётсизликка йўл қўйишларига са[illegible] Она қуёнлар имконларидан юқори даражада фой[illegible] етарлича эътибор кам. Уларнинг катаклари ҳола[illegible] ғамхўрлик қилинмайди, селекция ишлари деярли олиб [illegible] Ҳатто соҳиблари улар билан бутунлай машғул [illegible] ҳам қуёнлар барибир фойда келтираверадилар.

Бироқ агар технологияга тўлиқ риоя қилиниб, қуёнларга [illegible] икки соат эътибор қаратилса, ғамхурлик кўрса[illegible] фойда кўпайиб, бир неча баробар ўсиши мумкин.

Технологик занжир қуёнчаларни олишдан бошланади. Лекин [illegible] олиш учун аввал қуёнлар оиласини сотиб [illegible] Буннинг нимаси қийин, деган савол туғилади. Маълумки, бу ишда ҳам ўзининг ҳикмати бор. Улар[illegible] келтирамиз.

ҚУЁНЛАР СОТИБ ОЛИШ

[illegible] оиласини сотиб олиш — худди автомобил харид [illegible] Гап пулда эмас, балки бу ишга қўйиладиган [illegible] масъулиятида. Шунинг учун қуёнлар сотиб олиш[illegible] керакмас. Бу шалпангқулоқ жониворларни пар[illegible] бошлашдан олдин улар учун катаклар тайёрлаш, [illegible] керакли жихозларни сотиб олиш керак бўлади.

[illegible] бозордан олиш ярамайди, яхшиси, турар жойи[illegible] мумкин бўлган, сизнинг туманингизда яшайди[illegible] қуёнбоқарларни излаш зарур. 2—3 ойлик қуён[illegible] олиш керак. Бозордан сотиб олсангиз, сиз уни [illegible] озиқлантирилганини, аввал қандай шароитда [illegible] билмайсиз, бу шароитларни керагидан ортиқ [illegible], чунки озиқлантириш, асраш шароити[illegible], шунингдек, қуёнларнинг рационининг [illegible] натижасида улар касалланиши мумкин. [illegible] муҳим қоидалардан бирини унутманг — [illegible] олган жойингиздан эркак қуённи олманг, у

ОНА ҚУЁН

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, она қуён гарчанд эр[illegible] как қуёндан бир оз кичикроқ бўлса ҳам ташқи кўриниши[illegible] унда фарқланмайди. Физиологик ўзига хослиги туфайли у[illegible] болалагандан кейиноқ дарҳол ҳомиладор бўлишга қодир[illegible] Айнан шу жиҳати қуёнларнинг сермаҳсулдорлик борасида[illegible] рекорд қўйишига имкон беради. Бироқ она қуёнларнинг бу[illegible] ажойиб қобилиятидан тўғри фойдаланишни ўрганиш керак[illegible]

Болалатишни ривожлантириш. Она-қуён болалагандан[illegible] сўнг икки-уч кун ўтибоқ қочиши мумкин. Урғочи қуён туқ[illegible] қандан кейин деярли дарҳол майл пайдо бўлиб, яна ҳоми[illegible] ладор бўлади. Шундан қилиб битта она қуён бир йилда 10[illegible] 11 марта болалаши мумкин.

Бироқ ҳақиқий хўжалик юритиш шароитида ҳар бир она[illegible] қуён учун ҳам вақтни режалаштириш керак бўлади. Чунки[illegible] она қуён ўзи туққан қуёнчаларни озиқлантириши керак[illegible] Бунинг учун она қуёнлар 45 кун болалари билан бирга қуйи[illegible] лади, бу вақт ўтгач ундан қуёнчалар ажратилади. Урғочи[illegible] қуён қуёнчалардан ажратилгандан сўнг беш кун ўтгач яна[illegible] қочиришга қўйилади.

Шу тарзда ҳар бир она қуён бир йилда 4 марта болалайди[illegible] Озиқлантириш давридан тўла фойдаланиб ва уни янги бо[illegible] лалашгача бирлаштириб она қуёнлардан йилига беш марта[illegible] насл олиш мумкин. Бироқ бундай зичлаштириш оқибатида[illegible] туғилаётган насл заифлашиб кетади, она қуёнларнинг ўзи[illegible] эса турли нобоп омиллардан қаттиқ таъсирланадиган бўлиб[illegible] қолади, барвақт ўлади, она қуёнларнинг серпуштлиги па[illegible] саяди. Уларнинг бу қийинчиликни енгиб ўтишига фақат жуда[illegible] яхши озуқа базаси, технологияга диққат билан риоя қилиш[illegible] ва доимий ғамхўрлик кўрсатиш ёрдам бера олади. Қуёнчи[illegible] ликни бошловчилар яхшиси тиғизлаштирилган тарзда бо[illegible] лалатишни тажриба қилиб ўтирмаганлари маъқул — ҳамма[illegible] си ўз вақтида бўлгани мақсадга мувофиқ бўлади.

Асрашнинг маъқул шароитида ва яхши озиқлантирилганда

[illegible]ларни она-қуён билан 45 кун ушлаш шарт эмас, улар[illegible] 30—35 кундан кейин ажратса ҳам бўлади. Агар қуёнча[illegible] бу даврда ўзларини яхши ҳис этсалар, у ҳолда уларни [illegible] она қуёндан ажратиш, она қуённи қочиришга қўйиш мумкин. Болалатишнинг бундай тизими ярим зичлашти[illegible] ҳисобланади, бундай ҳолатдаги қочириш болалаш[illegible] 20 кун утгандан кейин амалга оширилади.

Она қуён қочиришга қўйиларкан, уларнинг қачон туғи[illegible] олдиндан режалаштириш муҳимдир. Қуёнчаларни [illegible] ёки эрта баҳорда олишга ҳаракат қилиш зарур, [illegible] улар, одатда бақувват бўладилар. Ҳа, қуёнлар учун [illegible] шундай режим бирмунча мақбулроқ. Улар семириш[illegible] улгуролмайдилар ва кейинги болалашда ҳам серпуштли[illegible] камайтирмайдилар. Кузда туғиладиган қуёнчалар анча [illegible] бўлиб ёмон ўсади, кўп касалланади.

Қочириш. Сиз ўстириб парваришлаётган қуённинг бирин[illegible] қочишини бир оз кутишингизга тўғри келади. Гап шун[illegible], жуда эрта, жуда кеч қочириш ўринсиз бўлади. Шош[illegible] шошарлик ёки узоқ тутиш кўнгилсиз оқибатларга олиб [illegible] мумкин. Она қуёнлардан фойдаланиш даври ва сер[illegible] камаяди, оналик сифати заифлашади.

Қочиришни эркак қуёнларда 5—6 ойликдан, урғочи қуён[illegible] 7— 8 ойликдан бошлаш қабул қилинган. Агар қуёнлар [illegible] зотига мансуб бўлса, у ҳолда қочиришни яна [illegible] ойга кечиктириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Она қуённинг қочишга тайёрлигига унинг ёшидан ташқа[illegible] яна танасининг вазни таъсири бор. Биринчи қочириш учун [illegible] она қуён вазнининг 2/3 га тенг, яъни тахминан 3,5 кг мақбул вазн ҳисобланади. Қочириш арафасида она қуёнларга [illegible] (сутканинг 16 соатигача) ёруғ кун вужудга кел[illegible] ва озиқлантиришни яхшилаш керак бўлади.

[illegible] она қуёнлар биринчи етуклик туллашидан кейин, 4.5 [illegible] қочади, эркак қуёнлар эса иккинчи туллашдан кейин, [illegible], 7 ойда қочиришга тайёр бўлади.

Қуёнларни кўпайтириш учун энг яхшилари танлаб олинади [illegible] қочиришга қўйиш олдидан яна бир бор диққат билан

кўриб чиқилади. Лаоқал биттагина камчилик ёки нуқсон
ортидан браклар келтириб чиқариши мумкин. Қочиришг
жинсий аъзосида тошмаси, қинидан шиллиқ ёки йирин
оқиб турган, жинсий аъзолари ривожланмаган бўлса, қўйи
бўлмайди. Ҳаддан ташқари семиз ёки ориқлаб кетган он
қуёнлар ҳам қочиришга қўйилмайди. Қуёнларни қочириш
ўтказишнинг маълум қоидалари мавжуд. Уни ҳар доим эр
как қуён ҳудудида ва албатта қуёнбоқар иштирокида ўтка
зиш керак бўлади. Она қуённи қуёнбоқар олиб келади в
қочириб бўлгач уни олиб кетиши керак. Жониворларни қуён
боқар ёлғиз, бунинг устига узоқ вақтга қолдирмаслиги дар
кор. Бу билан серпуштлик кўпаймайди, эркак қуён ўзинин
кучларини бекорга сарфлайди, урғочи қуён эса ўз майлин
қондириб бўлгач қочиб қолишга урина бошлайди, шунда
пайтда у эркак қуёнга жароҳат етказиши мумкин.

Урғочи қуённинг майли келган-келмаганлигини шунча
ки унинг жинсий аъзоларининг ташқи кўринишига қара
билиб олиш осон: майлга келган урғочи қуённики бир о
шишган, ёрқин-қизил рангга кирган, майлга келмагани
ники эса оқарган ва шалвираган бўлади. Аниқлашнинг бун
дай усули анча аниқ ва ўндан саккиз ҳолатларда у тўғ
натижа беради. Майлга келганлигининг қўшимча белгила
ри сифатида урғочи қуёнлар қўзғалиш ҳолатига келишини
иштаҳаси бўлмаслигини, қулоқлари қизиб кетишини кел
тириш мумкин. Майлга келган урғочи қуённинг хатти-ҳара
катига хос яна бир ҳолат: кафтингизни унинг орқасиг
қўйсангиз, бас у думғазасини кўтариб чўзилади, яъни
қочишга тайёргарлик вазиятига киради; агар унда май
бўлмаса, таъсирланиш бошқача бўлади – она-қуён қочи
кетишга уринади, ерга қапишиб олади ёки уриб қайтариш
ни бошлайди, ҳар эҳтимолга қарши думини қисиб, аянчли
чийиллайди.

Қуёнларнинг жуфтлашиши кечқурун ёки эрта тонгд
яхши ўтади. Бу вақтда жониворлар анча фаол бўладилар.

Она қуённи баъзан тинчлантиришга тўғри келади, чунки улар ҳаддан ташқари асабийлашади, эркак қуённи ўзига яқин йўлатмай, гир айланиб югуриб юради. Уни шунчаки кафт билан олдини тўсиш, бу ёрдам бермаса, қўл билан ушлаб туриш керак бўлади.

Ишини битирган эркак қуён одатда ёнбошлаб ёки орқаси билан ётиб олиб; ўзига хос чийиллаган ёки хуриллашга ўхшаш товуш чиқаради. Шундан кейин уч дақиқа давомида ҳеч қандай фаоллик кўрсатмайди. Агар жуфтлашиш сохта бўлиб чиқса, у ҳолда эркак қуён уринишини такрорлашга ҳаракат қилади.

Жуфтлашиш муваффақиятли бўлган-бўлмаганлигини фақат урғочи қуённинг хатти-ҳаракатларидангина билиш мумкин. Жуфтлашишдан кейин беш-олти кун ўтгач уни яна фаол эркак қуёнга олиб келиш керак. Агар у жуфтлашишни истамаса, демак, у деярли ҳомиладор бўлган. 12– 14 кундан кейин она қуённинг қорни эҳтиёткорлик билан пайпаслаб кўрилади, албатта бунинг учун алоҳида тажриба керак, шунинг учун янги ҳаваскорлар пайпаслаш кўникмасини тажрибали қуёнбоқарлар раҳбарлигида ола бошлашлари керак. Бунинг учун урғочи қуённи текис ерга бошини ўзига қаратиб қўйиб, тинчлантиради. Муҳими, она қуён қалтирамаслиги, қўлдан чиқиб қочишга уринмаслиги керак, акс ҳолда унинг қорнини пайпаслаб кўриб бўлмайди. Қуённинг яғрини ва қулоғидан ушлаб, иккинчи қўл билан она қуённинг қорни, йўлдошсимон бачадони мугузи бармоқлар орасидан ўтказади. Ҳомила майда нўхат каби билинади. Шуни ёдда тутиш керакки, бундай пайпаслаб кўришни жуфтлашишдан кейин 17– 18 кунгача олиб бориш мумкин, ундан кейин ҳомила юқори таъсирчанликка эга бўлиб боради.

Бироқ жуфтлашишни рад этганлиги – она-қуённинг ҳомиладорлиги кафолати эмас. Бу сохта ҳомиладорлик деб аталади. Бу ёш урғочи қуённинг кучли жинсий қўзғолишидан юзага келиши мумкин. Уларнинг тухумдонида сариқ жисм ҳосил бўлади ва урғочи қуёнлар ҳомиладорлик аломатларини кўрсатишни бошлайди – эркак қуёнларни рад этади, уч ҳафта ўтгандан кейин уй қуришга киришади.

Шундай урғочи қуёнларни аниқлаб, дарҳол эркак қуён
билан жуфтлантириш керак, чунки сохта ҳомиладорли
вақтни йўқотишни ва она қуён учун белгиланган ҳомила
дорлик тартиби бузилганлигини билдиради.

Жуфтлашишни рад этишнинг бошқа сабаблари ҳам були-
ши мумкин. Одатда кам озиқлантириш, авитаминоз, ёру
куннинг ҳаддан зиёд қисқалиги, ҳавонинг паст ёки, ак-
синча юқорилиги жуфтлашиш бўлмаслигига олиб келади
Масалан ёруғ куннинг 7 соатдан камлиги она қуёнда жуф
тлашиш истагини кескин пасайтиради. Шунингдек, ҳаво
ҳарорати 5°С дан паст ёки 27° Сдан юқори бўлса ҳам шун-
дай натижани кутиш мумкин.

Она қуённинг семириб ортиқча вазнга эга бўлиши ҳам
жуфтлашишдан бош тортишига олиб келиши мумкин. Она
қуённинг жуфтлашиш майли ёшига ҳам боғлиқ, 3 ёшдан
кейин улар камдан-кам жуфтлашадилар.

Агар она қуён жуфтлашишни қатъий рад этса, демак буни
текшириб кўришга арзийди

Ҳомиладор қуёнларни юқори эътибор билан парвариш-
лаш талаб этилади. Насли яхши, соғлом бўлиши учун она
қуён яхши озиқланиши, ичимликдан, ёруғликдан камчи-
лик сезмаслиги, зарарли газлардан озор чекмаслиги керак.
Қуёнлар сақланадиган бинодан қуёнчаларни аста тўплана-
диган аммиак билан заҳарланиши эҳтимолига алоҳида эъти-
бор бериш даркор.

Ҳомиладор қуёнлар учун озуқа сифати юқори бўлиши
керак, моғор аломатлари бўлган, шунингдек музлаган озиқ-
лар асло берилмаслиги лозим. Озуқаларга антибиотиклар
қўшиш тавсия этилмайди. Ҳомиладор қуёнларни салгина
чўчитиш, уларнинг боласи ўлиб қолишига олиб келиши
мумкин.

Шунингдек ҳомиладор қуёнлар учун семириш ҳам ўрин-
сиз. Шунинг учун бойитилган озуқани яхшиси меъёрида
бериш лозим. пичанни эса чегаралаш шарт эмас – қанча
истаса еявериши мумкин.

Уяли яшик. Она-қуён ва янги туғилган қуёнчаларга яхши шарт-шароит яратиш учун болалаш тахминланган вақтга уч кун қолганда катакка уяли яшик қўйиш зарур. Унда қуруқ таглик, ярим қоронғулик, яшик эса паст ҳарорат таъсиридан ҳимояланган бўлиши керак. Бироқ, шундай ҳолатлар бўладики, қуёнга унинг учун тайёрланган яшикда нимадир ёқмай қолади – бу кириб-чиқадиган тешикнинг етарли кенг бўлмаслиги, жойнинг торлиги, таглик бир оз намлиги ёки моғор ҳиди бўлиши, яшик ўринсиз жойга – қуён ҳовуз чиқарадиган жойга қўйилганлиги сабаб бўлиб чиқиши мумкин. Бундай ҳолатларда она қуён яшикда болаламайди. Ҳарорат 20° С дан баланд, катакнинг ости яхлит бўлса, бу одатдагидек туғилган қуёнчаларнинг ҳолатига ва келгуси ривожланишига кучли таъсир кўрсатмайди. Фақат яшик олиб қўйилади, холос.

Яшикнинг ўлчами она қуён зотининг катта-кичиклигига қараб танланади:

– кичик зотли қуёнлар учун яшикнинг баландлиги – 25 см, эни – 25 см, узунлиги– 35 см;

– ўртачаларга – юқоридаги ўлчамга мувофиқ – 30,30 ва 45 см;

– йирикларига – 35,35 ва 50–55 см;

Яшикнинг олиб қўйиладиганидан фойдаланган маъқул, уни тозалаш осон, унга зарурат қолмагач – тахминан болалашидан 25 кун ўтгач , олиб ташласа бўлади.

Болалаш. Она қуён туққандан кейин қуёнчаларга қандай муносабатда бўлади, ғамхўрлик кўрсатадими-йўқми, билиш қийин. Она-қуёнлар оналик сифатларини намойиш қилишлари мумкин, қилмасликлари ҳам мумкин. Ғамхўр она қуёнлар уяга ўзларининг тивитларини тўшайдилар, у билан туғилган қуёнчаларни ўраб, тоза ҳаво оқими кириши учун тешик қўядилар.

Агар она қуён катакнинг турли бурчакларида туғса, у ҳолда қуёнчалар хонадаги етарли юқори ҳароратда ҳам ҳаддан ташқари совқотадилар.

Бундай ящикларда электр лампочка ўрнатилган фанерли [illegible] ўрни беқиёс. Бу лампочкалар яшикни тепасига ўрнатилиб, қуёнчаларни тахминан 40° С ҳарорат билан иситиб туради.

Туғишга яқин она қуёнлар ўта ҳурковуч бўлиб қоладилар, бегона ҳидлардан кескин таъсирланадилар. Шунинг учун уяли яшикларни эртароқ, 2– 3 кун аввал қўйиш керак, шунда она қуён болалагунга қадар унинг ҳидига ўрганиб улгуради.

Болалаётган она қуёнга ёрдам зарур эмас, аммо туғиш қандай ўтганлигини албатта текшириб туриш керак. Агар у қуёнчаларни уядан ташқарида туққан бўлса, она қуённи катакдан чиқариб, қулингизни пичан ёки уядаги тивитга артиб, қуёнчаларни санаб, ўлик туғилганларини олиб ташлайсиз, тирикларини ўраб қўясиз 20 дақиқадан кейин она-қуён катакка киритилади. У бегона ҳид борлигидан кескин таъсирланмаслиги учун унга чалғитувчи ширинлик берилади.

Бир қориндан туғилган қуёнчалар одатда 7– 8 та бўлади, бироқ шундай ҳоллар ҳам бўладики, она қуёндан биттагина ёки бирваракай 19 тагача қуёнча туғилиши мумкин. Агар янги туғилган қуёнчалар сони 8 тадан кўп бўлса, бақувват ва тийраклари қолдирилиб, 8 тадан ортиқчаси катакдан олинади. Ортиқча қуёнчаларни йўқ қилиш шарт эмас, уларни бир вақтда камроқ туққан бошқа она қуён болаларига қўшиб қўйиш мумкин. Бундан шуни унутмаслик кераки, кам сонли туққан қуёнларнинг сути ҳам кам бўлади, шунинг учун уларга иккитадан ортиқ қуёнча қўйиб бўлмайди.

Она қуённи янги туғилганлар билан қолдирганда, болаларини еб қўймаслиги учун кузатиб туриш керак. Бундай ҳоллар турли сабабларга кўра рўй беради, масалан, катакда сув бўлмаганлиги туфайли она қуённинг ташналиги, ҳаддан зиёд қўрқиб кетганлиги, бўғозлик пайтида озиқлантириш рационининг нотўғрилиги ва бошқа ҳолатлар сабаб бўлиши мумкин. Биринчи бор бу ҳол рўй берганда она қуён эътиборга олиб қўйилади, агар бу яна такрорланса, брак қилинади.

Болалардан бир неча янги туғилган қуёнча дастлабки кунлардаёқ нобуд бўлса, уя текшириб кўрилади. Она қуёнлар одатда кўздан кечиришга эътироз билдирмайдилар, уларни шундай кўздан кечиришлар эмас фақат ёт ҳидлар таъсирлантириши мумкин.

Модомики, она қуёнлардан туғиладиган қуёнлардан туғиладиган қуёнчалар сони ҳар хил бўлар экан, кўпинча улар уяни бараварлаштириш деб аталадиган тадбирни амалга оширадилар, яъни қуёнчаларни бошқа-бошқа уяга тақсимлайдилар, бу тақсимлаш она қуён сўрғичларининг сони ва сутининг миқдорига боғлиқ бўлади.

Сути кўп бўлган она-қуёнларнинг барча болаларини қолдириш мумкин: сути камларига эса тўла – тўкис сут бера оладиган сўрғичлар сонига яраша қолдирилади. Уяларни бараварлаштиришнинг мақсадга мувофиқ ёки йўқлиги масаласи баҳсга тааллуқли бўлиб қолмоқда. Кўпчилик, буни амалга ошириш шарт эмас, деб ҳисобламоқда. Бу, қўшимча меҳнат сарфи, яна хавфли, чунки она қуён қуёнчаларни қабул қилмаслиги мумкин, у ҳолда насл нобуд бўлади, деган фикрни билдиришмоқда. Шунинг учун қуёнчаларнинг сони 10 тадан ошмаса, ҳаммаси уяда қолдирилмоқда. Сersут она қуёнлар уларни озиқлантиришни бемалол уддалашмоқда. Улар баъзида ўзлари катакда иккита уя ташкил қилиб, қуёнчаларни тақсимлайди ва навбати билан озиқлантиради.

Бироқ тажрибалар кўрсатишича, одатдагидек миқдорда (7–8) қуёнчалар бўлган уяларда бинойидек сақланмоқда, кўп болали уяларда эса чиқит одатда кўп бўлади.

Тенглаштиришни сифатли ўтказиш ва қуёнчаларни нафақат сони, балки йириклиги ҳамда фаоллигига қараб тақсимлаш учун бир неча она қуёнларнинг бир варакайи болалашини олдиндан режалаштириш керак – шунда қуёнбоқар бараварлаштиришни янада самарали ўтказишга ёрдам берадиган материалга эга бўлади.

Кўпнаслчиликка рағбат бериш. Қуёнчилик амалиётида она-қуёнларнинг кўп насл беришини рағбатлантириш керак, деган фикр мавжуд. Шу мақсад билан қуёнбоқарлар

урғочи қуёнларнинг янада вояга етиб, тухум ҳужайралари етилишини ҳисобга олган ҳолда биринчи қочириш вақтини чўзишга ҳаракат қилмоқдалар, узгартирилган озиқлантириш қўлламоқдалар, бир марта пайдо бўлган она қуён майлида бир неча эркак қуён қочиришга қўйилади.

Бу хато фикр – буни, яхшиси, қилмаслик керак. Она қуёнлар бусиз ҳам етарлича куп насл беришга қодир. Юқорида таъкидланган барча усуллар ўлик туғиладиган қуёнчалар сонини кўпайтиради, холос, бундан ташқари кучайтирилган озиқлантириш эса тухум ҳужайраллар миқдорини пасайтиради. Жуда кўп насл олишнинг ўзи уринсиз, чунки бунда қуёнчалар майда ва заиф туғилади, кейинчалик ёмон ўсади.

Тажрибали қуёнбоқарлар фикрича, мунтазам тарзда 14–19 тадан қуёнча туғадиган эмас, 8–10 тадан насл берадиган, бир зайлда майлга келадиган она-қуёнлар яхши ҳисобланади. Яхши она бўладиган қуёнлар кам учрайди. Бутун болалаш даврида 120 тадан ортиқ қуёнча бермайдиган она қуёнлар энг яхши зот ҳисобланади.

Насл беришни рад этиш. Бир марта болалаган урғочи қуёнлар насл беришни рад этиш ҳоллари рўй бериб туради, улар уя ясашмайди, қуёнчаларни эмизмайди. Бунинг сабаблари турлича бўлиши мумкин. Ҳар бир рўй берган бундай ҳодисаларнинг сабабларини диққат билан таҳлил қилиш лозим.

Кўпинча насл беришдан бош тортиш она қуён болалагандан кейин дарҳол бошдан кечирган ашаддий майл ҳолатига ўчакишиш туфайли содир бўлади. Одатда, бунга ёш она қуёнлар дучор бўладилар. Бундай она қуёнларни қуёнчалардан ажратиш ва дарров беркитиш керак. Ун соатлардан кейин, қочиришдан кейин дарҳол тинчланиши керак. Уни катакка қайтарилади. Одатда, у қуёнчаларни бинойидек озиқлантиради, барибир дастлабки кунларда уларни кузатиб туриш керак.

Наслдан бош тортишнинг яна бир сабаби – она қуённинг мастит билан касалланишидир. Қуёнчалар унинг сўрғичларига ёпишганларида пайдо бўладиган оғриқ она қуённи улардан қочишга мажбур этади. Агар бу ўз вақтида аниқланиб, чораси кўрилмаса, қуёнчалар очликдан ёки совқотиб нобуд бўладилар.

Мастит аниқланиши билан, сут безини кўздан кечириб, касаллик зўриқиб кетмаган бўлса, қуёнчалар ҳар бир сўрғичга қўйилиб, она қуённинг қочишига имкон берилмайди. Қуёнчалар сўрастганда сут безлари массаж қилиниб, уни тикланиши чораси кўрилади. Бироқ буни болалагандан кейин иккинчи кундан кечиктирмай қилиниши керак, акс ҳолда қуёнчалар заифлашиб, эма олмай қоладилар.

Баъзан она қуённинг болаларни умуман рад этиши рўй бериб туради. Бу она қуён озуқасининг протеинга ташноқлигининг аниқ белгисидир.

Она қуён сақланаётган хонадаги паст ҳароратда ҳам юқоридаги сингари ҳолат рўй бериши мумкин. Паст ҳарорат қуёнлар касалликлари – тумов ва маститнинг ривожланиб, уларнинг ўз наслидан воз кечишга олиб келади.

Рад этиш гельминтоз каби касалликларга ҳам боғлиқ бўлиши мумкин. Она-қуёнда гельминт бўлганда безовталанади, кўпинча орқасини охурга ёки сувдонга ишқайди.

Болалашнинг иккинчи ярмида антибиотиклар қўллаш ҳам наслдан воз кечишни келтириб чиқариши мумкин.

Мастит. Сут маҳсулдорлигининг кескин пасайиб кетиши ҳам қуёнлар мастити касаллигида рўй бериши мумкин. Мастит турли сабабларга кўра вужудга келади.

Масалан, қуёнчалар она-қуённи тўлиқ (тўйиб) эмиб олмаслиги туфайли ҳам рўй беради. Аммо кўпинча мастит она қуёнларнинг шамоллаши ёки юқумли касалликлар туфайли пайдо бўлади.

Маститни қуйидаги белгиларига кўра аниқлаш мумкин:

– ҳароратининг юқори бўлишининг ўзи она қуённи маститга дучор булганлиги учун текширишларни бошлашга асос булади;

– дастлабки босқичда – сут безлари қизаради ва бир оз шишади;

– сут безларининг қаттиқлашиб қолганлиги маститнинг янада жадал кучая бошлаганлигидан шоҳидлик беради;

– сўрғич атрофи тўқималарининг шишганлиги.

– сут безларининг қаттиқлашиб қолганлиги маститнинг янада жадал кучая бошлаганлигидан шоҳидлик беради;

[illegible] тукималарининг шишганлиги қорайган [illegible] ориб туришига ва рангининг ўзгариб [illegible] маститдан далолат.

Мастит ўтказиб юборилса, одатда она қуён эмизиш қобилиятини йуқотади.

Мастигдан, яхшиси, она-қуённи бу касаллик хавф солмайдиган шароитда асраб, қутулиш мумкин, чунки маститни даволаш қийин, натижада эса муаммолигича қолаверади. Қуёнбоқарнинг маститнинг олдини олиш борасидаги асосий ташвиши қуёнхонада елвизак ва захнинг олдини олиш, она қуёнлар совуқ қотмаслигини назорат қилиб туриш, катак ва уяни тоза тутишдан иборат бўлиши керак. Маститнинг олдини олиш борасида селекция ишлари яхши натижа беради. Бу ишнинг асосий принципи касалликка мойил она қуёнларни брак қилишдан иборат.

ЭРКАК ЗОТЛИ ҚУЁНЛАР

Эркак қуенга хос асосий сифат – унинг маҳсулдорлиги. Эркак қуён уч йил фойдаланиш давомида мингта тўғридан-тўғри насл қолдиришга ва уч мингтагача иккинчи авлоддан насл қолдиришга қодир бўлса, яхши кўрсаткич ҳисобланади. Эркак қуёнлар 3,5–4 ойликда жинсий балоғатга етади. Унда дастлабки жинсий балоғат аломатлари анча барвақт – туғилгандан 60–70 кун ўтибоқ пайдо бўлади.

Эркак қуён 3 ойлик бўлгунча ундан қочириш мақсадида фойдаланишга тайёрлаш учун алоҳида катакда сақланади. Эркак қуён жинсий балоғатга етгач унинг насли сифатини текшириб кўриш зарур. Унинг насли сифатига баҳо берилгандан кейин, 6–7 ойлик ёшида қочиришда фойдаланишни бошлаш лозим.

Эркак қуёнларни саралаб олиш. Эркак зотли қуён сифатида фойдаланишга эркак қуёнларни саралаб олишда балл билан баҳоланадиган қуйидаги мезонларга амал қилиб, ўтказиш керак бўлади:

– қуён кўрингандa урғочи қуён чўчиса ёки эркак қуён унга қизиқиш билдирмаса 1 балл олади;

– узоқ ҳидлаб турса ва қочиришга қаратилмаган қизиқиш билдирса – 2 балл;

– нисбатан тез, бироқ суст қочирса ва урғочи қуенга бир марта иргигандан кейин бошқа қизиқиш бўлмаса, ирғигандан кейин тез-тез нафас ола бошласа – 3 балл;

– тез ирғигандан кейин урғочи қуёнга эътибори жадал кучайиб биринчи ирғишдан 2–3 дақиқада утиб иккинчи қочиришга ҳаракат қилса, хушомад қилиш вақтида ва жуфтлашгандан кейин одатдагидек нафас олаётган бўлса ва қочиришлар оралиғи 5,5 дақиқадан ошмаса қуён 4 балл олади;

– дарров, тайёргарликсиз, "тажовузкорона" ирғиш, ўйноқилик ва 5 дақиқадан кўп бўлмаган оралиқда икки марта ирғишдан кейин одатдагидек нафас олса, қуён 5 баллга сазовар бўлади.

Бундай синовлардан кейин қуёнларнинг ўзларини жинсий тутишлари бўйича 4–5 олганлари фойдаланишга қолдирилади, қолганлари брак қилинади.

Фойдаланиш тартиби. Эркак қуён бирмунча вақт фаоллик курсатиши мумкин, аммо шуни ёдда тутиш керакки, бир кунда 2–3 та урғочи қуённи қочириш унинг учун босимли иш, бундан кейин унга 1–2 кун давомида дам бериш керак.

Ёш эркак қуёнлардан жуда фаол фойдаланиш керакмас, бу уларнинг уруғлантириш лаёқатларини пасайтириб, кучқувватини кеткизади. Улар учун мақбул тартиб ҳафта давомида 1–2 марта қочиришга қўйиш. Етук эркак қуёнлардан мақбул тартибда фойдаланиш бир кунлик танаффус билан бир кунда иккита мода қуённи қочириш. Дам олиш кунисиз ҳар куни битта урғочи қуённи қочиришдан кўра шундай тартиб ўринли деб эътироф этилган.

Қуёнлар галасида одатда 15 фоиз эркак қуёнлар сақланиши керак. Қочиришлар даврида эркак қуёнларнинг озиқлантириш таргибига ва озуқанинг сифатига алоҳида эъти-

[illegible] Эркак қуён ўртача семиз, ёғсизроқ, аммо [illegible] аломатларисиз бўлиши зарур. Эркак қуёнлар максимал унумдорлик кўрсатадиган мақбул ҳарорат – 15 – 20° С. Юқори ҳарорат, айниқса, хавфли; 27° С даражадан ошганда эркак қуёнларнинг кам фаоллик кўрсатиши бошланади, айрим ҳолатларда насл келтирмайдиган самарасиз бўлиб қолади. Ёруғ куннинг узунлиги она қуёнлардан фарқли ўлароқ, кам таъсирлантиради.

БИЧИШ

Қуёнхона жудаям зичлашиб кетганда, алоҳида катак талаб этиладиган эркак қуёнларнинг ҳар бирини алоҳида асрашга интилишга ҳожат йўқ. Агар катакда бўш жой қолмаган бўлса эркак қуёнларнинг бир қисмини ахталаш ва уларни бир нечтадан битта катакка қамаш мумкин.

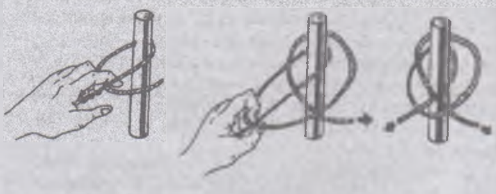

Ахталаш сиртмоқлари

Қуёнларни бичишнинг бир неча усули мавжуд. Шундан энг кўп тарқалгани – уруғдонини (жинсий безини) олиб ташлашдир. Бичишни 2,5 ойлик ёшда ўтказиш мумкин. Бу вақтга келиб қуёнларда уруғдон қорин бўшлиғидан мояк халтачасига тушади. Бичилгандан кейин қуёнлар аввалгидек тўкис озиқлантирилганда янада жадал ўсади, камроқ тажовузкор бўлиб қолади, бичилган қуён гўшти қочиришга қўйиладиган қуёнларнинг гўштига нисбатан хуштаъмроқ бўлади.

Бичишнинг очиқ ёки ёпиқ усулидан фойдаланиш мумкин. Бунда уругдонлар мояк халтачасини кесиб ёки кесмасдан олиб ташланади.

Очиқ усули. Бичишнинг очиқ усули мазмуни уруғдонни кесиб ташлаш ва уруғ келадиган найчани боғлаб қўйишдан иборат. Операция бажариладиган қайчи, скальпель шунингдек ип аввалроқ қайнатилиб, қўл яхшилаб ювилади ва тирноқлар олинади. Бармоқ учларига йод настойкаси суркаш тавсия этилади.

Ветеринар – врач ёрдамчиси қуённи орқасига ёки ёнбошига ёткизади ва унинг орқа – олди оёқларини типирчилашига йўл қўймай ушлаб туради. Врач эса кесишдан олдин ўша жойини 5 фоизли йод настойкани суртади.

Агар қуён уруғдонини қорин бушлиғига тортиб олган бўлса, уни олд оёқларидан ушлаб кўтарилади, шунда уруғдон мояк халтасига чиқади. Мояк халтачани чап қўлнинг иккита бармоғи билан ушлаб, бир оз пастга ва ўзи томонга торгади. Мояк халтачани скальпелда орқалаги юқори чеккасини қин қобиғи билан қўшиб кесиш керак. Кесилган жойдан уруғдон ташқарига чиқариб олинади. Энг аввал уруғдон йўли №10 ғалтак ипда (ипак ёки капрон ип ҳам бўлади) бичиш сиртмоқчаси билан боғланади. Шундан кейин уруғдонни қайчи ёки скальпель билан эҳтиёткорона кесиш мумкин. Бичиш сиртмоқчаси қўйилган жойдан 2–3 мм юқоридан олиб ташлаш утказилади.

Иккинчи уруғдан олиб ташланиши билан жароҳатлар дезинфекцияланади, бунинг учун йод суркаш ёки оқ стрептоцид майдалаб сепиш керак бўлади.

Уруғдонларни узиб олиш. Бу усул операцияни бажариш техникасига кўра асосан аввалгига ўхшаш. Фарқи шундаки, уруғдон йўли ип билан боғланмайди, балки буралади. Шундан кейин қул кескин ҳаракатлантирилиб мояк билан бирга узиб олинади.

Ёпиқ усул. Бу усулда қин қобиғини қолдириб, мояк халтача тўқимаси кесилади. Ипак ип умумий қин қобиғи устида уруғдан найига қўйилади.

Уруғдонни мояк халтасига қўшиб суғуриб ташлаш. Бу операция скальпелсиз ва қайчисиз амалга оширилади, шу са-

билан мояк халтачасини кескин қилишга зарурат йўқ. Мояк халтачанинг уруғдонга қўшиб аста пастга тортилади ва бининг сиртмоқчаси билан сиқиб боғланади. Одатдаги тугундан фойдаланиш тавсия этилмайди, чунки ип бўшаб кетиши мумкин, бу ҳол операциянинг муваффақиятсиз натижа билан тугашига ва қуённинг касалланишига олиб келади. Ипак ипни операцияга олдиндан тайёрлаш лозим – уни сувда қайнатиб шиша дастакка ўраб қўйилади. Дағал ипдан фойдаланиш ва ундан қўшалоқ сиртмоқча қилиб қўллаш кўнгилдагидек бўлади, шунда мояк халтачаси узилиб кетадиган ипда қилинмайди. Операция қилинадиган қуён аниқланиб, операция утказиладиган жойлари йод билан ишлов берилади.

Агар сиртмоқча яхши тортилмаган бўлса, қуён жароҳатланиши мумкин, бунда унинг мояк халтачаси яллиғланиб, шишиб кетади. Операция қанчалик яхши – ёмон ўтганлигини қуённинг ўзини тутишидан билиш мумкин – агар бичиш муваффақиятсиз ўтган бўлса, у ҳеч нарса емай қўяди ва касалланади. Бундай ҳолатларда зудлик билан чора белгилаб, қуёнга ёрдам кўрсатиш керак, яъни ип ечилиб, бошқатдан янги бичиш сиртмоқчаси қўйилади.

Одатда ахталаш сиртмоқчаси қуйиш борасидаги биринчи уринишлар муваффақиятсиз кечиши мумкин, ахталаш операцияси маҳорат талаб қилади ва ветеринария врачи иштирокида амалга оширилади. Ижобий натижага эришиш учун асосий талаб-сиртмоқчани шундай тарзда тортиш керакки, токи мояк халтачасининг терисини зарарламасин ва шу билан бир вақтда уруғдон найчасини ишонарли тортиб боғлаш лозим.

Агар бичиш операцияси сифатли ўтган бўлса, мояк халтачасида қон айланиши тўхтайди ва 4 – 6 кун ўтгач мояк халтачаси билан бирга қуриб, тушиб кетади.

ҚУЁН БОЛАЛАРИ

Қуён болалари туғилгандан кейиноқ ўзларини қуршаб турган муҳитга жуда боғлиқ бўладилар, чунки уларнинг туғилгунча бўлган физиологик ривожланиш шароитлари ўзига хос хусусиятга эга бўлиб, бу улар ривожланишининг жуда эрта босқичида туғилиши билан боғлиқ. Янги туғилган қуёнчанинг вазни 50–70 г атрофида бўлиб, жиш ва кўзи юмуқ ҳолатда туғиладилар.

Агар уяда бўлмаса ҳатто хона ҳароратида ҳам қуёнча тезда ўлиши мумкин. Шунинг учун болалаш чоғида она қуёнларга катта эътибор қаратилиши, қуёнхона турган биноли иссиқ тутиш, бу ерда ҳароратнинг пасайиб кетишига йўл қуймаслик керак.

Биринчи ҳафтада қуёнчалар тез ўсадилар. Ҳафта ўтмасидан уларнинг вазни икки баробар ошади. Бир ярим ҳафта (10–12 кун)дан кейин улар кўзини очадилар.

Қуёнчалар ўз ривожланишларининг биринчи ҳафтасида жадал вазн орттирадилар. Агар рисоладагидек ривожланиб борса бир ойдан кейин 500–700 г. вазнга эга бўлишади.

Янги туғилган қуёнчаларда 18 та сут тишлар бўлиб, дунёга келганининг 18-кунидан улар доимийга алмашина бошлайди, улар қуённинг кейинги ҳаётида муҳим роль ўйнайдилар.

Қуёнларнинг жағ аппарати ривожланиши тўғри боряптими-йўқми, биринчи ойнинг охирида текшириб кўриш мумкин. Бу пайтда қуёнчада етук тишлар йиғмаси шаклланиб бўлади – пастки жағида 12 та, юқори жағида 18 та тиш бўлиши керак. Қуёнларга хос бўлган курак тишлари биринчи навбатда яхши ривожланиши лозим: улар бутун ҳаёти давомида ўсади, илдизи бўлмайди, утмаслашмайди ҳам, чунки ўзи уткирланиш хусусиятига эга. Қуённинг юқори жағида 4 та, пастида эса 2 та курак тиш бўлади.

Агар дағал озуқа бўлмаса курак тишларнинг нотўғри ривожланиши хавфи вужудга келади. ҳатто тушиб кетиши

шишини. Тўғри, бундаси кам бўлади, чунки қуён доимо бирор нарсани ғажиб туради-агар озуқа бўлмаса, у уясининг эшигини ғажишни бошлайди.

Қуён тиш аппаратларини кўздан кечираётган қуёнбоқарга жароҳат етказиши мумкин, чунки у анча кучли жағга эса. Курик чоғида бармоқларини асраш учун, ёдда тутиш керакки, қуёнларнинг курак ва озиқ тишлари ўртасида 3 – 3,5 см оралиқ мавжуд – бу, ўша жойларга бармоқни тиқиб, қуённи оғзини очишга мажбур этиш учун етарлидир.

Қуёнларда жун қоплами гишларидан фарқли ўлароқ секин шаклланади. Биринчи ой охирига борибгина бирламчи жунлар юзага келишини бошлаб, унинг узунлиги 2–2,5 смни ташкил этади. Бу жун қоплами вужудга келиши биланоқ дарҳол биринчи балоғат туллаши бошланади ва узоқ давом этиб, 130–140 кунлик бўлгандагина ниҳоясига етади.

Иккинчи туллаш ҳам кам давом этмайди – у тахминан 7 ойликкача ёшгача чўзилади. Биринчи ва иккинчи туллаш ёшга тегишли деб аталади. Қолган барча туллашлар ҳар йили рўй беради. Улар мавсумий деб аталади.

Бир ҳафталик қуёнчаларнинг ҳаёти бутунлай она қуёнга боғлиқ, шунинг учун унинг соғлом бўлиши жуда муҳим. Одатда она қуён ўз туққан болаларига жуда ғамхўр ва қуёнбоқарларнинг аралашуви шарт эмас. Кўпгина қуёнбоқарлар қуёнчалар туғилгандан 45 кунгача уларнинг ривожланиш жараёнига аралашмасликни афзал кўрадилар. Бироқ бутунлай она-қуённинг ўзига ташлаб қўйиш керакмас, баъзида доимий тишлари, жун қоплами одатдагидек шаклланиши учун, қуёнчалар туғилганнинг биринчи ҳафтасида уларнинг организимида кечадиган мураккаб ва шиддатли физиологик жараёнларни таъминлаш учун кучи етишмаслиги мумкин. Шу муносабат билан қуёнчаларни эрта ёшданоқ қўшимча озиқлантириш, она-қуённинг серсутлигини ошириш борасида ғамхўрлик кўрсатиш жуда фойдали.

Қуёнчаларни жадал ривожлантириш она қуённинг сут

маҳсулдорлигини жуда тез камайтириб юборади. Қуёнчалар 19–21 кунлик бўлгандаёқ шунчалик етилишадики, она қуён эмизишлар оралиғида ишлаб чиқаришга улгурган сут запасини тўлалигича эмиб оладилар. Агар дастлабки кунлари битта қуёнча тахминан 8 г. сутни бир марта эмишда сўриб олган бўлса, бир ой ўтиб, бу миқдор 30 г. га етади. 19–21 кунларга бориб она қуённинг сут маҳсулдорлиги одатда пасаяди. Дастлабки 6 ҳафта давомида она қуён 7 кг атрофида сут бериши мумкин, бу ўртача кўрсаткич, баъзида она-қуёнлар бундан ҳам кўпроқ сут беради.

Қуён сути жуда тўйимли ва сифатли жихатидан сигир сути сифатидан анча устун туради.

Озиқ моддалар миқдори бўйича қуён сути сигирникидан 3 баробар кўп, унинг ёғлилиги 11,2 фоизни ташкил этади, ваҳоланки сигир сутининг ёғлилиги 3,7–4 фоиз бўлади.

Агар она қуён сути етарли бўлса, қуёнчалар дастлабки 10 –12 кун давомида ўзларини хотиржам тутадилар ва уядан чиқиб кетмайдилар. Агар она қуённинг сут маҳсулдорлиги қандайдир сабабларга кўра кам бўлса, қуёнчалар чийиллашни бошлайдилар, атрофга ўрмалаб кетадилар. Бу она қуённи текшириб кўриш учун сигнал бўлиб хизмат қилади ва қуёнбоқар аралашувини талаб этади.

Бундай ҳолатларда қуёнчалар кўпинча уядан чиқиб кетадилар. Бунга уларни очлик ҳисси мажбур этади.

Бироқ кўпинча она қуённинг ўзи эмиб эпишиб олган қуёнчани уядан чиқариб ташлайди, чунки унинг сути сўрилиб олинган бўлади. Бунинг оқибатида қуёнча кўпинча ўлади. Бироқ қолган қуёнчаларни ҳам ҳаёти хавф остида туради – 18 кунлик бўлганда улар ҳали ўз ҳаракатларини етарли тўғрилаб ололмайдилар ва уяларига қайтишни билмайдилар. Шунинг учун кўзи очилмаган қуёнчани уя ташқарисида курган қуёнбоқарга уяни кўздан кечириш, қуёнчаларга тезкор ёрдам кераклигига сигнал бўлиб хизмат қилиши керак.

Бундай [illegible] эмади-ган [illegible] сонини камайтириб, сут бериш нагрузкаси-ни [illegible] керак бўлади.

Бироқ қуёнчалар сони 5 тадан ошмаса, уларнинг сонини камайтириш керакмас, чунки қуёнчалар бир-бирини иси-тиб совуқдан сақланадилар, учта ёки тўртта бўлишса, бун-чалик бир-бирини иситолмайдилар. Агар қуёнчалар 5 та бўлса нима қилиш керак? Бундай ҳолатларда уларни иккита бошқа сути мўл бўлган она-қуёнлар ўртасида булиб ташлаб, она-сини эса қочиришга қўйиб, яна бир бор оналик сифатлари-ни текшириб кўриш керак.

Вақт ўтиши билан қуёнчалар уядан чиқишни бошлайди-лар ва энди унга қийинчиликсиз қайтишлари мумкин. Ёзда ҳаво исиб кетганда қуёнчалар муддатидан олдин уяларини тарк этишлари мумкин. Бу ҳолатни ҳисобга олиб, юзага кел-ган вазиятни бартараф этиш юзасидан яъни қуёнхонадаги ҳароратни пасайтириш борасида тегишли чоралар кўрилади. Эҳтимол, унинг устини чодир билан беркитиш ёки бошқа усуллар билан уни соя қилиш мумкин. Қуёнхонани шамол-латишга эҳтиёткорона ёндашиш керак бўлади, чунки она қуён ҳам, қуёнчалар ҳам елвизакда жуда тез шамоллаб қола-ди, бу қуёнчаларнинг нобуд бўлишига, она қуённинг ка-салланишига олиб келади.

Она қуёндан ажратиш. Қуёнчалар 18 кунлигидан бош-лаб ўсимлик озуқалари билан боқилади, 45 кунлик бўлган-да она сути уларнинг озуқа моддаларига бўлган талабининг 5 фоизинигина ташкил этади.

Шунинг учун қуёнчаларни она қуёндан 45 кунлигида ажратилади. Бу анча мақбул ҳисобланади, чунки она-қуён-ни яна қочиришга имкон туғилади ва шу тарзда 4 — 5 марта насл олиш мумкин.

Ажратиш тадбирига қуёнбоқар муносиб тарзда тайёргар-лик кўриши лозим. Қуёнчаларни ажратиш учун мўлжаллан-ган бинони тайёрлаб, у ерда камида 15° С ҳарорат бўлиши-ни таъминлаш керак бўлади.

Таркибида антикокцидиант ва қуруқ сут бўлган маҳсулот комбикорма ғамлаш зарур.

Қуёнчаларни янги озуқага аввалдан ўргатиш ва бунинг учун онасидан ажратишдан бир неча кун бурунроқ бериш бошланади. Бу шунинг учун керакки, қуёнчаларнинг она-сидан ажралиши ва уясининг алмашинуви туфайли стресс ҳолатга тушиб қолиши туфайли юзага келадиган асоратлар-ни камайтиради.

Қуёнчаларга ҳаддан ташқари кўп ем бериш керакмас, шу-нингдек, улар оч ҳам қолмасин. Озуқа миқдорини шундай ҳисоблаб бериш керакки, токи у 15 — 20 дақиқада еб бўлин-син. Бироқ дағал озуқа, сув мўл бўлиши керакки, қуёнчалар тўйгунларича есинлар. Ажратилганларни тез-тез, кун давo-мида 4 — 5 маҳал озиқлантириш мақсадга мувофиқ.

Агар ажратиш ёзда амалга оширилса, қуёнчаларнинг қуёшда қизиб кетмаслиги ва офтоб урмаслиги ташвишини қилиш лозим. Бунинг учун ажратилганлар қамалган катак устини соя қилиш кифоя.

Қуёнчаларни бошқа катакларга бўлиб ташламай, уянинг узини чиқариб олиш мақсадга мувофиқ, шунда улар кам-роқ безовталанадилар ва мустақил ҳаётга тез кўникадилар. Лекин ҳар қандай ҳолатда ҳам нимжон ва етарли ўсмаган қуёнчаларни алоҳида катакка жойлаштириш керак бўлади. Иш моҳиятига кўра шу пайтдан бошлаб қуёнларни гала учун саралаб олиш бошланади. Зотдорлиги яққол кўриниб турган ва жуда яхши ривожланганлар белгилаб қўйилади ёки ота-онасидаги сифатлар ҳисобга олиниб, бўлакланади.

Қуёнларни жинсий белгиларига ҳам қараб ажратилади, фақат ўша қуёнчадан узоқ фойдаланиш мумкинлиги мўлжалланаётган бўлса. Агар қуёнча сотиш учун бўлса, уни жинсига қараб бўлиб ўтирилмайди.

Қуёнчаларни тарқоқ топиб бўлган гуруҳ катагига жой-лаштириш тавсия этилмайди. Чунки шу ондаёқ эскидан яшаётганлар билан янгилар ўртасида кураш бошланади ва бу уруши билан якун топади. Бу борада қуёнчаларнинг ёши қанчалик катта бўлса, уришиш эҳтимоли шунча юқори бўлади. Бироқ уришқоқлик катакда янги қуёнча пайдо бўли-ши билан боғлиқ бўлмаслиги, балки қуёнга хос феъл-ат-вордан бўлиши мумкин. Ўта фаол уришқоқларни келгусида брак қилиш учун алоҳида катакка жойлаштирилади, чунки бундай зўравон қуён галанинг бошқа аъзолари учун хавф-ли бўлади ва галага талафот етказади.

Ажратилганлар катагини шакллантиришда ёши бир хил ҳам жинс қуёнчалар бўлишига алоҳида эътибор бериш керак.

Катакка 7 — 8 тадан кўп қуёнча жойлаштирилмайди, акс ҳолда улар тиқилиб қолишади.

Қуёнбоқарлар баъзан аста-секин ажратиш усулини қўллайдилар.

Бу усулнинг моҳияти шундаки, ўсишдан қолаётган қуён-чаларга қулай шароит яратиб берилади. Бундай ҳолларда она қуёндан фақат қуёнчаларнинг ярми ажратиб олинади. Ажра-тиб олинганлари энг яхши ўсганлари бўлади. Она қуён учун вазифа анча камаяди ва қолган қуёнчалар сут мўл-кўллиги-да яшайдилар. Улар анча жадал тарзда вазн орттириб боради-лар, шуниси аҳамиятлики, ривожланишдан қолган қуёнча-лар асосан гўштга кетади. Биринчи олинганларнинг яхши ривожланган ва фаоллари наслчиликка олиб қолинади.

Жинсини аниқлаш. Ажратиш чоғида қуёнчаларнинг жин-сини албатта аниқлаш зарур. Бу осон эмас, чунки жинслар-нинг ташқи белгилари гарчи яққол кўриниб турса-да аниқ ифодаланмаган. Малакали қуёнбоқар қуёнча жинсини 20 кунлик бўлгандан кейин, гоҳида ундан аввалроқ ажратиши мумкин.

Қуёнлар жинсини аниқлаш:
а) она қуён б) эркак.

Бу ёшда жинсини аниқлаш учун қуённинг қорнини те-пага қилиб ётқизилади, думини думғазасига қисиб, бармо-гини оҳиста жинсий аъзолари атрофининг терисига босади.

Ёш урғочи қуёнларнинг жинсий аъзолари кичик эркак қуёнларникига нисбатан орқа тешигига яқинроқ жойлаш-ган, тирқишсимон шаклга эга, эркак қуёнчаларнинг жин-сий аъзоси эса юмалоқ тешикли кичик бўртма кўринишида бўлади.

Қуёнчалар 45 кунлик бўлганда жинсий белгилари яққол-роқ ривожланади, бироқ айрим пайтларда жинсини эрта аниқлашнинг амалий аҳамияти бор.

Момиқ олиш қуёнчилигида эркак жинсдагилари кўпин-ча жуда эрта ёшида йўқ қилиниб, кўпроқ миқдорда момиқ берадиган урғочи жинсдагиларда фаолроқ фойдаланадилар.

Қуёнларни сўйиш ва терисини шилиш

Қимматли мўйнали тери олиш учун қуёнлар кузги тул-лаши якунига етгандан кейин сўйилади. Сўйишни тугатиш даражасини қуённинг орқаси ва думғаза устидаги териси-

[illegible] қолдиқлари ва улардан фойдаланиш [illegible]; совуқ ва иссиқ сув билан таъминланиш, махсус коржомалар (халат, резина аралаштирилган • этак, енглик).

Òàðèè èøëàø ó÷ói èëãàê

Терининг сифати қуённинг зотига, уларни озиқлантириш ва асраш шароитига, сўйиш пайти (мавсуми ва ёши)га, терини тўғри шилишга, уларга ишлов беришга боғлиқ.

Терини катта-кичиклиги асосан жониворнинг наслий сифатига, уни озиқлантиришнинг ўзига хос томонларига ва сўядиган ёшига боғлиқ.

Сўйишдан бир кун аввал қуёнлар овқат ҳазмлаш йўлларини тозалаш учун озиқлантирилмайди ва сув берилмайди. Сўйишда юмалоқ ёғоч калтаклан фойдаланилади. Сўйиш қуйидаги тартибда амалга оширилади: қуённи орқа оёғидан ушлаб пастга осилтирилади. У пастга чўзилиб тушганда таёқ билан гарданига кескин зарб берилади ва шу заҳотиёқ қонини оқизиш учун ўткир пичоқ билан бурун пардаси тешилади. Тана терисини шилиб олиш учун мих чўпга орқа оёғидан осилади. Дастлаб 5–7 дақиқа давомида қони оқизиб юборилади, сўнгра оҳиста кафт билан қорнининг юқорисидан пастга сидириб, сийдиги чиқариб ташланади.

Тери думғаза бўйлаб сакраш бўғимларидан то сонининг ташқи юзасигача ва панжалари дум остигача (расм) кесилгач, қувур шаклида шилиб олинади. Терини қаватли қилиб шилиш ҳам мумкин.

Терини шилиш орқа оёқнинг сакраш бўғими атрофининг терисини айлантириб кесиш, битта орқа оёғининг сакраш бўғимидан иккинчисигача болдири ва сонининг ички томони бўйлаб орқа тешик орқали дум учигача кесиш йўли

билан амалга оширилади. Терини кесишлар мускулларга зарар етказмаслиги учун эҳтиёткорона амалга оширилади. Кесишлардан сўнг тери орқа оёқ ва думдан шилиб олинади ҳамда думидан бош томонга қарата қўл билан тортилади. Бунда иложи борича унга зарар етказмасликка ҳаракат қилиш лозим. Тери олд оёққача шилиб олингач, уларнинг билак бўғимларидан кесиб олинади. Сўнгра бошининг қулоқ кемирчакларигача бўлган терисини шилиш давом эттирилади. Бунда кўз, бурун ва лаб атрофлари қирқиб олинади. Терида қолган қулоқ кемирчаклари олиб ташланади. Шилиб олинган тери совутиш учун кўз тешикларидан осиб қўйилади.

Терига дастлабки ишлов бериш

Тери қолиб кетган ёғ ва гўшт, сут безларидан тозаланиб, гўштпардасини ташқари томонга қилган ҳолда тўғрилагичга белгиланган шаклда тўғрилаб қўйилади ва чучук-куруқ усулда консерваланади.

Тери шилиб олингандан сўнг совутиш вақти ўтгач ёғсизлантирилиб, сўнг тўғриланади ва қуритилади. Ёғсизлантиришда (понасимон тўғрилагич ёки махсус ёғоч қолип қўлланади) гўштпардадаги гўшт, ёғ қолдиқлари, сут безлари олиб ташланади. Улар ўтмас пичоқ билан дум томонидан бош томон йўналиши бўйича эҳтиёт бўлиб олинади. Агар бунга қарама-қарши томонга ҳаракатланиладиган бўлса пичоқ билан юнг илдизини очиб, хом ашёни бузиб қўйиш мумкин. Чунки теридан маҳсулот ишлаб чиқарилаётганда илдизи очилган юнг тўкилиб кетади. Агар терини шилиш чоғида ёриқлар пайдо бўлса, уларни тикиш керак.

Шилиб олинган терилар бузилмаслиги, тўғри қуриши, ғижимлар, бурмалар бўлмаслиги ва тўғри стандарт шаклга эга бўлиши учун улар махсус тўғрилагичларда гўштпардаси ташқарига қилиб тўғриланади, думғаза томонидан бир нечта мих қоқиб маҳкамланади. Терини тўғрилашда уни қаттиқ тортиш мумкинмас.

Тўғрилагичлар понасимон, айрили ва икки ёққа суриладиган бўлади.

Алоҳида йирик хом ашё учун тўғрилагич узунлиги 100 см, остининг эни 30, ўртасиники – 20 см, қалинлиги – 10–15 смли тахталан қилинади

Айрили ва икки ёққа суриладиган тўғрилагич иккита тахтачалан қилинади. Айрисимони тепа томонидан тахтача билан қўзғалмайдиган қилиб маҳкамланади. Икки ёққа суриладигани эса ҳаракатланадиган металл пластинка ёки чарм тасма билан маҳкамланади. Паст томонига қулайлик учун бир жойдан қузғалмайдиган тахтача қоқилади, икки ёққа суриладиган тишли тиргак қўйилиб, тахтани энига металл михга илиб маҳкамланади. Тишли тиргак тўғрилагич кераклли энликка қўйилгач, металл михга илиб қўйилади.

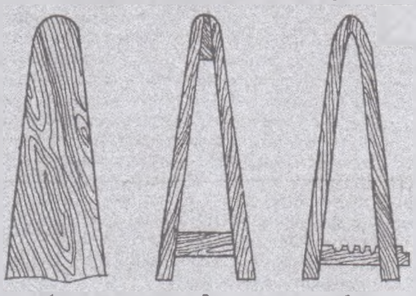

1 2 3

Тери тўғирлагич

Тўғрилагичга тўғри қўйилган терининг ўрта қисми эни терининг узунлигидан уч марта кам бўлади. Уни бемалол, чўзмасдан тўғрилагичга қопланади, тўртта панжаси эса терининг бир томонига симметрик қилиб жойланади.

Янги шилинган тери 70 фоизга яқин нам бўлади. Гўштпарданинг ёрилишларига йўл қўймаслик учун тўғрилагичдан

олинган тери шамол яхши тегадиган, 20–30° C даражадаги хонага осиб қуритилади. Ундан юқори ҳароратларда гўштпарда синувчан бўлиб қолади ва қайта ишлашга ярамайди. Агар терида юмшоқ ва нам жойлар қолмаган бўлса, у яхши қуритилган ҳисобланади. Қуриган тери тўғрилагичдан олиниб, қолиб кетган ёғларни йўқотиш учун қоп тикиладиган дағал матога ишқаланади.

Терини сақлаш учун зич ёпиладиган яшикка куя ва терихур ҳашаротлардан асраш учун нафталин солинган қопга ураб, тахлаб қўйилади.

Терининг товар сифати

Терининг товар сифати юнг қопланиши даражаси, ранги, ўлчами ва гўштпарда (тери тўқима)сининг пишиқлигига қараб аниқланади. Шунинг учун жонивор қанчалик йирик бўларкан, унинг қиммати ҳам шунчалик юқори бўлади, чунки ундан гўшт маҳсулоти кўп ва териси катта чиқади.

Мўйнали ҳайвонлар терисининг юнгли қоплами, унинг узунлиги, қалинлиги, юнглар миқдори нисбатан турлича тоифада, бир ўлчамда эмас. Ушбу соҳада "терининг топографик участкалари" деган тушунча мавжуд: унга кўра тери кўзлар ўртаси, бош, гардан, бўйин, елка, орқа, думғаза, ёнбош, қорин, кўкс, сон, панжа, думдан иборат булади.

Терининг товар хусусиятини баҳолашда энг аввал тери қопламига, унинг рангига, товланишига, баландлигига, бир текислигига, юмшоқлигига, ҳашамдорлигига, пишиқлигига тавсиф берилади.

Юнг қоплами қалинлиги нафақат юнг миқдорига, балки унинг йўғонлигига, агар юнг йўғон бўлса унинг қалин кўринишига боғлиқ. Тирик ҳайвонда мўйна билан қопланиш қалинлиги сийпалаб ёки асбоб энига қараб аниқланади. Тери тортилганда мўй билан қопланиши қалинлиги камаяди, тўғрилагичга қуритиш учун тортиш чоғида эътиборга олиш керак бўлади. Агар тўғрилагич ҳаддан ташқари катта бўлса, тери қаттиқ тортилади, унинг товар кўрини-

ши смолланади ва юнг сийрак кўриниши туфайли нуқсон сифатида терининг қиймати пасаяди. Юнг қоплами қалинлиги ҳақидаги таассуротга калта жунлар, айниқса, катта таъсир кўрсатади. Остки туклар ҳам кам аҳамиятли эмас. Остки туклар етарли қалин бўлса калта жун деярли тик жойлашади. Унинг кенг қисми остки тукни ёпиб туради ва қалин қопланиш кўринишини беради. Агар остки тук паст, калта юнг кўпроқ оғиб турган бўлса, ҳашамдор кўриниш ҳақидаги таассурот камаяди. Агар остки тук заиф ривожланганда калта юнг деярли горизонтал кўринишда бўлса "ясси мўйна" вужудга келган бўлади.

Жун рангини унинг пўстлоқ қатламидаги пигмент (ранг берувчи модда) ажратиб беради.

Мўйнасининг ҳашамдорлиги юнгнинг қалинлигига, узунлигига ва тери юзасига ётиқлик даражасига боғлиқ.

Юнг қопламининг юмшоқлиги энг аввало, алоҳида юнглар тузилишига боғлиқ. Юнг қанчалик узун ва ингичка бўлса, шунчалик юмшоқ бўлади. Бу белгининг холис кўрсаткичи — юмшоқлик коэффициенти. У микрометрдаги юнг йўғонлигини унинг миллиметрдаги узунлигига нисбатини ифодалайди. Коэффициент қанчалик кам бўлса, юнг шунчалик юмшоқ бўлади. Ортиқча юмшоқликда юнг ўзининг қайишқоқлигини йўқотиб, тўла, сқимсиз бўлиб қолади.

Юнг қоплами юмшоқлик даражасига кўра юмшоқ, ярим юмшоқ, дағал, дағалроқларга ажратилади. Ҳаддан зиёд юмшоқ бўлиши кераксиз юнг тўкилишини келтириб чиқаради. Юнг юмшоқлиги юнгнинг мавсумий шаклланиш жараёнида ўзгаради. Юнгларнинг камроқ тукилишини терини тараш йўли билан бартараф этиш мумкин.

Юнг қопламининг товланиши жун илдизининг қини, унинг ҳолати ва мўйларнинг мойланишига боғлиқ. Одатдагидек ривожланган ёғ безлари доимо мўйларни мойлаб туради. Баҳорда эса безларнинг фаолияти қисқариб, бунинг натижасида юнг қоплами хиралашади. Шунга ўхшаш ҳолат касаллик ёки ҳайвонни нотўғри овқатлантирилиши нати-

жасида без фаолияти бузилганда кузатилиши мумкин. Юнг қопламининг товланиши ипакка ўхшаш ёки ойнасимон бўлади. Ифлос ва чанг терида товланиш бўлмайди.

Терининг пишиқлиги айрим мўйларнинг пишиқлиги, терига боғланганлик даражаси, шунингдек, мўйларнинг остки туклар билан қуршалганлик даражасига қараб аниқланади. Пўстлоқ қоплами қанчалик қалин бўлса, юнглар шунчалик пишиқ бўлади ва фойдаланилганда, шунчалик кам емирилади. Туллаш бошланаётган, бошланиб бўлган ҳайвон терисидаги мўйнинг терига боғланиши жун чиқиши энди тугалланаётган ҳайвон терисининг мўйига нисбатан пишиқлиги камроқ бўлади. Терига ишлов бериш пайтида мўй илдизининг зарарланиши натижасида юнг қопламининг пишиқлиги бир оз пасаяди.

Гўштпарда ранги юнг қопламининг пишиб етилишига боғлиқ. Мўй пигменти унинг илдизида ҳосил бўлади. Бунинг натижасида илдиз ранги гўштпардада ҳаворанг бўлиб қолади. Юнг ўсиши поҳоясига етгач пигмент ҳосил бўлиши тўхтайди, илдизнинг ранги кетиб, гўштпарда оқара бошлайди. Терида ранг интенсивлиги тери навини аниқлашда асосий кўрсаткичлардан ҳисобланади. Лекин оқарган гўштпардада юнг қопланиши яхши, етарли ривожланмаган бўлса тери анча паст навга тегишли бўлади.

Тери ранги ушбу жониворнинг зотига мутаносиб бўлиши лозим. Нав юнг қопламининг сифати ва тузилишига боғлиқ. Теридаги камчилик нуқсон бор ёки йўқлиги билан аниқланади.

Терида кўп учрайдиган нуқсонларга тешиклар, механик зарарланиш туфайли ишқаланган жойлар, юнг қопламининг ёрилиши, бошқа рангдаги доғ, юнг илдизининг очилиб қолиши натижасида терининг тешилиши, тери тўқимаси ва юнг қопламининг тишланиши оқибатида зарарланиши, юнг қопламининг тарашга келмайдиган даражада чигаллашиб кетиши, микроорганизмлар таъсирида тери тўқимасидаги маълум бир жойдан юнг тўкилиб, кейин гўштпарданинг куримай қолиши, гўштпардани ортиқча куритиб юбориш натижасида дағал, синувчан бўлиб қолиши, куя ва терихўрлар еб етказган зарарлар тааллуқлидир.

ҚУЁН КАСАЛЛИКЛАРИ

Қуёнлар кўп касалликларга дучор бўладилар ва улардан кўпчилиги ўлимга олиб келиши билан хавфлидир. Уй қуёнлари орасида вирусли касалликлар турлари талайгина, шунингдек, кўз ва қулоқ оғриқлари кенг тарқалган. Булардан ташқари қуёнларни нотўғри сақлаш қуёнлар панжаси, тиши, буйраги ва бошқа ички аъзолари касалликларининг авж олишига сабаб бўлади. Сиз қуён парваришлаш бўйича ўз хўжалигингизни ташкил этган ёки ривожлантираётган бўлсангиз, баъзи касалликларнинг белгиларини ва хусусиятларини билиб олсангиз — зиён қилмайсиз. Бу билан қарамоғингизда бу жониворлар ҳаётини хавфсизлигини ва соғломлигини сақлаб, инфекциялар ривожланишининг олдини олишингиз мумкин бўлади.

Қуёнларнинг эпизоотик ичак касалликлари

Эпизоотик ичак касалликлари деб янги ном олган қуёнлар энтеропатияси қуёнчиликда 1996 йилда пайдо бўлган.

Касаллик тўсатдан овқат ҳазм қилишнинг бузилиб, зўрайиши билан намоён бўлиб, юқори даражадаги ўлимга (30—80 фоиз) олиб келади. Одатда, бу касаллик 6— 14 ҳафталик қуёнларда намоён бўлади, лекин баъзан бу ҳолатнинг катта ёшдаги жониворларда ҳам кузатилиши мумкин. Бугунги кунда бу касаллик кўпгина Европа мамлакатларида ўзини намоён этди.

Кўпсонли тадқиқотларга қарамай ҳозирги кунга қадар қуёнлар эпизоотик ичак касалликлари қўзғатувчиси номаълумлигича қолмоқда. Жониворларни даволаш учун тўғри ташхис қўйиш асосий муаммодир.

Агар қуён эпизоотик энтеропатияси аниқланса, уни даволаш учун нима қилиш керак?

Биз касалликнинг белгилари, сабабларига қараб [illegible] ки кураш чораларини таклим этишга ҳаракат қиламиз.

[illegible]	Тахминий сабаблари	Кураш чоралари
Овқат ейиш [illegible] қусиш, ич кетиши, тортишиш, [illegible], қорин [illegible] чиши, тезкор ўлим	[illegible] ўсимликлардан [illegible] химоя қилиш воситалари. Замбуруғ касалликларидан зарарланган, пупанакли, чириган ферментли озуқалардан захарланиш	Озиқлантиришни бутунлай тўхтатади, секин-аста сут [illegible] рат билан аралашмасини бера бошлаш.
Тирик вазнининг паст ўсиши, юнг қоплами хурпайган [illegible] кўриниши оёқларини тўғри қўя олмаслик, [illegible] орқа мускуллар фалажи	Витаминлар, минерал моддалар ва микроэлементлар етишмаслиги	Рацион таркибида витаминлар ва минерал моддалар мавжудлигини текшириб кўриш. Озуқага витаминлар ва минерал моддалар қўшиш
Емиш даврида (1-3 ҳафталик) тирик вазнининг камлиги	Эмизувчи она қуён озуқасида баъзи озиқ моддаларнинг етишмаслиги ва шу туфайли сутнинг камлиги. Сут ажратиб берувчи [illegible]. Сут етишмаслиги	Эмизувчи она қуённинг озуқаси ранг-баранглигини кучайтириш ва уни тўйгунча бериш. Сутчилик истеъмолига [illegible], петрушка ва укропнинг бир неча новдаларидан бериш. Кўп сув бериш
Бепуштлик, очиш истагининг йўқлиги	Кўп овқат бериш ва семиришга бўлган [illegible]	Озиқлантиришни чегаралаш [illegible] миқдорда сақловчи бошқа (новдалар еки [illegible]) билан озиқлантириш
Қуёнчаларда ич кетиши	Рационда хом клетчатка етишмаслиги (қуёнлар текширишга юборилади чунки у [illegible] касаллиги бўлиши мумкин)	Рационга хом клетчатка бой ем асосан пичан, сомон, новдали ем ва новдалар қўшиш
Ич кетиши, [illegible], [illegible], руҳий тушкунлиги	Сув етишмаслиги	Сув беришни оширилади. Бунинг учун аввал унинг тозалиги ҳарорати текширилади.
Ич кетиши, шалвайганлик, ажратилган 10-15 кун ўтганда [illegible] кетиш	Рациондаги ўзгариш туфайли стресс ҳолати натижасида [illegible] тўхтилади ва бошқа [illegible] [illegible]	Фақат пичан ва бошқа дағал озуқалар берилади. Ажратилгандан 10-15 кун ўтиб ичимлик сувга ҳар литрга 50 мг дан В витаминини солиб берилади. Мойчечак ва сарик [illegible] чойидан сув ичирилади

Қуёнларнинг вирусли геморрагик касалликлари

Ушбу касалликнинг қўзғатувчиси бўлган вирус ташувчиси касал ва касалланиб ўтган қуёнлардир.

Тажриба тариқасида ушбу касаллик билан зарарланган жониворлар 3— кун, улар ёнида бўлган соғлом қуёнлар 5—6 суткада ўлганлиги аниқланган. Шунингдек, қўзғатувчи-

...ларни ўтказувчи омил озуқа, таглик, тупроқ, сув, инфекцияланган касал куёнлар. уларнинг тивит ва терилари, шу касаллик тарқалган жойлардан келган мўйналар, хом ашё буюмлари бўлиши мумкин. Маълум бўлишича, териларда вируслар уч ойгача сақланиб қолар экан.

Касалликнинг яширин даври қуёнларда 48—72 соат, баъзан 120 соатгача давом этади.Тажриба сифатида зарарлантирилганда (мускул орасига, тери остига) бу вақт 18—24 соатни ташкил этиши мумкин. Клиник касаллик деярли намоён бўлмайди.

Одатда ташқи кўриниши соғлом қуёнлар оёқларини бир неча бор талвасали силкитиб, ўладилар. Фақат айримларидагина енгил эзилганлик, иштаҳасизлик кузатилади ва ўлишидан 1—2 соат олдин бурнидан сариқ ёки қонли ажратма оқади.

Ўлишидан 32 соат олдин қуённинг тана ҳарорати 40,8°С даражага кўтарилади. Одатда ташқи кўринишидан касал қуённи ҳатто бир неча дақиқа аввал соғлом қуёндан ажратиб бўлмайди. Касалликнинг белгисиз кечиши табиий инфекцияланган қуёнларда ҳам кўп бўлади. Эзилган кўриниш бўғоз қуёнларда кўпроқ кузатилади.

Шунингдек, касалликда қуйидаги белгиларни кузатиш мумкин: ҳароратнинг кўтарилиши, нафас олишнинг қийинлашуви, летаргия (узоқ вақт ухлаб қолиш), иштаҳанинг йўқолиши, спазмлар, лаб ва шиллиқ пардаларнинг кўкариши, бурундан ва оғиздан ҳамда орқа тешикдан қон кетиши).

Шунингдек, қовоқ шамоллаши, тахикардия, бурундан шиллиқ келиши, диарея ва бошқа симптомлар кузатилади. Баъзи қуёнлар қичқириб ўладилар.

Барча касалланган қуёнларда бир хил симптомлар намоён булавермайди. Баъзи қуёнларда зарарлангандан кейин 18 соат ўтгачгина ҳаракат сусайиб, осойишталик, заифлик кузатилади ва у касаллигини бир оз намойиш этиб, 30—40 соатдан кейин ўлади. Шунингдек, 50 фоиз 5—6 ойлик қуёнлар ва 99 фоиз катта ёшдаги қуёнлар 24 соат давомида нобуд бўладилар. Қуёнларнинг зарарланиши даражаси 30—80 фоизни, зарарланган қуёнларнинг ўлими 80—90 фоизни ташкил этади.

Касаллик кечишининг бошқа кўриниши ҳам борки, бу шароитда сийрак учрайди, бунда қуён касалланиб, кейин соғайиб кетади. Бундай қуёнлар уни бу касалликка қарши иммунитет ҳосил қилади. Бироқ, афсуски, бундай қуёнлар вирус ташувчилари бўлиб қоладилар. Улар вирусни ахлатга қўшиб чиқарадилар, ундан эса соғлом қуёнлар касалланадилар.

Касалланган жониворларнинг жигари, нафас олиш аъзолари, буйраги, талоғи, юраги, бош мияси ва бошқа аъзолари зарарланади.

Қуёнларда сут безининг яллиғланиши (Мастит)

Қуёнларда энг кўп тарқалган касалликлардан бири сут безининг яллиғланиши инфекциясидир.

Маститни қўзғатувчиси — кенг тарқалган стафилококк микроби. Қуёнларда сут безининг инфекцион касаллигини стафилококк болалашдан кейин, дастлабки кунларда келтириб чиқаради.

Касаллиқ билан зарарланиш асосан сут безининг сўрғичлари канали орқали кечади. Кучли яллиғланиш жараён билан бошланиб, бутун безларга тарқалади. Агар вақтида чора кўрилмаса, жонивор кам ҳаракатли бўлиб қолади ва 3— 6 кундан кейин ушбу юқумли касаллик оқибатида ўлади.

Сут безининг қаттиқлашгани маълум бўлганда она— қуёнга қандай ёрдам кўрсатилади?

Аввало, уни камфора мойи билан артишни бошлаш керак. Ҳўппоз (гнойник) пайдо бўлгудек бўлса, уларни кесиб, марганцовка эритмаси ёки риванол билан ювилади. Лекин бу ишларни ветеринария врачи қилгани маъқулроқ. Сизнинг вазифангиз эса иложи борича инфекцион маститнинг олдини олишдир. Бунинг учун қуён болалашидан бир неча кун олдин унинг сут безлари атрофидаги терилар 3 фоизли лизол ёки карбол кислотасининг эритмаси билан артилади ва катакда мих, сим, қиррали бурчаклар бор—йўқлиги кўздан кечирилади.

Қуёнларда юқумли касалликларнинг кучайишига йўл қўймаслик учун касалланган қуёнлар алоҳидаланади, уларнинг катаги эса оҳак билан зарарсизлантирилади.

Миксоматоз

Миксоматоз хонаки ва ёввойи қуёнларнинг ўткир юқумли касаллигидир. Ташқи томондан қуён танасида шишли ўсма (миксом) кўринишида намоён бўлади ва юқори даражада ўлим келтиради.

Касаллик қўзғатувчиси миксом вируслари ва санарелли вирусларидир. Санареллилар чечак вируслари оиласига мансуб булиб, ёввойи ва хонаки қуёнларнинг буйрак тўқималарида кўпаядилар. Максома вируслари кимёвий моддаларга ғоят чидамли. Масалан, касалликни даволашда қўлланилган 2 фоизли фенола эритмаси 6 соатдан кейингина ўлдиради. У 50°Сда эса бир неча дақиқадан кейингина ўлиши мумкин. Қуён мурдасида вирус бир ҳафта, қиш мавсумида тупроқда 2 ойдан кўпроқ яшайди.

Миксоматоз касаллигининг тез ва кенг тарқалишига қон сўрар ҳашаротлар (искабтопарлар, чивин, бит, бургалар) ёрдам берадилар. Соғлом қуёнлар миксоматоз билан касалланган жониворлар билан алоқада бўлганда, шунингдек, хизмат кўрсатувчиларнинг вирус билан инфекцияланган коржомаларига, инвентарларга, озуқаларга текканларида зарарланадилар.

Қуёнларнинг миксоматоз касаллиги ёз, ёз-куз мавсумларида кўпгина ҳашаротлар жадал учадиган даврида кучайиши кузатилади.

Касалликни даволаш учун унинг яширин даври қанча давом этишини билиб олиш муҳим. Ветеринария маълумотларига қараганда, бу жараён 2—3 кундан 11 кунча давом этиб, бу кўпроқ организмнинг бардошлилигига, зарарланиш усулига, вируснинг патогенлик даражасига боғлиқ. Касаллик жуда тез ривожланганда 5—6 кунга чўзилади. У

икки шаклда — шишли ҳамда тугунчали булади. Шишли шаклида касал қуёнларда икки томонлама қовоқ шиллиқ пардасининг яллиғланиши (блефароконъюнктивит) пайдо булиб, кейинчалик ринит кучаяди. Ёнбошида, бошида, орқасида 3—4 смли шиллиқли суюқлик бўлган ўсмалар вужудга келади. Касал қуёнлар кўриниши эзилган, шиллиқ пардалари кўкарган, хириллаб нафас олади, қовоқлари йирингли-фибриоз зардобдан ёпишган, қулоқлари шалпайиб тушган бўлади.

Касалликнинг шишли шакли анча хавфли: одатда касалланган ҳайвон ўлади. Тугунчали шакли бошқача аломатлар билан кечади. Қулоғида, қовоғида, боши ҳамда танасининг бошқа жойларида тугунчалар пайдо бўлади. Миксоматознинг 10—14— кунларига бориб, тугунчалар ўрнида чирик жойлар (некроз) ўчоқлари вужудга келади. Соғайганда тугунчалар сўрилиб кетади, чирик жойлар учоғи эса 2—3 ҳафтада батамом битади.

Тугунчали шаклдаги миксоматоз касаллиги 30—40 кун давом этади.

Касалликни даволаш усуллари ҳали ишлаб чиқилмаган. Миксоматоз шубҳаси пайдо бўлганда жонивор дарҳол бошқа хонага алоҳидаланади. У ерга ҳашаротлар ва кемирувчилар киришига йўл қўйилмаслиги шарт.

Касаллик бўлса, ветеринария пунктига хабар қилинади. Ветеринария хизмати касал ҳайвонлар турган хўжалик ёки аҳоли пунктига карантин жорий қилади. Карантин вақтида қуёнларни олиб келиш ва олиб кетиш таъқиқланади. Касалланган ва касал бўлиб ўтган қуёнлар ўлдирилиб, териси билан ёқиб юборилади.

Касалланган қуёнлар билан алоқада бўлган қуёнлар ҳам ўлдирилади. Уларнинг териси ва ички аъзолари ёқилади, гўшти эса 1,5 соатлик қайнатишдан сўнг озиқ-овқат учун фойдаланилади. Катак, асбоб-ускуналар, инвентарлар, хонанинг ўзи ҳамда қуённи сўйиш жойлари 5 фоизли лизол,

3 фоизли формалин, 2 фоизли фаол хлорли оҳак каби эритмаларнинг бири билан зарарсизлантирилади. Учувчи ҳашаротларни йуқ қилиш чоралари кўрилади.

Соғлом қуёнлар миксоматозга қарши эмланадилар. Карантин бу ердан сўнгги касал жониворни сўйиш амалга оширилганлан сўнг 15 кун ўтиб ва ветеринария-санитария ишловлари ўтказиб бўлингач, олинади.

Қуёнларда кокцидиоз касаллиги

Қуёнларда кокцидиоз касаллигини келтириб чиқарувчи 3та асосий патоген тур мавжуд. Кокциди бир ҳужайрали паразитлардан бўлиб, одатда 30–60 кунлик қуёнларни зарарлайди. Содда ҳайвонлар синфига кирадиган бу паразитлар ташқи муҳитда ҳам ҳаёт кечиради.

Ташқи муҳитда ривожланувчи паразитлар босқичи ооциста деб аталади. Қуёнларнинг ўт (зарда) йулларида яшовчи E. Stiedae тури дарвоза (портал) венаси орқали жигаргача етади, сўнгра ўт йўлининг эпителийларига жойлашади ва кучли холингит келтириб чиқаради. E. flavescens ва E. intestinalis ооцисталари эса ичакда яшайдилар ва қуёнларнинг кўричагида крипталарни емирадилар. Бунинг оқибатида ҳамроҳ касалликлар, шунингдек, ич кетиши ва озиб кетишларни келтириб чиқаради.

Кокцидиозга дучор бўлган қуёнларга даволаш учун сульфадимидин ёки сульфакиноксалин ичимлик сувга қўшиб берилади. Кокцидиозни назорат қилиш учун ҳар куни катакларни тозалаб туриш, тоза охурлардан фойдаланиш талаб этилади.

Пастереллез

Пастереллез – бактериал инфекция бўлиб, тўрт хил кечади. Ўта ўткир, ўткир, ўткирга яқин ва сурункали пастереллез билан 40 кунликдан катта ёшдаги қуёнлар йилнинг ҳар қандай даврида касалланиши мумкин.

Пастереллезнинг клиник аломатларини қуён ириш ... лаш учун билиш керак бўлади. Нафас олишнинг қийинлиги, кечроқ ич кетиши, сурункали кечганда ринит, коньюнктивитлар қўшилиши пастереллезга хосдир.

Касалланган жонивор жигарида чирикли ўчоқлар вужудга келади. Шунингдек, бу касалликда йирингли – фибриоз характердаги пневмония учрайди.

Даволаш антибиотиклар (окситетрациклин, биомицин, левомицин, неомицин) билан олиб борилади. Касалликнинг олдини олиш учун қуёнлар пастереллезига қарши вакцина қўлланади. Сўйилган жонивор гўштини озиқ-овқатда фойдаланиш мумкин, лекин маъқул эмас.

Қуёнлар пастереллезини даволаш учун сульфаниламидли препаратлардан норсульфазол, сульфадимезин ҳар бошга 0,2–0,3 г ҳисобида 3–4 кун давомида фойдаланилади.

Пастереллезни даволашда антибиотик дозаси қуён вазнининг 1 кг га 20–25 минг ЕД. Антибиотиклар 3–4 кун давомида кунига 2 маҳал юборилади. Сурункали пастереллезда қуёнларни даволаш қуйидаги тартибда олиб борилади: 3 кун сульфаниламидли препаратлар, сўнгра 3 кун мускул орасига антибиотик юборилади, сўнг яна сульфаниламидли препаратларга ўтилади.

Қуёнчаларни даволаш учун сульфаниломидли препаратлар дозаси 0,1–0,2 г бўлиши керак. Мушак ичига қўлланган тетроциклин ва биомицин яхши даво таъсирини кўрсатади. Пастереллезни даволашда антибиотиклар ва сульфаниломидли препаратларни қўшиб ишлатиш яхши таъсир кўрсатади.

Касалликнинг олдини олиш мақсадида қуёнчилик фермасида пастереллез вужудга келганда касалланган жониворлар зудлик билан бошқа катакларга алоҳидаланиб қўйилади, инфекция манбаи аниқланиб, бартараф этилади, катаклар, сайр жойлари ва инвентарлар зарарсизлантирилади, ўлган жониворларнинг мурдалари ёқиб юборилади.

Зарарсизлантирувчи моддалардан 1 фоизли формалин эритмаси, 3 фоизли карбол кислотаси, 2 фоизли ўювчи натрий ва 3 фоизли лизол эритмаларини хоналарга қўллаш энг яхши восита ҳисобланади.

Бу касаллик қуёнлар орасида анча кенг тарқалган. Касалликнинг энг асосий кўринишлари – тумов, ўпка яллиғланишининг кучайиши, бўйин қийшайиши ва ҳўппоз учрайди.

Қуёнлар пастереллез билан асосан инфекцияланган озуқа ва сувни истеъмол қилганларида зарарланадилар. Шунингдек, соғлом қуёнлар касалланган жониворлар билан алоқада бўлганларида ҳам ҳаво-томчи йўли орқали пастереллезни юқтириб олишлари мумкин. Касаллик кенг тарқалишига жониворлар тўдасини бир жойда асраш, сифатсиз емиш билан озиқлантириш, парваришлашнинг антисанитар ҳолатда олиб борилиши, шунингдек, кескин об-ҳаво ўзгариши сабаб бўлади.

Касаллик бошланишида қуённинг ҳарорати 39,5–40° C даражагача кўтарилади, шалвайиб қолади, иштаҳаси йўқолади. Бурнидан ёки кўзидан оқ тусдаги совуқ ёпишқоқ суюқлик оқади. Ички қулоғида яллиғланиш зўрайиши, бунинг оқибатида бўйни қийшайиб қолиши мумкин. Агар даволаш чораси ўз вақтида кўрилмаса инфекция респиратор тизимига кириб бориб ўпка яллиғланишини қўзғайди. Агар касаллик учоғи тиш илдизи атрофида жойлашган бўлса, юз қисмида ҳўппоз келиб чиқиши мумкин.

Касалланган қуённи даволаш учун антибиотиклар курси татбиқ этилади, баъзан бу тадбир жуда узоқ давом эттирилади. Бу борада байтрил, марбоцил ва тетрасептин яхши самара беради. Шунингдек, давом эттирувчи восита сифатида мойчечак, дасторбош каби усимликлардан қайнатмалар тайёрлаб бериш тавсия этилади. Модомики, ҳатто соғайиб кетган қуёнларда касаллик қайталаниши эҳтимоли мавжуд экан, қанчадир вақтдан кейин антибиотиклар билан даволаш курсини такрорлашни унутмаслик зарур. Даволаш вақ-

тида ва ундан кейин ҳам тўғри парҳезга риоя қилиб қуёнларга кўпроқ янги кўкат ва ўтлар, айниқса, момақаймоқ ва зубтурум бериб туриш лозим. Агар шундан кейин ҳўппозлар пайдо бўлса, у ҳолда уларни жарроҳлик йўли билан олиб ташлаш ва улар бутунлай йўқолиб кетгунга қадар ювиб туриш керак бўлади.

Ёдингизда бўлсин, кўпгина антибиотиклар қуёнлар соғлиги учун хавфли бўлиши мумкин ва уларни, масалан пенициллинни жониворлар ичишига бериб бўлмайди.

Қуёнчаларда ошқозон-ичак касалликлари

Бу касалликни келиб чиқишига қуйидаги сабабларни кўрсатиш мумкин. Агар 20–30 кунлик қуёнчаларга она сути камлик қилиб қолса, улар озгина-озгинадан онасига бериладиган озуқалардан дағал озуқалар (дағал пичан, қуруқ ем) ейишни бошлайдилар. Бунинг натижасида овқат ҳазмлаш аъзоларининг шиллиқ пардаларида ярачалар пайдо бўлади, ошқозон ва ичак яллиғланиши бошланади. Бу касаллик катта қуёнларда ҳам, агар улар қуруқ емлар ва дағал хашакни ифлос ҳолатда есалар вужудга келиши мумкин. Қуёнчаларда ошқозон-ичак касалликлари юзага келишининг асосий аломатлари тез-тез суюқ ёки юмшоқ, шиллиқ қопланган ахлатлар чиқариш, ичак ёки ошқозоннинг кепчиши билан намоён бўлади. Кўпинча қабзият ич кетиши билан алмашинади. Жониворнинг умумий ҳолати эзилган кўринишда иштаҳаси аввал пасайиб, кейин бутунлай йўқолади. Кепчиш ҳолатларида қуён одатда 2–3 кундан кейин ўлади.

Бу касалликни даволаш қуйидаги тарзда олиб борилади: тезда тетрациклин антибиотиги, дасторбош ва мойчечакли чой берилиб, фақат она-қуён сути, юмшоқ пичан ва янги кўкат билан озиқлантирилади.

Шунингдек, гигиена қоидаларига риоя қилиб, ҳар куни катакдаги ейилмай қолган озуқаларни йиғиштириб олинг,

новларни тозалаб, сувдон ва охурни ювиб қўйинг. Кун ора тагликни ўзгартиринг. Агар қуён фақат новнинг ўзида юришга ўрганган бўлса, уйчадаги тагликни ҳафтасига икки марта алмаштиришингиз мумкин.

Конъюнктивит

Бу касалликда қуён кўзларининг бириктирувчи пардалари яллиғланади. Иккала ёки битта кўзнинг мўгуз пардаси қизариб кетади. Бироз шишиши, ёш оқиши ёки шиллиқли-йирингли ажратма ажралиши мумкин. Касаллик, одатда узоқ давом этади. Конъюнктивит кўпинча чангли пичан, қуруқ ем, қипиқ, ҳаводаги кимёвий аралашмалар, ҳатто сигарет тутунидан таъсирланишларнинг аллергик жавоби бўлиши мумкин. Шунингдек, қуён озуқасида оқсилнинг юқори миқдорда бўлиши сийдигидан аммиак кўп ажралишига сабаб бўлади. Бундай ўткир ҳид қуённинг кўзларини таъсирлантиради. Бундан ташқари, иммунитет заифлашганда, кўзга инфекция, замбуруғ ёки вируслар тушиши реакцияси оқибати бўлиши мумкин. Шунингдек, конъюнктивит кўзёш йўллари жароҳатини, бурунннинг сурункали зарарланишини келиб чиқиши сабабчиси булади.

Уни даволаш комплекс характерга эга. Кўзни таъсирлантирувчи манба дарҳол чиқариб ташланиши зарур. Кўзни зарарсизлантирувчи эритмалар — мойчечак қайнатмаси, дамланган чой, кучсиз марганцовка билан мунтазам ювиб туриш лозим. Ювгандан кейин кунига уч маҳал 30 фоизли альбуцид ёки 0,25 фоизли левомицитин томизилади. Шунингдек, мувофиқ келадиган кўз суртма дорилари — ауреомицин ва тетрациклин, агар касаллик микроблар томонидан келиб чиққан бўлса, вирусдан бўлса, оксолин, флореналь суртилади. Шу билан бир вақтда уларни иммунитетни оширувчи ва яллиғланишга қарши воситалар — мойчечак, сариқ чой, календула қайнатмалари ичирилади. Бундан ташқари,

конъюнктивитни вирус ёки микроблар келтириб чиқарган бўлса совуқ, аллергиядан бўлса очанка (Euphrasia) қайнатмаси билан иссиқ компрес қилинади.

Қийшиқ бўйинлик

Бу касалликда қуённинг боши у томондан бу томонга бориб келади, шунингдек, унинг кўз соққалари турли томонларга тез ҳаракатланаётганини кўриш мумкинки, бу қуённинг боши айланаётганидан далолат беради. Баъзи ҳолатларда қуён йўлини йўқотиб, ортиқ юролмай қолади, мувозанатни ушлаш учун, турли томонга айланаверади.

Қийшиқ бўйинликни даволаш, гарчи узоқ вақт талаб этса ҳам, иложи бор. Кўпгина қуёнлар қийшиқ бўйинликнинг енгил шаклида соғлом шериклари каби бемалол сакраб ўйнаб юраверади. Бу ерда гап қийшиқ бўйинлик синдроми сабабини бартараф этиш кераклигида.

Қийшиқ бўйинликнинг ўзи касаллик эмас, балки марказий асаб тизимида (бош, орқа мияда) қандайдир бузилиш белгисидир. Шунингдек, бу қуённинг ички қулоқдаги вестибуляр аппаратида кўриш муаммолари, панжаси билан боғлиқ сабаблар ҳам қийшиқ бўйинликка олиб келувчи синдром бўлиши мумкин. Қуйидагилар эса қийшиқ бўйинлик синдромини келтириб чиқарувчи аниқроқ сабаблардир;

- ўрта ёки ички қулоқ инфекцияси;
- марказий асаб тизимидаги паразит инфекция;
- baylisascaris procyoni паразит инфекцияси;
- фалажлик;
- миядаги хўппоз ёки ўсма;
- мускул спазми;
- заҳарли моддалардан заҳарланиш;
- бош ва орқадаги жароҳатлар.

Агар касаллик қулоқнинг зарарланиши билан боғлиқ бўлса, одатда антибиотиклар курси тайинланади. Тўғри анти-

биотик танлаш учун мутахассис билан маслаҳатлашиш керак. Чунки қийшиқ буйинликни келтириб чиқарувчи паразитларнинг турли антибиотикларга нисбатан таъсирчанлиги ва чидамлилиги ҳар хил. Маълум бўлишича Бициллин бундай инфекцияга яхши таъсир кўрсатиб, қуёнларга хавфсиз экан. Шунинг учун бошқа антибиотиклар ёрдам бермаса Бициллиндан фойдаланинг. Антибиотиклар ўз вазифасини бажарар экан, ветеринар қуёнларингиздаги мувозанатни йўқотиш қусуришни тиклаш бўйича бошқа дориларни ёзиб берсин.

Encephalitozoon cuniculi билан зарарланганда қуёнларда қийшиқ бўйинликдан ташқари асаб тизимида орқа оёқлар нимфалажи, умумий заифлик ва ҳатто тутқаноқ каби бошқа бузилишлар вужудга келиши мумкин. Шунингдек, кўпинча буйрак бузилишларига ҳам дучор булишади. Охирги пайтларда юқорида таъкидланган инфекцияни бартараф этишда бендазолга асосланган дорилар (альбендазол, фенбендазол, oxibendazole) билан яхши натижаларга эришилмоқда.

Қабзият

Бу жуда хавфли касалликлардан ҳисобланади. Қуён овқат емай қўяди ва ич келиши тўхтаб қолади. Пайпаслаб кўрилганда — қорни қаттиқлашганини пайқаш мумкин.

Қуёнда ҳаракат сусаяди. Агар уни тез даволашга киришилмаса, қуён кўп вақт ўтмай ўлиши мумкин. Иложи борича зудликда вет врачга мурожаат қилиш лозим. Агар қабзият эндигина бошланган бўлса унга игнасиз шприцда дасторбош ва мойчечакнинг қайнатмасини сувга қўшиб ичириладн ҳамда микрофлорани тикловчи сувда эритилган Линексга ухшаган бифидобактерия кукуни берилади. Шунингдек, янги поя ёки укроп қўлда едирилади. Қуённинг ўлишига йўл қўймаслик учун, яхшиси, аввал унга тегишли миқдорда тетрациклин антибиотиги берилади (буни, яхши-

си, ветеринария врачи қилгани маъқул), кейин эса бир марротабалик нинасиз шприцда канакунжут мойи ёки вазелин оғзига қуйилади.

Қабзиятнинг олдини олиш жуда қийин эмас. Бунинг учун ҳар куни эрталаб ва кечқурун қуёнга янги кўк ўт берилиб, тайёр қуруқ ем тўхтатилади ёки камайтирилиб, ҳафтасига 2—3 марта озгинадан солинади ҳамда қуёнларда қаттиқ стресс ҳолатлари бўлишига йўл қўйилмайди.

Унутманг, ҳар куни эрталаб ва кечқурун қуёнларнинг иштаҳасини ва янги ахлати бор-йўқлигини текшириб туриш керак, агар улар бўлмаса, зудлик билан антибиотиклар беринг ёки ветеринарга мурожаат қилинг, акс ҳолда қуёнларингиз қабзиятдан ўлиши мумкин.

Офтоб ва иссиқ уриши

Офтоб ва иссиқ уриши иссиқ кунларда қуёшнинг тўғри нурларидан ва дим, шамоллатилмайдиган, айниқса, намлик юқори бўлган хоналарда сақланилганда организмнинг ортиқча қизиб кетиши оқибатида вужудга келади.

Офтоб ва иссиқ уришининг белгилари шуки, унда қуён тез-тез нафас олади, оғзи, бурни, қовоғининг шиллиқ пардалари қизаради, у қорни ёки ёнбоши билан чўзилиб, ҳаракатсиз ётади. Кўпинча бу жониворларнинг ўлими билан тугайди. Шунинг учун иссиқда албатта бир қатор чоралар кўриб қўйиш керак бўлади.

Офтоб ёки иссиқ урганда қуёнлар кам овқат ейди, кам ҳаракатланади, шунда қуёнлар албатта бирор нарса ейиши учун янада кўпроқ назорат қилиб туриш лозим, акс ҳолда кабзият юзага келиши мумкин. Кўпроқ янги қаттиқ кўкатлар (рангли карам япроқларига ўхшаш) ва сув (оғзидан нинасиз шприц билан қуйишга тўғри келса ҳам) бериш керак.

Қуёнлар катагини янада салқинроқ жойга қўйинг, иложингиз бўлса сув билан совутиладиган кондиционер қўйинг, аммо елвизакка йўл қўйманг. Катакка музли сувни пластик бутилкаларга солиб қўйинг.

Ҳар 5–10 дақиқада қуённинг қулоқларини совуқ, нам латта билан артиб туринг, лекин қулоқ ичига сув кириб кетмасин. Қуёнларга пуркагич ва озгина-озгина сув сепиб қўйиш мумкин.

Юқумли стоматит
(оғиз бўшлиғи шиллиқ пардасининг яллиғланиши)

Бу касалликка 3 ойгача бўлган қуёнчалар дучор буладилар. Касаллик оғиз бўшлиғи ва тил шиллиқ пардаларининг яллиғланиши билан кечади ҳамда сўлак оқиши кузатилади. Касаллик йилнинг ҳамма даврида вужудга келиши мумкин. Дастлабки салбий белгилар пайдо булиши билан касалланган қуёнчаларни алоҳидалаш керак, чунки касаллик тез тарқалади.

Биринчи кунларда жониворларнинг оғиз бўшлиғи шиллиқ пардасида қизариш қайд этилади, тилнинг орқа ва олд қисмида, юқори лабнинг шиллиқ пардасида оқимтир пленкалар, майда доғлар ва чизиқлар пайдо бўлади. Улар тезда яхлит оқ тусдаги ғубор ҳосил қилади. 4–5– кунларга келиб оқ ғубор қорамтир тусга киради. Сўнгра аста-секин босиб боришда давом этиб, ортидан шилинган еки яралар қолдиради. Оғиз зарарлангандан кейин 2–3– кунга келиб сўлак оқиши пайдо бўлади. Дастлаб сўлак оғиз бурчакларидан оқиб, юнгларини ҳўллайди, тумшуғининг қуруқ мўйларида "мўйлов" кўринишида қора чизиқлар ҳосил қилади. Эртаси куни сўлак оқиши яна кучаяди. Тумшуғидаги юнгларга сўлак ёпишиб, жонивор безовталанади, тумшуғини панжаси билан артади. Қуёнлар шумшайиб, кам ҳаракатли бўлиб қолади, катакнинг бурчагига тиқилиб олади, ўзига хос товушлар чиқаради. Иштаҳаси пасаяди, лекин бутунлай йўқолмайди, қуёнлар охурга яқинлашадию, бироқ касаллиги ту-

файлидан кам ейди, кам ичади, натижада қуён ўсмай озиб кетади. Баъзи жониворларда ич кетиши кузатилади. Ҳаққоний эса бутун касаллик даврида ўзгармайди. Касаллик 10–12 кун давом этади. Касаллик оғир келса, жониворлар 4–5 кунда нобуд бўладилар. Ўлим 30 фоиз ва ундан кўпроққа етади. Қуёнларнинг сўлак ёпишган тумшуғидаги жун кўпинча тўкилиб кетади. Пастки жағининг яланғочланиб қолган терисида майда ҳўппозлар пайдо бўлади.

Бундай пайтларда даволашни иложи борича эрта бошлаш керак. Қуёнларда сўлак оқиши оғиз шиллиқ пардасининг яллиғланиши бошлангандан кейин 2–3 кун ўтганда пайдо бўлишини ҳисобга олиб фақатгина касалланган қуёнларнигина эмас, балки бир катакда бўлган бошқа қуёнларни ҳам даволаш тавсия этилади. Оқ стрептоцид яхши даволаш самарасига эга. Унинг кукуни ҳар бошга 0,2 г дан 3 кун давомида кунига 2 маҳалдан оғизга сепилади. Шунингдек, 2 фоизли мис купоросининг эритмаси, 5 фоизли стрептоцид эмульсиясининг ижобий таъсир кўрсатиши ҳақида ҳам маълумотлар бор ва параллел равишда кенг доирада таъсир кўрсатувчи антибиотиклар, масалан, тетрациклин, байтрил ёки марбоцил курси тайинланади. Қуёнларга дори-дармонлар билан бир қаторда юмшоқ, енгил ўзлаштириладиган озуқа берилади.

Қуённинг қулоқ каналари

Қуёнларнинг қулоқ касалликларидан бўлган қичимага (шунингдек, педикулёз, гематопиноз) қулоқ каналари – хос тури 1,2–1,5 мм келадиган қуён битлари келтириб чиқаради. Бу битлар оч пайтида сариқ тусда бўлади. Улар қуён қулоқларининг ички юзасида, бош терисида паразитлик қилиб, жониворнинг қони билан озиқланади. Қулоқ ка-

наларининг кўп миқдори пайдо булиб қон сўришни бошлаши оқибатида доимий қичишиш ва доимий қашиниши туфайли қуён терисининг яллиғланиши, юнги тўкилиши ва қоракўтир юзага келиши мумкин. Булар қуёнларнинг қулоқ касалликларини келтириб чиқаради. Қулоқ каналларининг ҳаёт кечириши натижасида юнга кўплаб овалсимон ёки ноксимон тухумлар (сиркалар)ни кўриш мумкин.

Касалликни даволаш учун канаси бор қуённинг юнгини 3–5 дақиқа давомида дори кукуни билан артиш зарур. Касалликни даволашда нафталиннинг ёки тамаки кукунининг олтингугурт билан тенг миқдордаги аралашмаси жуда яхши таъсир кўрсатади. Жониворнинг кана босган битта қулоғига 5–10 г аралашма сарфланади. ДДТ (дуст) кучли таъсир кучига эга, аммо уни эҳтиёткорлик билан қўллаш лозим, чунки унинг кўп миқдордагиси сут эмизувчиларга зарарли таъсир кўрсатади. Катакни ҳам креолин ёки дизол эритмаси билан зарарсизлантириш керак бўлади.

Қуёнинг қулоқ касалликларидан ҳисобланадиган қичима майда (0,5–0,8 мм) қулоқ каналари томонидан пайдо булади. У қулоқ чиғаноғида жойлашиб олади, лекин қулоқ ўртасига кириб бориши ҳам мумкин. Кана чақишларидан юзага келган қичишиш натижасида майда қизғиш ва сарғиш пуфакчалар пайдо бўлади. Пуфакчалар ёрилиб ва қуриб қоракўтирга айланади. Бу қоракўтир қулоқни тўлдириб қўйиши мумкин. Дастлаб қичишиш жониворни безовта қилиб, қулоқларни силкитишга мажбур этади. Агар олдини олмаса касаллик – қичима яллиғланишлари еки мияда ҳўппоз вужудга келиши оқибатида қуён нобуд бўлиши мумкин.

Қулоқдаги қоракўтир пўстлоқ пинцит билан олиб ташланади, кейин эса зарарланган жойларга 2 фоизли ўсимлик ёғидаги тоза креолин эритмаси суртилади.

Кананинг бошқа тури (Acams siro yar cuniculi) терининг эпидермис қисмида юрган йўлида қон сўриши қўтир қичишишни келтириб чиқаради. Уни даволаш препаратлари сифатида олтингугурт, крезол ёки нафталин суртма дорилари тавсия этилади, шунингдек, гипосульфитотерапия усулини қўллаш мумкин.

Қуёнларда тиш касалликлари

Катта қуёнлар 28 та тишга эга бўлади. Юқори жағда 2 тадан курак, 3 тадан сохта ва 3 тадан чин озиқ тишлар, пастки жағда ҳар икки томонида биттадан курак, 2 тадан сохта ва учтадан чин озиқ тишлар бўлади. Жами юқорида 16 та, пастки жағда 12 та тишга эга.

Қуёнларда қозиқ тишлар бўлмайди. Курак ва озиқ тишлар оралиғида 3–3,5 см дан бўш жой мавжуд бўлиб, бу қуён оғиз бушлиғини кўздан кечириш чоғида энг хавфсиз жой ҳисобланади. Жониворнинг оғиз бўшлиғида овқат кам чайналади.

Уй қуёни кемирувчилар оиласига киради, у озиқани лаби ёрдамида курак тишлари билан кемиради.

Қуёнларда тиш касалликлари кенг тарқалган.

Курак тишлари анча олдга чиқиб туради. Бу уларга ингичка новдаларни кемиришларига ва ўтларни пастроғидан чимдиб олишларига имкон беради. Шуниси эътиборлики, қуёнларда кўпроқ тишнинг илдизи бўлмайди ва бутун ҳаёти давомида ўсаверади. Бу қуёнларнинг ўсиб турувчи тишларини едириб турадиган озуқаларни кемириши учун зарур емишлар билан таъминлаш кераклигини билдиради.

Қуёнбоқарлар кўпинча жониворлар катакнинг ёғоч қисмини кемираётганликлари гувоҳи бўладилар. Бунинг сабаби қаттиқ озуқаларнинг етарли миқдорда бўлмаслигидир.

Бу етишмовчилик касалликни келтириб чиқаради. Агар курак тишлар синса, пастдагиси юқорига ва ёнларига қараб тез ўса бошлайди. юқоридагиси синса пастга ва ёнларига ўсишни бошлайди. Агар бундай курак тишлар кесиб ташланса, улар тўғри ўсади.

Қуёнлардаги тиш касалликларида шундай ҳодисалар кузатиладики, қуёнчалар пастки жағи узун туғилади. Уларнинг курак тишлари бир-бирига тегмай ўсади ва едирилмайди. Ўсишда давом этган тишлар шундай ўлчамга етадики, жониворлар овқат еёлмай қолади. Бундай жониворлар заифлашиб, тиш касаллиги туфайли озиб, ўлади.

Пододерматит

Катта қуёнларда яра ва оқма яра ҳосил бўлиши билан кечадиган пододерматит кенг тарқалган касалликлардан ҳисобланади. Пододерматитга оғир вазнли, оёқ панжалари юнг билан яхши қопланмаган, бу касалликка берилувчан катта ёшдаги қуёнлар дучор бўладилар. Пододерматит кучайишига симтўр остликка эга антисанитар ҳолатдаги қуёнхона, катак. шунингдек, намлик ва ҳавонинг юқори ҳароратда бўлиши имкон туғдиради.

Пододерматит пайдо бўлишининг дастлабки босқичида оёқ панжаларининг остида симтўр остликка ишқаланавериш оқибатида шиш, ёрилишлар, қон тўпланишлар пайдо бўлади. Кўпинча панжада қонли йиринг ёки кучсиз қон оқиш вужудга келади.

Жароҳатланган жойдан стафилококк инфекциялари кириб, йирингли яра, оқма яра ҳосил бўлади. Жонивор шумшайиб, иштаҳасини йўқотади, кам юради, оёқларини чўзиб кўп ётади, озиб кетиб. кўпинча ўлади.

Қуёнлардаги пододерматитни дастлабки босқичда даволаш яхши самара беради. Пододерматит билан зарарланган жойга ҳар куни 10 фоизли қўрғошинли ёки рухли суртма дори суркалади. Агар яра бўлса унинг устидан пўстлоғи, ўлик тўқималари олиб ташланиб 1–2 фоизли йод настойкаси билан ишлов берилади. Қон оқиши тўхтагач ярага окситетрациклин, тетрациклин сепилади ёки Вишневский суртма дориси суркалади. Ишлов берилган жойга боғлаб қўйилиб, 2–3 кунда алмаштириб турилади.

Агар касаллик ўтказиб юборилса, ҳар куни ва узоқ даволаш керак бўлади. Шунинг учун касал қуён алоҳидалаб ўлдирилади, терисини шилиб олиб, гўшти кўмиб ташланади. Агар гўшти керак бўлса, зарарланган жойи олиб ташланиб озиқовқатда фойдаланиш мумкин.

Даволашда асосий профилактик ишлардан касал ва пододерматитга мойил (панжаси кам юнг билан қопланган) қуёнлар брак қилинади.

Ундан кейин катакда тозаликни ушлаб турган ҳолда симтўрли пол (тахтадан) қилинади. Пол янги сўндирилган оҳак билан ишлов берилади. Тахминан 2–3 кундан кейин пол бошқа томонга ағдарилиб, ифлосликлардан, ахлатдан тозаланади ва оҳак билан ишлов берилади.

НУТРИЯЧИЛИК

Нутрия зотлари;
Нутрияни асраб боқиш
Нутрияни кўпайтириш
Нутрия касалликлари.

Нутрияни фермер хўжаликларида боқиб кўпайтириш нафақат қизиқарли, балки иқтисодий жиҳатдан фойдали машғулот ҳамдир. Чунки бу жониворларни бошқа мўйнали ҳайвонлардан фарқли ўлароқ фақат ўсимлик озуқалари билан парваришлаш мумкин.

XX асрнинг биринчи ярмида нутрия мўйнасининг баҳоси шунчалик ошиб кетдики. табиий шароитда яшовчи бу ҳайвонлар популяцияси деярли қириб юборилди. Тўғри, бир неча ўн йилдан сўнг айрим жойларда улар бошқатдан тикланди.

1920 йиллардан бошлаб нутрия тутқинликда кўпайтирила бошланди. Катакларда парваришлаш мумкин бўлган жониворлар Европага Аргентиналан келтирилади ва 1930 йилларда ушбу минтақа мамлакатларида нутрия кўпайтирила бошланди. Шундай қилиб 1930 йилдан 1940 йилгача даврда Германияда 1000 га яқин нутриячилик фермалари мавжуд бўлиб, улардан йилига 100 мингта яқин мўйна тайёрланади.

Россияга дастлабки нутриялар 1930 йилга келтирилган. 1950 йил бошларигача бу мамлакатнинг жанубий минтақаларидагина нутриячилик хўжаликлари мавжуд эди. Чунки бу минтақаларда нутриялар учун ноқулай ҳисобланган совуқ мавсум узоқ давом этмасди. Бироқ кейинчалик нутрия иссиқ биноларда муваффақиятли ўстирила бошлангач Россиянинг марказий, ҳатто шимолий туманларида бу жонивор етиштириладиган фермалар барпо этиладиган бўлди.

Маълумки, нутриядан турли тусдаги қимматли мўйна олинади, ундан тайёрланган маҳсулотдан фойдаланиш муддати норка муйнасининг маҳсулотлариникига яқинлашиб қолади. Нутрия мўйнасидан ёқалар, бош кийимлар, мантолар, пустинлар, аёллар қамзуллари тикилади.

Бундан ташқари. нутрия гўшти таъми, тўйимлилик ва парҳезлик хусусиятлари жиҳатидан қуён ва товуқ гўштларидан қолишмайди. Жанубий Америка мамлакатларида, шунингдек бир қатор Европа давлатлари (Германия, Италия, Польша ва ҳ.к)да нутрия гўшти тансиқ ҳисобланади ва чўчқа, мол гўштига нисбатан юқори нархда сотилади.

Нутрия гушти ва ёғи енгил ҳазм бўлади ва одам организми томонидан яхши ўзлаштирилади.

Нутрия ёғида қуён ёғидаги сингари одам танаси учун фойдали бўлган кўплаб ёғ кислоталари сақланади.

НУТРИЯ ЗОТЛАРИ

Нутрия тери қоплами тусига кўра стандарт ва ранглига бўлинади.

Ҳозирги вақтда нутриянинг 10 та мутацион (стандарт туснинг бузилгани) ва 7 та комбинациялаштирилган типдаги нутриялар етиштириб чиқарилади.

Стандарт нутриялар юқори серпуштлиги билан ажралиб туради, қорамтир тусдаги мўй қопламли бўлиб, у оч-қўнғир тўқ-қўнғирранг ва қизғиш тусларда ҳам учрайди.

Бироқ купгина стандарт нутрияларнинг мўй қоплами тўқ-қўнғир рангга эга бўлади.

Рангли нутриялар наслдан-наслга ўтган рангининг белгиларига кўра икки гуруҳга — доминант ва рецессивга бўлинади.

Биринчи гуруҳга Озарбайжон оқи, тилларанг ва қора нутриялар тааллуқли бўлса, иккинчи гуруҳга — оч сариқ, похол тусли, альбинослар, шимол оқлари, кулранг, шунингдек Италиядан келтирилган тўқсариқ, оппоқ, очқизил, Италия оқлари хосдир.

Стандарт нутрияларни рангли доминантлар билан чатиштирилганда биринчи авлоднинг бир қисм насли рангли нутрия учун хос бўлган ранг билан туғилади.

Стандарт нутрияни рангли рецессив билан чатиштирилганда биринчи авлод болалари стандарт нутрия юнгининг рангида бўлади (стандарт нутрия итальян рецессиви билан чатиштиришдан олинган насл кумушранг тусга эга бўлади).

Оддий нутриялар. Ташқи кўринишидан ёввойи нутрияни эслатувчи стандарт нутриялар энг кўп тарқалган зот ҳисобланади. Уларнинг ранги ҳар хил тусда бўлиши мумкин. Барча стандарт нутрияларнинг кўзи жигаррангда бўлади.

Оддий нутрия

Юнг қопламининг умумий туси кўпгина ҳолларда энг узун мўйининг рангига боғлиқ бўлади.

Қорин томонни қоплаган узун мўй орқа томондагига қараганда анча оч.

Стандарт нутриялар учун тивитли юнги заиф, ноқулай шароитда парваришланганда ва нотўғри озиқлантирилганда мўйлари тўкилиши мумкин.

Тилларанг нутриялар. Бу нутриялар Россияга чет элдан келтирилган. Россиядан бизнинг мамлакатимизга тарқалган. Ўлчами ва вазни жиҳатидан стандарт нутриялардан қолишмайди. Жун қопламининг туси тиллорангда, жуда ёрқин. Қорин томони бирмунча очроқ (баъзан пуштирангда), кўзи жигаррангда.

Ўз зотидаги нутрия билан чатиштирилганда серпуштлиги юқори эмас — 3 тадан кўп бола туғмайди. Стандарт нутриялари билан чатиштирилганда 4—5 та насл бериши мумкин (ярим тилларанг, ярим стандартларнинг тусида).

Қора нутриялар. Россияга Канададан 1966 йилда келтирилган. Ўлчами, вазни ва серпуштлиги жиҳатидан стандартлардан деярли фарқ қилмайди.

Қора нутрия

Калта юнглари — қора рангда, остки тивити тўқ-кулрангда. Шу билан бирга, қора нутриянинг мўй қопламининг мўйлари бутун узунлигича бир хил пигментли, алоҳида тусдаги мўйли жойлар фақат қулоғининг орқасида учрайди.

Ўз зотидагилар билан чатиштирилганда биринчи авлод қора тусли насл бўлади. Кейинги авлодда тўқ жигарранг

мўйли стандарт тусдаги жонивор болалари юзага келади.

Қора нутрияни стандарт нутрия билан чатиштирилганда биринчи авлоддан қора ёки тўқ жигарранг тусли, лекин орқасида ёки ёнбошида алоҳида тусда мўйи бўлмаган ҳайвон болалари дунёга келади.

Озарбайжон оқ нутриялари. Бу нутриялар янги зотли гуруҳ сифатида эътироф этилган бўлиб, соф оқ калта ва тивитли мўй билан қопланган. Тўғри, ушбу зотнинг айрим вакилларида кўзининг, қулоғининг атрофи, дум остида мўй пигментацияси кузатилади. Бундай пигментациялангап майдон 10 фоиздан ошмаслиги керак.

Ўз зотидан бўлган нутрия билан чатиштирилганда 4 тагача бола туғиши мумкин (2/3 қисми оқ ва 1/3 қисми стандарт нутрия тусида). Стандарт нутрия билан чатиштирилганда эса бешта ва ундан кўп насл беради (50 фоизи оқ, 50 фоизи стандартга хос белгилар кўринади).

Оқ итальян нутрияси

Итальян оқ нутрияси. Бу зотдаги жониворлар 1958 йилда Италиядан Россияга келтирилган. Уларнинг Озарбайжон оқ

нутриясидан фарқи мўйининг очсариқ тусдалигидир. Итальян нутрияси танасининг мўйна қопланмаган қисми териси пушти, кўзи жигаррангда бўлади.

Ўз зоти вакили билан чатиштирилган итальян нутриясидан оқ тусдаги ҳайвон боласи туғилади, стандартлар билан чатиштирилганда эса кумушранг тусли насл дунёга келади.

Кумушранг нутрия. Ушбу зот стандарт нутриясини итальян оқи ва тўқсариқ нутриялар билан чатиштириш натижасида дунёга келган.

Ушбу зот учун тўқ кулранг тус хосдир.

Қор нутрияси. Бу нутриянинг камёб зоти кумушрангнини оч тилларанг нутрия билан чатиштириш натижасида етиштирилган.

Қор нутриясининг кўзи жигарранг, бурни, луми ва панжаси оч-пуштиранг тусда. Бир болалашда 4— 5 та насл дунёга келади.

Қор нутрияси

Оппоқ нутриялар. Тўқсариқ зотлиларни итальян оқ нутриялари билан чатиштириш натижасида олинган. Оппоқ нутрия зоти бир озгина очсариқ тусли кумушранг, кулранг

кўринишли жун қопламига эга. Калта мўйлари баъзи жойларида рангга эга, остки момиғи кўкимтир-очсариқ рангда. Мўйининг умумий туси оппоқ

Шу зотдаги нутриялар ўзаро чатиштирилганда насл ҳар хил тусга эга бўлади.

Пастел нутриялари. Бу насл тилларанг нутрияни қора нутрия билан чатиштириш натижасида етиштирилган. Бу ҳайвон жуни пастел норкасининг тусини эслатади. Кўзи жигарранг тусда.

Тивитли мўйнаси бутун узунлигича жигарранг ёки очжигарранг тусда. Янги туғилган нутрия ҳар доим қора рангда бўлади, бироқ улғайган сайин оқариб боради.

Лимон нутрияси. Ушбу зотнинг тилларангини итальян оқ нутрияси ёки тўқсариқ нутрия билан чатиштириб етиштирилган. Туси тилларангни эслатади, лекин бирмунча очроқ, жун ранги сарғиш тусда.

Шу зотдаги нутриялар ўзаро чатиштирилганда бир болалаганда, дунёга келган насли лимон тусида, шунингдек, оқ ва тилларангда бўлиши мумкин. Лимон нутриясини итальян оқ нутрияси билан чатиштириш эса лимон, кумушранг, қор, итальян оқ нутриялари дунёга келишига сабаб бўлади.

Тўқсариқ нутриялар. Бу нутриячиликда энг кенг тарқалган зот ҳисобланади. Мўй билан қопланиши жигарранг тусда бўлиб, ўзига хос кўкимтирликка эга.

Ҳар жойда остки калта мўйлар бор бўлиб, унинг ости тўқсариқ ёки жигарранг, юқориси эса оқ. Кўзи жигарранг.

Серпуштлик бўйича тўқсариқ нутриялар амалда стандарт нутриялардан қолишмайди: бир болалаганда 4–5 та (аҳёнаҳёнда кўпроқ) насл беради.

Тўқсариқ нутриялар

Очсариқ нутриялар. Бу нутрияларнинг орқа томони жигарранг ёки тўқсариқ тусда ва қорин томони эса оч-тўқсариқ рангда. Калта мўйлари зонал рангга эга. Панжаси пушти-ҳаворанг, бурни жигарранг, кўзи жигарранг – қизил.

Жониворларнинг 4–5 ойлик вакиллари жуда чиройли жун қопламига эга бўлади. Ёши улғайиб боргач рангида сарғиш ёки қорамтир тус пайдо бўлади. Шу зотдаги нутриялар ўзаро чатиштирилганда туғилган насл ҳам очсариқ рангда бўлади, очсариқ нутриялар стандартлар билан чатиштирилганда эса стандарт насл туғилади.

Кулранг нутрия. Бу зот рангига кўра стандарт нутрияларга ухшайди, бироқ уларнинг мўйи рангида қорамтир тус етишмайди. Бундан ташқари стандартлардан фарқли ўлароқ кулранг нутрияларнинг остки тивити соф кулранг тусда.

Шу зотдаги нутриялар ўзаро чатиштирилганда кулранг насл туғилади, стандарт нутрия билан чатиштирилганда эса стандарт насл дунёга келади

Қорамтир ғайриоддий нутрия. Қорамтир ғайриоддий (экзотик) нутриялар тилларанг ва қора нутрияларни чатиштириш йўли билан етиштирилган. Шунинг учун ҳам уларнинг рангида тилларанг ва қора туслар уйғунлашиб кетган. Орқа томон мўйлари кўпроқ қорамтир, қорнини қоплаган мўйлар эса очиқроқ тусда.

Ўзаро чатиштирилган бу зот вакилларидан, шунингдек нутрия билан чатиштириш натижасида қора, тилларанг стандарт ва қорамтир экзотик нутрия насллари туғилади.

Садафсимон нутриялар. Бу зотдаги нутрия пастел нутрияларини қор ва лимонсимон нутриялар билан узаро чатиштириш натижасида етиштирилган. Ушбу зот вакилларининг умумий ранги оч тусда: қопловчи мўйлари – оч кулранг, деярли оқ, узунлиги бўйича бир хил рангланган; тивити орқасида жигарранг, қорнида очроқ.

Садафсимон нутрияни ўз зоти вакили билан чатиштириш ўринсиз, чунки бундай ҳолларда ушбу жониворнинг серпуштлиги 25–30 фоизга пасаяди. Уларни пастел нутриялари билан жуфтлаштириш тавсия этилади. Шундай қилинганда серпуштлик камаймайди, болалаганда наслнинг 50 фоизи садафсимон тусда бўлади.

НУТРИЯ АСРАШ

Нутрияни кўпайтириш билан шуғулланишдан олдин, шу иш билан шуғулланувчи мутахассис олдига бориб унинг маслаҳатларини олиш ёки махсус адабиётлар топиб, ундан жониворни асраш шарт-шароитларини, озиқлантириш ва кўпайтириш усуллари билан танишиш мақсадга мувофиқроқ бўлади. Гарчанд нутрия қаноатли, тутқунликда яхши кўпаядиган жонивор бўлса ҳам уларни парваришлаш борасида тушунча ва тажрибаси бўлмаган нутрия боқувчи қуйидаги тавсия этаётган маслаҳатларимизга риоя қилса, кўзлаган мақсадига, натижага эришади, яхшигина даромадга ҳам эришиши мумкин.

Нутрия асрашга қатъий қарор қилган бўлсангиз, аввал уларни асрашга ва кўпайтиришга бино, хона тайёрлаш, жиҳозлар керак. Етарли озуқалар ғамлаш зарур.

Нутрия сотиб олиш, уларни ташиш ва карантин

Урғочи нутрияни, яхшиси 2–3 ойлигида сотиб олиш керак, чунки катта ёшдагиси яшашнинг янги шароитига ўрганиши қийин кечади ва улардан гала гуруҳи бутлаш қийин кечади. Агар 2–3 ойлик урғочи нутрия сотиб олишнинг иложи булмаса, у ҳолда яхшиси гуруҳ қилиб жамланган (5–7 та)-ни сотиб олиш керак бўлади.

Нутрияларни танлаётганда албатта уларнинг соғломлигига эътибор беринг. Соғлом жониворларнинг калта мўйлари товланиб туради ва ёрқин тусда бўлади. Агар ҳайвоннинг жуни хира, ҳурпайган бўлса, бу аввало нутрияларни асраш ва озиқлантириш шароити қониқарсиз бўлганлигидан далолат беради.

Таъкидлаб ўтилганидек, соғлом вояга етган нутрияларнинг курак тишлари ярқираган тўқсариқ (ёш ва қариларники бирмунча очроқ) бўлади. Агар бу ҳайвонларнинг тиши қора доғли, оқарган бўлса, демак жониворнинг организми заифлашган.

Нутрияни сотиб олишга мувофиқ келадиган вақт йилнинг иссиқ вақтларидир. Бу пайтда мазкур ҳайвонларни иситилмаган қафасли ёки катакли транспорт воситасида, оддий қопда ёки ёпиқ саватда ташиш мумкин. Вояга етган нутрияларни, айниқса, эркак ва бўғоз урғочисини биттадан, узунлиги 50–60 см, эни ва баландлиги 30–40 см бўлган катакда олиб юриш мумкин.

Нутриялар янги жойга анча тез мослашади ва бир неча кундан кейиноқ соҳибига ўрганиб, уни овозидан, ҳидидан билади.

Симтўрли ёки ёғоч катакларда олиб юриш чоғида нутриялар баъзан ўзини безовта тутади; катакда безовталаниб югуради, ўзини симтўрга уради, кўпинча ўзини жароҳатлайди. Шунинг учун ташишга мўлжалланган қафасни қора мато билан беркитиб қўйиш лозим. Бўғоз урғочиларини эса, яхшиси, қопда ёки ёпиқ саватда ташиш керак.

Жониворни қафасдан ўзига мўлжалланган хонага ўтказаётганда эҳтиёт бўлиш зарур, чунки нутриянинг тишлаб олиш хавфи бор (ҳайвон бармоғингизни тишлаб олишга қодир). Қўрқиб кетган ҳайвон кутилмаганда ўзининг янги соҳибига ташланиб қолиши ва жиддий жароҳат етказиши мумкин. Ўргатилмаган нутриянинг беҳудага орқа томонига тегиш ўринсиз — ҳайвон бундан салбий таъсирланади. Лекин у қорнини сийпалашга ософийишта муносабат билдиради.

Нутрияни кўчириб ўтказишдаги қўлларнинг тўғри жойлашиши

Ҳайвонни олиб келинган катакдан унинг учун тайёрланган хонага олишда уни бурчакка сиқиб, сўнгра бир қўл билан думининг ўртасидан, иккинчи қўлда кўкраги остидан ушланиб, бошини танасидан баландроқ кўтарган ҳолда олинади. Агар нутрия ўзини тажовузкорона тутадиган бўлса, у ҳолда унинг думидан ва орқа оёқларидан ушланиб, шу тарзда катакка келтирилиб қамалади. Уч ойликкача бўлганларнинг қўлтиғидан ушланади.

Агар сотиб олинган нутриянгиздан ташқари уйда бошқа нутриялар ҳам бўлса, янги келтирилган ҳайвон бошқа ка-

такка қамалиб, 2–3 ҳафта карантинда ушлаб турилади, чунки ташқи томондан соғлом бўлган жонзотлар турли юқумли касалликларнинг ташувчиси бўлиши мумкин.

Хона ва асбоб-ускуна ҳамда анжомлар

Модомики нутрия сувга яқин яшовчи жонивор ҳисобланаркан ва табиий шароитда яшаганда кўп вақтини сувда ўтказаркан, у ҳолда асралаётган хонада кичик ҳовуз барпо этиш мақсадга мувофиқ бўлади. Гарчи ҳовуз бўлиши шарт эмас, нутриялар маконларида сув ҳавзасиз ўзларини яхши ҳис этсаларда бироқ чўмилишдан маҳрум бўлган жониворлар тоза ҳаво олишдан, сузиш ва шўнғиш чоғидаги жисмоний нагрузкадан бебаҳра қолишади, бу уларнинг мўйнаси сифатига салбий таъсир кўрсатади. Нутрияларда мўйларини тараш рефлекси тормозланиб, бу мўйларнинг чигаллашувига, яхши ривожланмаслигига олиб келиши мумкин. Бундан ташқари катта ҳайвонлар учун чўмилишга сув бўлмаслиги моддалар алмашинувида сезиларли ўзгаришларга олиб келади. Уларда ёғ ажралиб чиқиши купайиб, серпуштлиги пасаяди.

Юқорида санаб ўтилган бассейнсиз нутрия асрашда содир бўлиши мумкин бўлган камчиликларга қарамай, нутрия боқувчиларнинг ҳаммасида ҳам боқиб ўсгирастган жониворларининг чўмилиб гуришига ҳашамдор ҳовуз ёки бундайроқ чўмилиш жойини барпо этиб, бекаму куст шароит яратиш имконияти бўлавермайди. Бундай ҳолларда жониворларни симтўр билан ўралган кўпқаватли яйловга эга, микроиқлимли катта маконларда асраш яхши чорадир.

Бунда шу хонадаги ҳаво ҳарорати 15° С дан юқори бўлмаслигини ҳисобга олиш керак. Айниқса, урғочи нутрияларнинг бўғозлиги ва кичик нутрияларни озиқлантириш чоғида шундай шароит керак бўлади. Албатта қалин мўй билан қопланганлик нутрияларни совуқдан асрайди, бироқ яланғоч думи ва панжасининг остини совуқ ҳаво ҳарорати музлатиб қўйиши мумкин. Бундан ташқари, паст ҳароратда

нутриянинг организмида моддалар алмашинуви жараёни сусаяди: жониворлар сустлашиб, иштаҳаси йўқолади ва касалланади.

Кўпгина нутриябоқарлар яйловга оддий рух тоғоралар, тослар, ванналар жойлаштирадилар. Идишлардаги сув (оқар сув бўлмаганда) кунига камида икки марта алмаштирилади. Сувни алмаштиришда резина ичакдан фойдаланилади.

Нутриялар учун ердаги стационар катак уйчадан, сайр майдончаси ва ҳовуздан иборат бўлади. Катакни қуриш учун бетон, ғишт, тахта, металл лист ва чивиқлар, рухланган симтўрлар керак бўлади. Уйча ва сайр майдончасининг деворини, шунингдек, катакнинг ости бетондан ёки ғиштдан қилиниб, сувоб қуйилади.

Нутриялар учун ердаги стационар катак уйча
1-басейн; 2-тушиши жойи; 3-сайргох

Уйча қуруқ ва [illegible] лари бўлмаслиги керак. Уйчанинг [illegible] нутрия боқилишига боғлиқ. Агар урғочи нутрия учун [illegible] та боласи ёки 2–3 ойлик 5–8 та жониворлар учун узунлиги 1 м, эни – 0,6–0,8 м, олд деворининг баландлиги – [illegible] м, орқа деворининг баландлиги – 0,5 м ли уйча керак бўлади. Кўпчилик нутриябоқарлар қурилиш материалларини тежаш учун уйчаларни жуфтлаштириб, яъни ён деворларини умумий қилиб қурадилар.

Уйчалар бир ёки икки камерали бўлиши мумкин. Икки камералик уйчанинг биттасидан жониворлар озиқлантириш бўлмачаси сифатида, иккинчисидан эса уя сифатида фойдаланади. Озиқлантириш бўлмачаси учун, одатда кириб чиқиш тешиги – сайр майдончасига чиқадиган жой қолдирилади. Елвизакни камайтириш учун 20х20 см лик кириб-чиқиш дарчаси кўшма девор атрофидан мўлжалланади.

Ер усти катакларидаги уйча учун ер чуқур қоланмайди, чунки бу нафақат уни музлатибгина қолмай, балки ортиқча ҳаво намланишига имкон яратади, бу ҳолат ҳайвонларнинг соғлиғига салбий таъсир кўрсатади.

Юқорида айтиб ўтилганидек, стационар катаклар сайр майдончалари билан барпо этилади, бу нутрияларнинг янги ҳаво олиши учунгина бўлмай, шунингдек, иссиқ пайтда ҳайвонларнинг озиқлантириш учун ҳам хизмат қилади. Одатда сайр майдончаларининг узунлиги 1 м дан 2,5 м гача, эни эса 0,8 м дан 1,5 м гача бўлади. Сайр майдончасини барпо этишда унинг девори баландлигига алохида эътибор берилади. У камида 0,8 м бўлиши лозим. Сайр майдончаси периметри бўйича 0,3 м кенгликда соябон ўрнатиб чиқилади.

Сайр майдончасида бассейн томонга нишаблик қилинади. Ҳавза (бассейн)ни эса сайр майдончасининг эни-бўйи қилиниб, узунлиги 0,6–0,8 метр бўлиши керак, чуқурлиги эса камида 0,3– 0,4 м ни ташкил этади. Ҳавза унинг ташқи девори бўйлаб ўтган новдан ёки ўзига томон тортиб келинган қувурдан тўлдирилади.

Ифлосланган сув бассейн остида қолдирилган тешик орқали (пукак билан беркитиб қўйиладиган) катак остида жойлашган сув ҳавзасидан пастда жойлашган арикчага чиқариб юборилади.

Сув ҳавзачасини тўлдириш ва тозалашнинг бошқа усули умумий арикчадан сув тушириш ва чиқариб юборишдир. Бундай сув ҳавзасини тўлдириш ёки сувни чиқариб юбориш арикча охирига қуйилган задвижкани очиш ёки ёпиш тарикасида амалга оширилади. Бироқ биринчи усулга таққослаганда ушбу усул камроқ тозалик шароитига эга бўлади, чунки ифлосланган сув турли юқумли касалликлар манбаи бўлиб хизмат қилади.

Ер усти стационар катакнинг асосий камчиликларидан бири уларга хизмат кўрсатишдаги қийинчиликлардир. Уйчани, сайр майдончасини, чумилиш ҳавзаларини, арикчани тозалаш, озуқа тарқатиш, гунгини ва чиқиндиларни чиқариб ташлашни қўлда бажаришга тўғри келади. Бошқа камчилик – эшикча йўқлиги туфайли ҳайвонларни тугиш жула қийинчилик туғдиради. Бундан ташқари, донли озуқаларнинг бир қисмини қушлар еб кетади.

Юқорида санаб ўтилган камчиликни ҳисобга олганда уйча ва сайр майдончасидан ёки уйча, сайр майдончаси ва сувли ҳавзасидан ташкил топган симтўрли катаклар энг яхши асраш воситаларидир. Бундай катаклар баландлиги 0,7– 0,8 м булган оёқларга ўрнатилади. Уйчалар бичими қуйидагича бўлади: эни – 0,8– 0,9 м, олд девор баландлиги – 0,6 м орқа девор баландлиги – 0,4 м, тешик 20х20 см .

Уйча совуқ ўтмайдиган қилиб икки қават тахтадан, ички юзасига симтўр ёки тунука қоплаб тайёрланади. Ости қалинлиги 3– 5 см бетон қилинади. Уйчанинг томи ошиқ-мошиқли бўлади.

Сайр майдончасининг узунлиги – 1,2– 2 м, эни – 0,8– 0,9 м бўлиши мақсадга мувофиқ.

Сайр майдончасининг атрофи диаметри – 8– 10 мм ли металл чивиқлардан каркас қилиниб, симтўр тортилади. Ён деворлар ва тепаси учун тешиклари 2,5х2,5см дан ошмайдиган симтўр қўлланади.

Сайр майдончаси учун 0,6х0,5 м ли нимча ен ёнорининг ўртасига ўрнатилади. Сайр майдончанинг остига, эшикчанинг туғрисига жониворларнинг озиқланиши учун қалинлиги 5 см, эни 0,5– 0,6 м ва узунлиги – 0,8– 0,9 м ли бетон стол қилинади. Стол чеккаларига 7– 8 см баландликда девор қилинади. Чўмилиш ҳавзаси бўлмаса нутрияларга турли сувдонлардан (камида 2 л сиғимли) сув берилади.

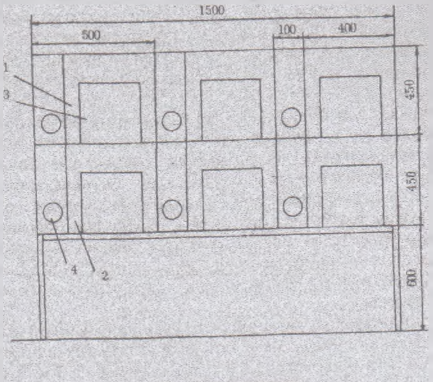

2 қаватли инлар

1– Юқоридаги сайргоҳ; 2– Пастки сайргоҳ;
3 – Охур; 4 – Сувдон.

Юқорида тасвирланган катак иссиқ ҳароратли минтақаларда очиқ жойларга, совуқ ҳароратли жойларда эса ёпиқ биноларга жойлаштирилади. Агар совуқ давр узоққа чўзилмаса бино ичига фақат уйча ўрнатилиб, сайр майдончаси билан чўмилиш ҳовузчаси ташқарида бўлади. Илиқ об-ҳаво

пайтларда кириб-чиқиш тешиклари очиқ қолдирилади ва нутриялар бутун катакда айланиб юраверадилар, совуқ кунларда эса тешиклар ёпилиб, уйча сомон, ёғоч қириндиси, қуруқ барглар билан беркитилиб иситилади.

Уртача ва совуқ иқлимли минтақаларда иситилмайдиган ёпиқ биноларда нутрияларни яхши асраш ва кўпайтиришнинг иложи йўқ. Шу билан бирга йилнинг совуқ даврида бинода ҳароратни 15° Сдан юқори ушлаш лозим. Агар жониворлар йил бўйи ёпиқ хоналарда асраладиган бўлса, у ҳолда улар учун маълум ёшдаги гуруҳларга мўлжалланган сайрларни татбиқ этиш мақсадга мувофиқ бўлади. Сайрлар тузилиши эса, энг аввало ҳайвонларни озиқлантириш усулига боғлиқ.

Нутрияларни қуруқ озуқалар билан озиқлантирилганда ҳайвонлар учун эни 50, чуқурлиги 70 ва баландлиги 40– 45 см бўлган сайр майдончаси кифоядир. Бундай 6 та сайр майдончаси (3 таси юқорида ва 3 си пастда)дан битта икки қаватли блок тайёрланади. Блокнинг олд томони ағдариладиган бункер охурли симтур эшикчадан иборат. Шу деворга яна сувдон ҳам ўрнатилади. Юқори ва пастки, шунингдек ёнма-ён сайр майдончалари уртасига симтўрдан тўсиқ ўрнатилади.

Эркак нутриялар фақат юқори қават чеккаларига жойлаштирилади.

Ёш нутрияларни парваришлаш учун сайр майдончалари уч қаватли қилинади. Улар қуйидаги ўлчамда бўлади: узунлиги – 1,5 м, чуқурлиги – 0,7 м, баландлиги – 0,3 м. Қаватлар оралиғидаги тўсиқ симтўрдан қилиниб, 55х25 см ли эшикча сайр майдончаси ўртасига жойлаштирилади. Одатда, юқори қаватларда сўйишга мўлжалланган ёш нутриялар, пастда эса зотли нутриялар ўстирилади.

Нутрияларни намланган озуқа аралашмаси билан озиқлантиришда икки ва уч қаватли сайр майдончали конструкциялар қаватлар ўртасига яхлит қоплама ёки суриладиган идиш (поддон) урнатиш зарурати туфайли қийинчилик туғдиради. Бундан ташқари, бундай сайр майдончала-

рининг олд деворига бункерли охур ўрнига охур нов (лоток) ўрнатилади. Бунда сайр майдончасининг эни 0,5 дан 0,7 м гача узайтирилади.

Нутриялар асралаётган хона ҳар куни ахлатлардан ва озуқа қолдиқларидан тозаланиб, шунингдек, вақти-вақти билан зарарсизлантирилиб (дезинфекцияланиб) турилиши керак.

Озиқлантириш

Рационал озиқлантириш – нутрияларни муваффақиятли кўпайтиришнинг муҳим шартлариданди. Нотўғри озиқлантирилганда нутриялар ёмон ўсади, курак тишлари оқариб кетади, териси эса ўзининг мавжуд товланувчанлигини йўқотади.

Нутриялар таркиби бўйича ҳар хил бўлган озуқалардан 70–80 фоиз қуруқ моддани, протеинни 65–75 фоиз, ёғни 70–80 фоиз, крахмал ва қандни 80–90 фоиз, хўл клетчаткани 20–50 фоиз узлаштиради.

Нутриянинг рационидаги ҳазмлайдиган протеиннинг мақбул даражаси қуруқ модданинг тахминан 11–12 фоизини ташкил этади. Жониворларнинг ёғни ҳазмлаши нисбатан жуда кам – қуруқ модданинг 4–5 фоизини талаб этади.

Бошқа ўсимликхўр ҳайвонлар каби нутриялар учун нормал овқат ҳазмлашига нам клетчатка зарур: 5 ойликкача болаларни эмизувчи она-нутрия учун озуқа қуруқ моддасининг 5–8 фоизи, 5 ойликдан катта жониворлар ва жуфтлашиш ёшидаги ҳамда бўғоз урғочи нутрияларга эса 10 фоизгача керак бўлади.

Нутрия организми учун минерал моддалардан 0,9 фоиз кальций, 0,7 фоиз фосфор, 0,5 фоиз ош тузи талаб этилади. Микроэлементларга нисбатан бу ҳайвонларнинг талаби асосий озуқа ҳисобидан қопланади.

Нутриялар ҳаётидаги физиологик даврдан келиб чиқиб улар-

нинг рационига ҳайвонлар талабига тўғри келадиган у ёки бу озуқа киритилади. Масалан, она-нутрияларнинг буғозлик ва эмизиш даврида уларнинг рационига протеин хамда микроэлиментларга бой озуқалар киритилади. Айнан шунинг учун ҳар бир нутрия парваришловчи ҳайвонларга бериладиган асосий озуқаларнинг кимёвий таркибини билиши зарур.

Кўпгина сувда эрувчи витаминлар (В гуруҳи ва С) нутрияларнинг йўғон ичакларида синтезланади, шунинг учун ҳайвонлар озуқасида А, Е и Д каби ёғда эрийдиган витаминлар асосий аҳамият касб этади.

Нутриялар кўп ҳам озуқа талаб этавермайди. Қуёнлар каби улар ҳам янги ёки қуруқ ўтни, шунингдек ширадор илдизмеваларни хуш курадилар. Бундан ташқари, ёз мавсумида нутрияларга кўпинча илдизпоя, пиёз боши, қовға (лух) шохлари, қамиш, қуға бериб туриш зарур. Бу жониворлар тол, терак, самбиттол, тоғтерак, қаиин илдизларини, мевали дарахтлар новдаларини, ток новдаларини хуш кўриб кемирадилар.

Куз-қиш мавсумида бу ҳайвонлар турли озуқа аралашмалари, шунингдек, илдизмевалар, пичан ва ёзда тайёрлаб қўйилган дарахт новдалари билан озиқлантирилади. Баҳорда жониворлар аста-секин кўк озуқага ўтказилади.

Йил бўйи нутрия рационига ош тузи ва бўр киритилиши зарур. Бироқ бу жониворлар комбикорма билан озиқлантирилганда унинг таркибида гўшт-суяк ва балиқ уни бўлгани ҳолда рационга туз ва бур қўшилмайди.

Озуқа ва асраш шароитига қараб нутрияларни 3 хил усулда озиқлантириш мумкин:

– намланган (тўла рационли ярим намланган озуқа аралашмаси билан);

– қуруқ (тўла рационли гранулали комбикорма билан);

– аралаш.

Нутриялар озиқлантиришнинг маълум бир тартибига ва усулига жуда тез ўрганадилар, шунинг учун уларни озиқлантиришнинг бир турини иккинчисига кескин ўтказиш тавсия этилмайди. Озиқлантиришнинг бир усулини танлаб олгач, айнан шуни давом эттириш керак, чунки рационни

кескин алмаштириш одатда иштаҳани [illegible], [illegible] ичак бузилиши, тери қоплами сифатини йўқотиш [illegible] оқибатларни келтириб чиқаради.

Озиқлантиришнинг намланган усули. Ушбу усулда ҳайвонлар намланган комбикорма ёки майдаланган концентратлар аралашмасидан тайёрланган омихта билан озиқлантирилади. Намланган аралашмаган майдаланган ширали озуқа, пичан ва ўт уни, кўк ўт қўшилади. Озиқлантириш бир кунда 2 маҳал, бир хил миқдордаги улушда олиб борилади. Комбикормадан омихта тайёрлаш учун бир миқдордаги қуруқ комбикормага ярим миқдорида сув солинади. Озуқа аралашмасидаги қуруқ концентрат ва кук ҳамда ширали озуқа массасининг тахминий нисбати 1:1 ёки 1:2 бўлиши мумкин. Намланган аралашмага фақат яхшилаб майдаланган барра ўт билан аралаштирилган майдаланган концентрат қўшиш мумкин.

Қиш мавсумида омихта емга қўшиладиган сув миқдори ёки ширали озуқа камайтирилиб, қуюқроқ қилинади.

Озуқлантиришнинг қуруқ усули. Озиқлантиришнинг мазкур усули нафақат жониворларнинг одатдагидек маҳсулдорлигини таъминлабгина қолмай, балки озуқаларни тарқатиш, катак ва охурларни тозалашда озиқлантиришнинг намланган ва аралаш усуллари билан таққослаганда бир неча марта меҳнат камроқ сарфланишини таъминлайди.

Нутриялар учун тайёр донадор озуқа таркиби бўйича бир хилда бўлиб, норма белгилаш ва тақсимлаш учун қулай. Одатда қуруқ озуқа ҳайвонларга бир суткада бир марта тарқатилиб, махсус металл бункерли охурларга солиб берилади. Нутрияларни озиқлантириш учун диаметри 4,7;6;7,7 мм, узунлиги 10–15 мм бўлган гранулалардан фойдаланилади.

Донлор комбикорма таркибига дон, кунжара, кепак, озуқа дрожжаси, ўт уни (пичан), суяк уни, бўр ва ош тузи киради.

Озиқлантиришнинг қуруқ усулидан фойдаланилганда нутриялар узлуксиз ичимлик суви билан таъминланиб турилиши керак. Ушбу усулда жониворларнинг сувга талаби суткасига ҳар бошга ярим литрни ташкил этади.

Озиқлантиришнинг аралаш усули. Озиқлантиришнинг ушбу усулида жониворлар намланган ёки бугланган донга майдаланган концентратлар ёки намланган комбикорма аралашмасини қўшиб озиқлантирилади. Кечқурун нутрияларга янги ўт берилади (қишда – пичан ва илдизмевалар).

Жониворларга янги ўт беришдан аввал уни боғ қилиб боғланади. 30–40 дақиқалардан кейин ортиқча ейилмаган боғлам йиғиштириб олинади. Пичан ёки ўт брикетлари ҳафтасига 2 маҳал бериб турилади. Илдизмевалар яхшилаб ювилиб, 50–150 г бўлакчаларга бўлинади, кепак сепиб, шундан кейин ҳайвонларга берилади. Концентратлар махсус металл охурларга солинади ёки озуқа столларига қўйилади.

Озиқалар тавсифи

Кук озуқа. Озуқа моддаларга, витамин ва минералларга бой кўп озуқа нутрия рационининг асосий ва анча муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Жониворлар кўк озуқани йилнинг ҳамма даврида ҳам иштаҳа билан ейдилар. Бундан ташқари бу озуқа ҳайвонларнинг организмида яхши ҳазмланиб, уларнинг насл қолдириш лаёқатига ижобий таъсир кўрсатади.

Нутрияларни озиқлантириш учун захарли бўлмаган ўсимликларнинг деярли ҳаммасидан фойдаланиш мумкин. Жониворлар нўхатни, озуқа дуккаклиларини, беда, иўнғичқа, арпа, жавдар, маккажўхори, қанд лавлаги, судан ўти, мойчечак, оққалдирмоқ (кўка), зубтурум, қамиш, қўға, лух (қовға) каби ўсимликларни, тол, терак, тоғтерак, малина ва бошқа дарахтларнинг илдизларини, баргларини иштаҳа билан ейдилар.

Жониворларни кўк озуқа билан озиқлантириш чоғида тупроқ, қум, шунингдек, заҳарли ўсимликлар қўшилиб кетмаганлигига эътибор қаратиш лозим.

Донли ва бошқа озуқалар билан кук ўтни қўшиб еган нутрияларнинг маҳсулдорлиги ортади. Маълумки, ўсимликларнинг кўк қисмида кўп миқдорда протеинлар, углевод, фосфор, кальций, каротин, Д провитамини, шунингдек, С, В, Е ва бошқа витаминлар сақланади.

Кўк озуқаларни экологик тоза [illegible] га мувофиқдир. Саноат объектлари, [illegible] гиғиз йўлларга яқин жойлардан ўт ўриш [illegible]. Нутрияларни кўк ут билан озиқлантиришдан [illegible] зараркунандаларга қарши қўлланган кимёвий [illegible] дахл қилмаганлигини аниқ билишингиз лозим

Кўк ўт ўриб келганингиздан кейин уни тоза сув билан ювиб, сўнг нутрияларга беринг.

Бойитилган озуқа. Бундай озуқаларга комбикорма, бошоқли донлар ва уни қайта ишланган маҳсулотлари киради. Бойитилган озуқа таркибида енгил ҳазмланадиган озуқа моддалар (60–70 фоиз крахмал, 8–12 фоиз протеин)га бой бўлиб, нутрияларнинг қишки ва ёзги рационида анча салмоқли ўрин эгаллайди. Бироқ юқори энергияли қимматга эга бўлишига қарамай донли озуқа кальций ва бошқа микроэлементларни, шунингдек, муҳим аминокислоталарни, минерал моддаларни ҳамда А, Д, С, В2 витаминларини кам сақлайди. Шунинг учун донли озуқанинг тўла қимматлилигини ошириш учун уни ўт, оқсилли озуқалар, минерал қўшимчалар, пичан, илдизмевалар ва кепак билан аралаштирадилар.

Донни озиқлантиришга беришдан олдин 8–12 соат ивитиб қўйилади ёки тегирмонда торттирилади.

Дон ўрнига нутрияларга комбикорма бериш мумкин. Бу комбикорма таркиби ушбу ҳайвонларнинг талабига мос келадиган қилиб ишлаб чиқилган ёки чўчқа ва бузоқларга мўлжалланган, таркибида клетчатка кам сақланган комбикорма берилади. Таркибида карбамид (мочевина) ёки чиғаноқлар мавжуд комбикормани нутрияларга бериш мумкин эмас.

Агар хўжалигингизда озуқалар тўплами ва керакли майдалаш дастгоҳлари бўлса нутриялар учун махсус комбикормани тайёрлаб бериш қийинчилик туғдирмайди.

Агар баъзи компонентлар бўлмаса уларнинг ўрнига бошқасини қўшиш мумкин. Масалан арпа ва маккажўхорини

бугдойга ёки сулига, кунжарани — зиғир, соя, нухат, кунгабоқар шротига, балиқ унини гўшт-суяк унига ёки озуқа дрожжасига алмаштириш мумкин.

Аралашма билан озиқлантиришдан олдин 1 миқдор қуруқ комбикормага 1 миқдорда сув қўшиш ҳисобида намланади. Ёзда концентрат озуқага янги ўт аралаштирилади, қишда эса ут уни, пичан ва иллизмевалар қўшилади.

Ўсимликлардан оқсилли озуқа. Таркибида 20 дан 40 фоизгача протеин сақловчи бундай озуқаларга нўхат, ясмиқ, хашаки нўхат, озуқабоп дуккаклилар, соя, шунингдек шрот ва озуқа дрожжаси оқсилли емиш ҳисобланади.

Дуккаклиларнинг дони истеъмолга берилишидан аввал турлича ишлов берилади; майдаланади, қайнатилади ёки бошқа озуқалар билан аралаштирилади. Битта нутрияга суткада бундай озуқадан 10—25 г дан кўп бериб бўлмайди, чунки кўп миқдорда истеъмол қилинган дон ич қотишига ва ичакнинг шишиб кетишига олиб келиши мумкин.

Кунжара ва шрот эса ҳар бош ҳайвонга суткасига 15—30 г дан берилади. Нутрияларга бир вақтда озуқа бериладиган кунжара ва шрот миқдори 5—10 г гача қисқартирилади. Озиқлантиришга беришдан олдин кунжара майдаланиб, дон билан аралаштирилади.

Нутрияларни озиқлантиришда дрожжалар (гидролизли, сульфит-спиртли ва ҳ.к) катта аҳамиятга эга. Чунки аралаштириб бўлмайдиган аминокислоталар сақлаши жиҳатидан дуккаклилар дони ва кунжарадан устунлик қилади ва ҳайвон маҳсулотларидан тайёрланадиган озуқага яқин туради.

Ҳайвон маҳсулотларидан тайёрланадиган оқсилли озуқа. Табиий шароитда яшаркан, нутриялар ўсимлик озуқаларидан ташқари жонивор озуқаларни — чучук сувда яшовчи моллюскаларни, балиқларни, зулукларни, қурбақа ва қисқичбақаларни ҳам ейди.

Агар нутрияларнинг рационига вақти-вақти билан тўлақимматли оқсил қўшиб турилмас экан, уларнинг маҳсулдорлиги пасайиб кетади, болалари вазнига етмай туғилади.

эмизувчи урғочиларининг сути камайиб [illegible] қўймаслик учун балиқ, гўшт ва гўшт [illegible] воқлар, сут, творог, ёғи олинмаган сут ва бошқа [illegible] ларни бериб туриш зарур. Одатда, бундай [illegible] аралаштирилади ёки концентратлар таркибига қўшилади. Нутрияларга балиқ фақат пишириб берилади.

Озиқ-овқат қолдиқлари. Кўпгина нутрия боқувчилар ўз қарамоғидагиларга озиқ-овқат қолдиқларини — қуруқ нон, бўтқа ва шўрва қолдиқларини сабзавотдан чиққан пўчоқларни, балиқ ҳамда гўшт чиқиндиларини рацион таркибига қўшиб берадилар.

Озиқ-овқат қолдиқлари махсус идишга йиғилади (сабзавот пўчоқлари олдин ювилади) ва бир хил қуюқ масса ҳосил бўлгунча пиширилади. Аралашма совигач, унга комбикорма қўшилади.

Юқорида санаб ўтилган чиқитдан ташқари нутрияга лавлаги ва узум саноат ишлаб чиқаришидан чиққан чиқитларни бериш мумкин. Масалан, илдизмевалар ўрнига янги қуритилган тўпон (выжимка)ни ишлатса бўлади.

Ширадор озуқа. Нутрияларга ширадор озуқалардан ҳар хил илдизмевалар, шунингдек, сабзавотлар, мевалар ва полиз маҳсулотлари берилади.

Илдизмевалар жониворларнинг иштаҳасини яхшилаб, маҳсулдорлигини оширади. Озуқага ишлатишдан олдин илдизмеваларнинг моғор ва чириклари тозалаб ташланади, яхшилаб ювилгач, бўлаклаб кесилади. Ширадор озуқалар етишмаганда рационга пиширилган картошка қўшилади. Унинг миқдори ҳар бош жониворга суткасига 200 г дан ошмаслиги лозим. Кўп миқдордаги картошка нутриянинг овқат ҳазмланишининг бузилишини келтириб чиқаради.

Картошкани озиқлантириш учун беришдан аввал эзилиб кепак, комбикорма ёки овқат қолдиқларига аралаштирилади.

Нутриялар ширадор озуқалардан сабзи, лавлаги, шолғом, бодринг, кабачки, шунингдек, олмани хуш кўради. Жониворларга карам оз миқдорда берилади. Одатда асосий озуқа-

[illegible] бир қатори ширадор озуқаларни истеъмол қилиб, [illegible] ва микроэлементлар танқислигига эҳтиёж сезмайдилар, чунки юқорида санаб ўтилган сабзавотларда жониворларнинг организми доимий ҳаёт кечириши учун зарур фойдали моддалар сақланади.

Дағал озуқа. Бундай озуқаларга дарахт новдалари, пичан, сенаж, ўт брикетлари, пичан ёки ўт уни киради. Дағал озуқаларда 20—30 фоизли клетчатка сақланиши туфайли улар жониворларнинг овқат ҳазмланишини меъёрлаштириб туришда асосий рол ўйнайди. Бундан ташқари, рационда дағал озуқанинг бўлиши зотли нутрияларнинг семириб кетишининг олдини олади.

Жониворларни пичан билан озиқлантиришга киришишдан аввал уларни албатта сифати ва ёшини аниқлаб олиш учун кўздан кечириш лозим.

Нутрияларга бериладиган пичан намиқиб қолмаган бўлиши керак. Бундай пичан хос хушбўйлигини йўқотади ва рангини ўзгартиради. Масалан чўл ўсимликларидан тайёрланган дағал озуқа намиқиб қолса оч-яшил кулранг яшил ранг, яйлов пичани эса — кулранг-яшил ёки қора ранг касб этади.

Пичан тайёрлашда ўрилаётган ўтлар орасида нутрия учун заҳарли ёки зарарли ўсимликлар бўлмаслигига эътибор қаратиш лозим.

Чириган, моғорлаб кетган пичанлар бу ҳайвонларни озиқлантириш учун яроқсиз. Агар кўздан кечираётганда кулранг ёки қорайиб кетган пичанда моғор кўзга ташланмаса, демак, озуқа фақат намиқиб қолган, уни қуритиб, жониворларга бериш мумкин. Чириган пичанда ёқимсиз ҳид бўлади, айниқса, ўт дастасини қўл билан ёйганда бу ҳид янада кучаяди.

Нутрияларга пичанни беришдан олдин сақлаш вақтида унинг чириган-чиримаганлигига ишонч ҳосил қилиш лозим. Агар кўздан кечираётганда чириган новда ва япроқлар, тўпланган чанг, моғор ёки кўнғиз ҳамда уйинг личинкалари уяси кўзга ташланса, бундай озуқани нутрияга бериб бўлмайди.

Агар ҳайвонларга [illegible] ланадиган бўлса, улар [illegible] кин. Масалан, катта нутриялар бир кунда [illegible] пичан ёки бошқа дағал озуқа ейди, ёш нутриялар эса 10—12 г дан кўп емайди.

Одатда дағал озуқа намланадиган озуқага аралашмаларига ёки донадор комбикормага умумий емишнинг 10—12 фоизи миқдорида қўшилади.

Витаминли ва минерал қўшимчалар. Витамин деб аталувчи органик бирикма нутрия организми учун ҳаётий муҳимдир. Витаминлар етишмовчилиги ҳайвон организмининг ҳаётийлик ва чидамлилик лаёқатларининг пасайишига олиб келади, шунингдек, унинг кўпайиш қобилиятига салбий таъсир кўрсатади.

Жониворлар олиши керак бўлган витаминлар таркиби ва миқдори кўп жиҳатдан улар организмининг ҳолатига, шунингдек, асраш шароитига ва озуқа рационига боғлиқ.

Ёзда нутрияларни кўкатлар билан озиқлантирилганда витаминли қўшимчалар талаб этилмайди, чунки жониворлар керакли миқдордаги витаминни кўк озуқадан олади. Қиш охирида ва эрта баҳорда организмдаги ҳаётий муҳим витаминлар захираси камайиб кетади ва бу даврда витамин етишмаслиги вужудга келмаслиги ва бунинг оқибатида нутрия маҳсулдорлиги ҳамда терисининг сифати пасайиб кетмаслиги учун нутриялар рационига, айниқса, бўғоз ва эмизалиган урғочиларига пичан ва ўт (яхшиси беданики) унидан ташқари турли препаратлар ёки премикслар (витаминлар ҳамда микроэлементлар аралашмаси) қўшиб бериш керак.

А ва Д витаминлари нутрияларга витаминлаштан балиқ мойи кўринишида ёки поливитаминлар (дрожжа) кўринишида суткасига ҳар бошга 0,5—1 г дан берилади. А, Д, Е нинг ёғли препаратларини озиқлантиришга беришдан аввал яхшиси сувда эритиш, сўнгра комбикорма билан баббаравар аралаштириш керак.

Витаминлаштан озуқадан ташқари нутрияларга минерали

қўшимчалар берилиши зарур. Гўшт — суяк уни энг яхши минерални қўшимча ҳисобланиб, унинг таркибида оқсил ва турли минерални моддалар сероб бўлади.

НУТРИЯЛАРНИ ТУРЛИ ФИЗИОЛОГИК ДАВРДА ОЗУҚЛАНТИРИШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Нутрияларни турли физиологик даврда озиқлантирганда жониворларнинг озиқ моддаларга бўлган талаби тўлиқ қондирилиши лозим. Нутрияларни озиқлантиришда энг масъулиятли даврлар жуфтлашишга тайёргарлик, қочириш, бўғозлик, болаларини эмизиш, шунингдек, кичик нутрияларни ўстириш ҳисобланади.

Жуфтлашишга тайёргарлик давридаги нутрияларни озиқлантириш. Эркак — зотли нутрияларнинг юксак жинсий фаоллигини ва урғочи нутрияларнинг яхши уруғланиши ва серпуштлигини таъминлаш учун жуфтлашишга тайёргарлик даврида бу жониворларнинг озиқлантирилишини ташкил этиш зарур.

Жуфтлашиш олдидан эркак нутрия ҳам, урғочи нутрия ҳам яхши семирган, лекин ёғ босиб кетмаган бўлиши лозим. Режалаштирилган қочиришни ўтказишга бир неча ҳафта қолганда яхши семирмаган жониворлар яхши озиқлантиришга ўтказилади, семириб ёғ босганларини эса, аксинча, суткалик озуқа меъёри камайтирилади.

Жуфтлашиш даврида нутрияларни озиқлантириш. Жуфтлашиш вақтида зотдор эркак нутриялар бир неча ой мобайнида урғочи нутрияларга бериладиган рацион бўйича озиқлантирилади. Бунда эркак нутриялар қочириш даврида одатдагидек 25—35 фоиз кўпроқ озуқа ейиши ҳисобга олинади. Чунки эркак нутриялар урғочиларига нисбатан йирикроқ ва фаолроқ бўладилар.

Бўғоз нутрияларни озиқлантириш. [illegible] рия организмида сезиларли ўзгаришлар [illegible] эмбрионларнинг ўсиши, бачадони ва сут б[illegible] талашуви билан боғлиқ бўлиб, қўшимча моддалар ва энергия талаб этади.

Бўғоз нутрияларнинг рациони оқсил, ёғ ва углеводлар бўйича балансланган, бироқ озиқанинг ҳажми катта бўлмаслиги, озиқанинг узи енгил ўзлаштириладиган бўлиши керак.

Бўғозликнинг биринчи ярмида нутрияларнинг озиқ моддаларга талаби бошқа даврдагига нисбатан 7— 10 фоиз ошади. Бўғозликнинг иккинчи ярмига келганда бу талаб энди 20— 30 фоизга кўпаяди. Бу вақтда нутриянинг иштаҳаси очилган бўлади, лекин жониворнинг ҳаракатланиш фаоллиги пасайганлиги сабабли уларни ортиқча озиқлантириб бўлмайди. Семириб кетган нутриялар бўғозлик ва туғишни оғир кечирадилар. Бундан ташқари, бўғоз нутрияларни ортиқча озиқлантирилганда болалари йирик (350—500 г), бироқ заиф туғилади. Шунинг учун урғочи нутриялар семира бошлаши билан унинг рационидаги енгил ўзлаштириладиган озуқа миқдорини 25—30 фоизга қисқартириш билан бир вақтда қийин ҳазм бўладиган ёки кўк озуқа миқдори оширилади. Шуни ёдда тутиш лозимки, нутриянинг бутун бўғозлиги давридаги вазни 3 кг дан ошмаслиги керак.

Бўғоз нутрияларни озиқлантиришда нутрияларни кўпайтириш бўйича мутахассислар томонидан ишлаб чиқарилган тахминий рациондан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Бўғозлик чоғида нутрияларнинг рационига ўсимлик ва ҳайвонлардан олинган оқсиллар, А, Д, Е ҳамда В гурухига кирувчи витаминлар, шунингдек, минерал қўшимчалар (озуқа бўри, гўшт-суяк ёки балиқ уни, ош тузи ва ҳ.к) киритиш лозим. Шуни ёдда тутиш лозимки, бўғоз нутриялар организмида витамин ва минерал моддаларнинг етишмаслиги заиф ёки ўлик насл туғилишига сабаб бўлиши

Эмизадиган нутрияларни ва эмадиган болаларини озиқлантириш. Эмизадиган нутрияларда сут ҳосил бўлиши ва ажралиши учун қўшимча озуқа моддалар ва энергия зарур бўлади. Бундай нутрияларнинг озуқа миқдорига умумий талаби ёшига, танасининг вазнига, эмизиш босқичига, болаларининг сонига ва бошқа сабабларга боғлиқ бўлади.

Жуфтлашиш даври билан таққослаганда, эмизувчи нутриянинг озуқага талаби биринчи ойда тахминан 1,5—2 марта, 2— ойда эса 2—3 марта ошади.

Эмизиш бошланганига 14—20 кун бўлгунча бериладиган озуқанинг 80—85 фоизини она-нутрия истеъмол қилса, эмизиш даврининг охирига келиб умумий миқдордаги озуқанинг 40—50 фоизини болалари ейди.

Нутрия болаларининг ривожланиши тўғридан-тўғри она-нутриянинг серсутлигига боғлиқ. Агар нутриянинг сути кам бўлса ёки истеъмолбоп бўлмаса, у ҳолда болалари ривожланишдан орқада қола бошлайди ва вазнига етиши қийин бўлади. Шунинг учун эмизувчи нутриялар тўла қимматли озиқлантирилиши ва тўйгунча ейиши керак. Эмизиш даврида урғочи нутриялар семирмайди, шунинг учун уларни ортиқча озиқлантиришдан қўрқмаслик керак. Ҳатто она нутриянинг сути етарли бўлган тақдирда ҳам унинг болалари 2—4 кунлигидан бошлаб катта жониворларнинг комбикормаси, илдизмевалар, янги утлар каби озиқларини ея бошлайдилар. Бу даврда уларга пиширилган каргошка билан аралаштирилган яхши пиширилган дон, сут, озуқа бўри ёки гўшт-суяк уни, ош тузидан иборат қўшимча емиш бериб турилади

Сутдан ажратилган нутрия болаларини озиқлантириш. Онадан ажратилгандан 2 ҳафта ўтгач нутрия болаларига оналари билан бирга бўлган охирги ҳафталарда берилган озуқани беришда давом этган ҳолда уларнинг рационига бошқа емиш аста-секин киритиб борилади. Ёш нутрияларни бир турдаги емишдан иккинчи турдаги емишга кескин ўтказиш иштаҳа йўқолишига, овқат ҳазмланишининг бу-

[illegible] ва бўйининг [illegible] чиқишига ҳамда жун қоплами сифатининг [illegible] олиб келиши мумкин.

Нутрияларда жадал усиш дастлабки 5—6 ойда [illegible] жинсий етилиш фурсати етгач бу ўсиш секинлашади

Нутрияларнинг 9 ойликкача бўлган давридаги ўсиши ва вазни тўғридан-тўғри уларни озиқлантириш усулига боғлиқ. Масалан, комбикорма билан озиқлантирилган нутрия ўзининг вазни ва танасининг узунлиги жиҳатидан намлангaн озуқа аралашмасини еган нутрияга нисбатан бирмунча устунлик қилади.

Ёш нутрияларни озиқлантиришда шуни ёдда тутиш лозимки, бу даврда нутрияларни боқиш, энг аввало, уларнинг вазнини оширишга эмас, жониворларнинг бўйини ўсишига рағбат бериши лозим. Ажратилган нутрия болаларининг емиши озуқа ва минерал моддалар ҳамда витаминларга бой бўлиши керак. Тўрт ойликкача бўлган нутрияларга иложи борича қийин ҳазм бўладиган клетчаткага мўл бўлган озуқалар иложи борича камроқ берилиши даркор.

Нутрияларни урчитиш

Нутрияларни урчитишда яхши натижага эришиш учун, энг аввало, эркак нутриялар соғлом ва семиз бўлиши керак. Режалаштирилган жуфтлаштиришга бир ой қолганда нутрияларни кўздан кечириш, уларнинг семирган-семирмаганлик даражасини ва соғломлик ҳолатини аниқлаб, вазнида етишмовчилик бўлса, уларни алоҳида рационга ўтказиб, емишларида тўйимли озуқа меъёрини кўпайтириш ва аксинча, семириб ёғ босган ҳайвонлар емишида енгил ҳазмланадиган озуқа ҳажмини камайтириш мақсадга мувофиқ бўлади.

Нутрияларни урчитиш бирор мавсумга боғлиқ эмаслиги

туфайли уларни йилнинг ҳар қандай вақтида қочириш мумкин. Нутрия боқувчиларда бу жониворларни урчитишнинг турли тизимларини қўллашлари ва қочиришнинг у ёки бу усулини танлаш имкони бор.

Урчитиш тизими

Йил бўйи урчитиш. Ушбу тизим етук урғочи нутрияларни қайта-қайта қочириш ва шу йилда туғилган ёш жониворларни жуфтлаштириш ҳисобига нутрия сонини кўпайтириш имконини беради.

Бироқ бу ҳайвонларни кўпайтириш тизими хўжалик иссиқ бинода бўлишини тақозо этади, чунки она-нутриялар совуқ мавсумда ҳам болалайдилар.

Мавсумий урчитиш. Бу тизимда йилнинг маълум мавсумида қочириш амалга оширилиши кўзда тутилади. Айни пайтда кўпгина нутриябоқарлар ҳайвонларни 2 турда – августдан ноябргача ва февралдан майгача қочиришни ўтказиш тизимини маъқуллашмоқда.

Қочиш муддати урғочи нутрияларнинг жинсий фаоллиги (уларнинг эркак нутрияларни узларига яқинлаштиришни)га ва ташқи жинсий аъзосининг кўринишига қараб белгиланади. Нутрияларнинг урчиши мавсумий тизимидан фойдаланиб урғочи нутрияларнинг қочиши ва болалаши муддатини шундай аниқ режалаштириш фавқулодда муҳимки, токи туғилажак нутрияларнинг асосий қисмини йилнинг энг мақбул вақтида ўстириш мумкин бўлсин.

Жуфтлаштиришлар ўтказилгандан бир ой кейин барча урғочи нутриялар кўздан кечирилади: бўғоз бўлганлари насл олишга қолдирилади, қочмаганлари эса сўйилади. Шундай қилиб, биринчи насл берган урғочи нутрия ҳалемай кейинги жуфтлашишга тайёр бўлади.

Қочириш усуллари

Қочириш усуллари нафақат урғочи нутриянинг [illegible] ва ҳайвончаларни асраш шароитига, балки уларни [illegible]риш мақсадига ҳам боғлиқ.

Қочиришни қўлда амалга ошириш усули. Ушбу қочириш усули кичик нутриячилик фермалари, шунингдек, насл олиш ишларини режали олиб бориш учун энг мувофиқ келадиган усулдир. Қўлда амалга ошириладиган усулда битта вояга етган эркак нутрия 6– 8 та, ёш эркак нутрия эса 4– 6 та урғочини қочириш лаёқатига эга бўлади.

Мазкур усулда танланган урғочи нутрия туққандан кейин дастлабки уч кун, кейин эса туққан кундан бошлаб ҳар 24 кунда ҳафта давомида наслдор эркак нутриядан қочиришга қўйилади. Агар шу қўйиш чоғида иккиси бир марта жуфтлашган бўлса, эртаси куни урғочи нутрия эркак нутриянинг катагига фақат яна бир марта қўйилади. Одатда қўлда амалга ошириладиган қочириш усулида урғочи нутрия туққандан кейинги биринчи ёки иккинчи қўшилишда уруғланади. Шунинг учун учинчи қуйикишга келган, шу вақтгача қочмаган, шунингдек, туққандан кейин 50 кунгача қочмаган нутрияларни жуфтлашритиш керак.

Агар урғочи нутриялардан бирортаси озиб ҳолдан тойган бўлса ва буғозлик билан эмизиш унинг соғлиғига туғри келмаса, уни туққандан кейин иккинчи ёки учинчи қуйикишда эркак нутрия билан жуфтлаштирилади.

Қочиришнинг тўда усули. Одатда бу усул ёш урғочи нутрияларга қўлланади. Бунинг учун 2– 3 ойлик онадан ажратилган 8–12 та урғочи нутриялардан гуруҳ ташкил қилиб, 25–30 квм ли қўрада биргаликда ўстирилади. Нутриялар 6– 8 ойлик бўлганда уларга фаол эркак нутрия қўйилади.

Эркак нутрия қўйилганига тахминан 50 кун вақт ўтгач урғочи нутриялар биринчи кўрикдан ўтказилади: бўғоз нутриялар алоҳида катакларга ўтказилади, қолганлари яна 2 ҳафта кузатилади. Урғочи нутрияларнинг асосий қисми қочириб бўлингач, қолганлари умумий катакларга ўтказилади. Қўрада эса янги тўда шакллантирилади.

Гарчи қочиришнинг тўда усулида нутрия йил давомида анчагина миқдордаги урғочи нутрияларни қочиришга эришсада, бу усулда эмизувчи нутрияларнинг жуфтлашиш имконияти бўлмайди.

Қочиришнинг эркин усули. Мазкур усул бир оз меҳнаталаб ҳисоблансада, аммо энг ишончлисидир. Бир гуруҳ урғочи нутриялар бир неча эркак нутрия билан бир қўрага қамалади (бутун гуруҳ бир вақтда қўрага қамалса, улар ўртасида уруш бўлмайди). Гуруҳдаги кўпгина урғочи нутриялар уруғланиб бўлгач, қолганлари ажратилиб, улардан ва бошқа нутриялардан янги гуруҳ ташкил қилиниб, бошқа қўрага жойлаштирилади.

Эркин қочириш усулининг асосий камчилиги – наслнинг келиб чиқиши ҳақида маълумотлар бўлмаслиги ва уришишлар ҳамда эркак нутрияларнинг уруғлантирилган урғочиларни қочиришга уринишлари натижасида бўғозликка бардош беролмаслик фоизининг юқорилигидир.

Оилавий урчитиш. Урчитишнинг ушбу усулида битта катакда бир неча уйчалар ўрнатилиб, битта эркак ва 2– 4 та урғочи нутриялар жойлаштирилади. Модомики оилавий урчитиш усулида бўғоз нутриялар алоҳида катакларга ажратилмас экан, оилавий гуруҳни шакллантириш учун бирга туғилган ёки бир катакда ўстирилган урғочи нутриялар олинади.

Мазкур урчитишнинг камчилиги бир вақтда туғилган болаларни оналари ажратиб ололмаслиги ва янги туғилганларни катта нутриялар тепкилаб ташлаши даражасининг юқорилигидир.

Қочиришнинг [illegible] усули. [illegible] зувчи нутрия қочиришни қўлда амалга [illegible] жуфтлаштирилади, болалари [illegible]рилади.

Урғочи нутрияларнинг бўғозлик, болалаш ва эмизиш даври

Нутриялар бўғозлигини эрта аниқлашнинг усуллари ҳозирча мавжуд эмас. Бироқ тажрибали нутриябоқарлар урғочи нутрияларнинг юриш-туриши ва сут бериш сўргичларининг ҳолатига қараб эркак нутрия қочирганига 2–3 ҳафта бўлгандаёқ уларнинг бўғоз ёки бўғоз эмаслигини айта оладилар. Гарчанд нутрияларнинг қорни бўғозлигининг 12– 13 ҳафтасидагина юмалоқлашиб, катталаша бошласада, мутахассис нутрия уруғлантирилгандан кейин бир ой ўтибоқ пайпаслаб кўриб бўғозлигини айтиб беради. Бунинг учун жониворни стол усти каби қаттиқ текис жойга қўйиб, қўлни орқа панжалари орасидан қорни остига то кўкрак қафасигача юргазиб борилади. Сўнгра бармоқ билан оҳиста нутриянинг қорин бушлиғи пайпаслаб кўрилади ва қўлни жониворнинг орқа қисмига силжитиб борилади.

Агар энди иш бошлаётган нутрия боқувчи жонивор қочганига 30–35 кун бўлганда бўғозлигини аниқлай олмаса, у ҳолда 50-кунга бориб буғоз нутрияда 1,5–2 см катталикда йўғонлашган бачадонни осонгина пайпаслаб билиши мумкин.

Нутрияларнинг бўғозлик даврида алоҳида парвариш, шунингдек, ҳомиланинг яхши ривожланиши, она-нутрия ўзини нормал ҳис этиши учун махсус балансланштирилган озуқа керак бўлади. Асраш номақбул шароитда бўлганда ва тўла қимматли бўлмаган озуқа билан озиқлантирилганда нутрияларда ҳомиланинг эмбрионал давридаёқ нобуд бўлиш эҳтимоли юқори. Бу ҳолат ҳомиладорликнинг биринчи ярмида кўпроқ содир бўлади.

Нутриянинг туғишига яқин қолганда иссиқ таглик бўлган уйча тайёрланади. Йилнинг иссиқ даврида таглик полга тўшалади, совуқ пайтларда эса уйча пичан ёки сомон билан тўлдириб қўйилади. Нутриялар одатда тунда болалайди. Болалаган нутрия ва унинг энлигина туғилган болалари турган уйча тозаланиб, ифлосланган таглик ва йўлдош (агар она-нутрия еб қўймаган бўлса) олиб ташланади. Янги туғилган нутриялар кўздан кечирилиб, жинси аниқланади, шундан кейин махсус журналга керакли қайдлар ёзиб қўйилади.

Кўпчилик нутрия боқувчилар бир неча она-нутрия бир вақтда болалаганда, туғилган нутриячаларни тенглаштириш амалиётини қўллайшилар, яъни бир қориндан туғилган кўп сонли нутриячалардан бир нечтаси бошқа учтадан кам туққан нутриянинг болаларига қўшиб қўйилади. Албатта, бунда она-нутриянинг серсутлиги ва уларнинг кўп сонли болаларини боқа олиш-боқа олмаслик қобилияти ҳисобга олинади.

Нутрияларда эмизиш даври 1—2 ой давом этади. Она-нутрия сути етарли бўлса унинг болалари ўз ёшига мутаносиб вояга етади.

Икки кунлик нутриялар катакка осонгина мослашиб олади, сузади, катта жониворларнинг озуқасини тотиб кўради. Бундан ташқари шу ёшда улар 10° С даражагача бўлган қисқа муддатли совуққа бардош бера оладилар.

Ҳар куни озиқлантириш, уйчаларини тозалаш, сайрга чиқаришдан ташқари она-нутрия ва унинг болаларини кўздан кечириб туриш лозим. Агар нутриячалар суст, ёмон ўсаётган, вазнига кам вазн қўшилаётган, мўйналари ҳурпайган бўлса, дарҳол онасининг сутдорлигини аниқлаш зарур. Бунинг учун унинг сут безлари ва сўрғичлари кўздан кечирилади. Агар нутрия сут безлари бўшашган ва эзиб кўрганда сўрғичлардан сут чиқмаса ёки сут кичик томчи бўлиб чиқса, бу она-нутрияда сут етарли эмаслигидан ёки

бутунлай йўқлигидан [illegible] унинг болалари бошқа она-нутрияга [illegible] сунъий озиқлантиришга ўтказилади

Агар нутриячалар бошқа онага ўтказилиган бўлса, у ҳолда ушбу она-нутрия аввал алоҳидаланиб қўйилади, фақат 40—50 дақиқалардан кейин асранди болалари унга қўйилади.

Нутриячаларни ўстириш

Нутриячалар 40—50 кунлик бўлганда онасидан ажратилади. Уларни онасидан ажратишдан аввал тарозида тортилади, тамғаланади ва махсус журналга уларнинг ранг тури, туғилган санаси, уларнинг онаси ва отасининг рақамлари ёзиб қуйилади. Одатда битта катакка бир ёки бир неча оиланинг ажратилган қариндош нутрияча-лари жойлаштирилади. Бир-бир ярим ой ўтгач улар умумий қурага жинсига қараб ўтказилади, наслчилик ишлари олиб борилаётган бўлса ранги турига ва келиб чиқишига қараб бошқа гуруҳга бўлинади.

Гуруҳларга бир жинсдаги ва ривожланиши бир хил бўлган жониворлар танлаб олинади. Бу танлов улар орасида келиб чиқаралиган уришишларнинг олдини олиш учун керак. Эркак нутрияларнинг битта гуруҳи келиб чиқиши ва рангининг турига кўра ҳар хил жониворлан, ҳатто уларнинг бир қисми зотли насллар учун фойдаланишга мўлжаллангланлардан тузилиши мумкин.

Ажратилган нутриячалардан гуруҳ шакллантирилгандан сўнг дастлабки 2 ҳафта ўтгач ҳар куни нутрияларнинг ўзларини тутишлари кузатилади, улар орасидан тажовузкорлари, шунингдек, ривожланишдан орқа қолаётганлари ажратиб олинади. Тажовузкор нутриялар одатда сўйишга бериладли ёки алоҳида катакла сақланади, заиф ҳайвонлардан эса алоҳида гуруҳлар шакллантирилиб, уларга махсус озиқлантириш рациони ташкил қилинади.

Агар хўжаликда катаклар етишмаса, ривожланишдан қолган нутриячаларни кичик ёшлагиларга қўшиб асраш мумкин.

Нутрия касалланганда

Одатда, мақбул шароитда парваришланганда, тўла қимматли озиқлантирилганда, турли профилактик чоралар кўриб турилса, нутриялар камдан — кам касалланади. Лекин ҳар қандай фермер хўжаликларида юқумли касалликлар тарқалиши, шунингдек ҳайвонларнинг сифатсиз озуқаларидан заҳарланиш ҳодисалари рўй бериб туради. Шунинг учун ҳар бир нутрия боқувчи ушбу ҳайвоннинг тарқалган касалликлари асосий аломатларини билиши кераккки, токи ветеринария мутахассиси келгунча дастлабки ташхисни қўйиб, касалланган жониворларни вақтида алоҳидалаб, уларга биринчи ёрдамни кўрсата олишлари керак.

Соғлом нутриялар одатда ҳаракатчан, барча ташқи таъсирлантирувчи ҳолатларни тийрак ҳис этади. Касалланган ҳайвончаларда эса, таъсирланиш ҳоллари кўпинча паст бўлади. Улар кўп вақт катакнинг ёки уйчанинг бурчагига тиқилиб ётади, истамайгина ҳаракатланади. Касал нутрияларнинг иштаҳаси йўқолади ёки озиқланмай қўяди, одатига зид ҳолатдаги кўринишда бўлади, кўпинча орқа панжасини судраб юради. Ҳурпайган, ранги хиралашиб қолган мўй қоплами ҳам касалликдан далолат беради.

Нутриялар юқумли касалликлардан сальмонеллез (паратиф), пастереллез, колибактериоз, темиратки ва бошқа хавфли касалликларга дучор бўладилар. Бундан ташқари, ёмон шароитда асралганда ва озиқлантирилганда кўпинча ошқозон-ичак касалликлари ва нафас олиш аъзоларида кечадиган яллиғланиш жараёнлари билан боғлиқ хасталиклардан азоб чекадилар.

Бошқа касалликларга келсак, гарчи улар нутрияларда кам учрасада, лекин ветеринарлар онда-сонда дуч келиб турадилар. Шунинг учун ҳар бир нутрия боқувчи ушбу касалликлар ҳақида лоақал умумий тасаввурга эга бўлсалар, фойдадан холи бўлмасди.

ЮҚУМЛИ КАСАЛЛИКЛАР

Нутриялар ғоят жони қаттиқ жониворлардан [illegible] дилар ва масалан, қуёнларга нисбатан юқумли касалликларга камроқ дучор бўладилар. Бироқ тўла қимматли бўлмаган озиқалар билан боқилганда ва ветеринария санитария қоидаларига риоя қилинмасдан парваришланганда улар турли юқумли касалликларга дучор бўладилар.

Сальмонеллез

Сальмонеллез — сальмонелла гуруҳига кирувчи бактериялар келтириб чиқарадиган ўткир юқумли касаллик ҳисобланади. Сальмонеллезга кўпинча 3— 4 ойликкача бўлган ёш нутриячалар дучор бўладилар. Катта нутриялар кам касалланадилар. Бўғоз нутриялар касалланганда қорин ичининг зарарланиши оқибатида бола ташлаши ва ўлик бола туғиши мумкин.

Зарарланишнинг асосий манбаи инфекцияланган сув ёки озуқа бўлиши мумкин. Онда-сонда соғлом нутриялар касалланган ҳайвонлар билан яқин муносабатда бўлганда сальмонеллез билан зарарланади. Бундан ташқари, фермага инфекцияни қушлар, кемирувчилар ва пашша, сўна каби ҳашоратлар олиб келиши мумкин. Жониворлар гуруҳлаб боқиладиган тўдаларда сальмонеллез ялпи эпидемия бўлиб тарқалиши имкони мавжуд. Касалликнинг яширин даври ўртача 14 кун давом этади (баъзан 5 суткадан 24 суткача бўлиши мумкин).

Сальмонеллез нутрияларда уч хил формада кечади: ўткир, ўткирга яқин ва сурункали. Касалликнинг ўткир формаси 3 кундан 14 кунгача чўзилади. Бу вақтда нутрияларда титраш, кўз шиллиқ пардасининг яллиғланиши (конъюнктивит), кўзидан ёш оқиши, ринит ёки бурун тешикларидан қонли ажратма келиши, шунингдек, тана ҳароратининг 41—42° С даражага кўтарилиши, шиллиқ, қон аралаш ич кетиши кузатилади.

Касаллик ўткир кечаётган жониворларнинг иштаҳаси йўқолади, ташқи таъсирлантирувчи воситаларга суст таъсир жавоби кўрсатади, суст ҳаракатланади. Одатда, биринчи ҳафта давомида кўпгина касалланган нутриялар ўладилар.

Ўткирга яқин сальмонеллезда овқат ҳазмланишининг бузилиши, ҳароратнинг 40– 41° С даражагача кутарилиши кузатилади. Нутриялар овқат емай қўяди, озиб кетади ва кўп ҳолларда касаллик бошланганда 1–2 ҳафта ўтгач ўладилар.

Касалликнинг сурункали формаси ҳам ўткир ва ўткирга яқин формаларнинг белгилари билан намоён бўлади, бироқ улар камроқ даражада акс этади. Сурункали сальмонеллезда жониворлар ўлими 20– 30 кундан кейин содир бўлади. Одатда, бу вақтда ҳайвонлар озиб кетганлиги яққол кўзга ташланади.

Фақат ташқи аломатларга қараб сальмонеллезга аниқ ташхис қўйиш жуда қийин, чунки кўпгина белгилар бошқа юқумли ҳамда ўзга касалликларга тегишли бўлиши ҳам мумкин. Узил-кесил ташхисни фақат ветеринария врачи бактериологик текширишлар утказгандан кейингина қўя олади.

Афсуски, сальмонеллезнинг давоси йўқ, шунинг учун бу хавфли касалликдан ҳимояланиш унинг олдини олиш ҳисобланади. Бунинг учун ичимлик сув ва озуқанинг сифатини назорат қилиб бориш, катак ва қўраларни кемирувчилар ҳамда қушлар киришидан ҳимоялаш, катаклар, шунингдек, фойдаланиладиган жиҳозларни мунтазам зарарсизлантириб туриш, фермага янги келтирилган нутрияларни карантинда ушлаб туриш асосий профилактик чоралар ҳисобланади.

Агар фермада лоақал битта нутрия сальмонеллез билан касалланган бўлса, дарҳол ветеринария врачи чақирилиши лозим. У барча жониворларга колибактериоз ва сальмонеллезга қарши тўла валентли вакцинани амалга оширади. Бу дори 5 кунлик танаффус билан нутриячаларга 5 мл дан ва катталарига 2–3 мл дан тери остига юборилади. 7–8 ойдан сўнг вакцинация такрорланади.

Сальмонеллез билан касалланганлигига шубҳа туғилган нутриялар дарҳол алоҳидаланиб, уларнинг катаклари яхшилаб тозаланади ва зарарсизлантирилади.

Касалланган ҳайвонларни даволаш учун фуразолидон ёки антибиотиклар (левомицетин, биомицин) қўлланади. Фуразолидон 7 – 10 кун [illegible] килограммига 10 мг [illegible] ёки сувига қўшиб берилади. [illegible] ҳам 4– 6 кун [illegible] дорла нутрияларнинг озуқасига қўшиб берилади.

Пастереллез

Пастереллез – ўткир кечадиган юқумли касаллик бўлиб, микроб (пастерелла) лар чақириб, қисқа вақт (3–5 кун) давомида жониворларнинг катта қисмини эгаллаб олади. Пастереллез билан нутриядан ташқари норка, кумушранг-қора тулкилар, қундузлар ва мўйнали бошқа ҳайвонлар ҳам касалланадилар. Шунингдек, бу касалликка қорамоллар, қўйлар, чучқалар, қуёнлар ва қушлар ҳам таъсирчан бўладилар.

Нутриялар пастереллез билан асосан инфекциялангаи озуқа ва сувни истеъмол қилганда зарарланадилар. Мутахассислар бемор жониворлар билан алоқада бўлинганида ҳаво-томчи йўли билан зарарланиш мумкинлигини таъкидлайдилар. Касалликнинг кенг тарқалишига нутрияларни гуруҳлаб асраш имкон яратади. Шунингдек, тўлақимматли бўлмаган емиш билан озиқлантирилиши, парваришлашдаги антисанитар шароит ва кескин об-ҳаво ўзгаришлари ҳам сабаб бўлади.

Нутриялар кўпинча баҳор, ёз ва кузда пастереллезга дучор бўладилар. Касаллик ҳам ўткир, ҳам сурункали тарзда кечиши мумкин. Ўткир кечганда касаллик 12 соатдан 5– 6 суткага чўзилади.

Одатда пастереллез билан 2 ойлик нутриячалар касалланади, катта ёшдагилар гуруҳи эса камдан-кам дучор бўладилар. Касалликнинг биринчи аломатида ҳарорат 39,5– 40°С даражагача кўтарилади, шалвайганлик кузатилади, ташқи таъсирлантирувчи воситаларга реакция бўлмайди, иштаҳа бутунлай йўқолади. Баъзан ҳайвонларнинг қайт қилиши ва сўлаги оқиши кузатилади. Касал жониворларнинг мўйи табиий жилосини йўқотади, қуруқ ва синувчан бўлиб қолади.

[illegible] бир неча соат ўтгач нутрияларда нафас олиш қийинлашади, хириллаб, тез-тез нафас олади. Бурун тешикларидан қон аралаш шиллиқ тушади. Кейинчалик орқа оёқлари чангакланиб, фалажланади, шундан кейин жонивор ўлади.

Касаллик сурункали кечганда нутрияларнинг бўғимлари шишиб кетади, конъюнктивит кучаяди, иштаҳасизлик натижасида ориқлаб, кўпгина ҳолларда бу касаллик ҳайвонни ўлимга олиб келади.

Юқорида баён этилган симптомлар асосида фақат дастлабки ташхисни қўйиш мумкин, чунки пастереллезнинг белгилари кўп жиҳатдан салмонеллез ва баъзи бошқа касалликларнинг симптомларига ўхшайди. Айнан шуниг учун узил-кесил ташхисни фақат ветеринария врачининг бактериологик текширишларидан сўнг қўйиш мумкин. Шунингдек, ўлган нутрия аъзоларидан тайёрланган суспензиядан лаборатория жониворлари тажриба тариқасида зарарлантириб кўрилганда олинган маълумот ҳам аниқ ташхис қўйишга хизмат қилиши мумкин.

Агар фермада пастереллез аниқланса, у ҳолда барча касалланган нутриялар, шунингдек, улар билан яқин алоқада бўлган жониворлар алоҳидаланади, катак ва жиҳозлар яхшилаб ювилиб, зарарсизлантирилади.

Касалланган нутрияларни даволаш учун суткасига 1–3 мартадан то тузалгунга қадар антибиотиклар (бициллин – 3 ёки бициллин – 5, окситетрациклин, стрептомицин ёки пенициллин) дан фойдаланилади. Касалликнинг олдини олиш учун жониворларга нутрия пастереллезига қарши махсус вакцина юборилади.

Кокцидиоз

Кокцидиоз – юқумли касаллиги билан одатда 30– 60 кунлик нутриялар касалланади. Кокциди бир ҳужайрали паразитлардан бўлиб, содда ҳайвонлар синфига киради. Уларнинг ривожланиши ташқи муҳитда ҳам, шунингдек, зарарланган жонивор организмида ҳам кечади.

[illegible] ста юз хладати. [illegible] билан бирга кириб борган [illegible] қади ва нутрия ичагининг [illegible]

Жониворларнинг тўп бўлиб яшаши [illegible] қалишига имкон яратади. Шунингдек, [illegible] нутриялар сақланадиган хоналаги ифлослик, [illegible] номаъқул шароитларда ҳам вужудга келади.

Касалликнинг яширин даври 6–7 кунгача чўзилиши мумкин. Кучли ташналик, қон аралаш ич кетиши, ташқи таъсирлантирувчи воситаларга заиф таъсирланиш, иштаҳа йўқолиши, ориқлаб кетиш каби аломатлар касаллик белгисидир. Касаллик бошлангандан кейин бир неча кун ўтиб жонивор ориқлаб кетиш ва организмнинг сувсизланишидан ўлади.

Таъкидлаш лозимки, кокцидилар касаллик чақирмай нутриянинг ичакларида яшайвериши мумкин, бироқ жониворларни асраш ва озиқлантиришда номақбул шароит вужудга келса, шунингдек, бошқа бирор инфекция туфайли ҳайвоннинг организми заифлашгудек бўлса, паразитлар шиддат билан кўпайишни бошлайди. Касаллик шундай тезликда ривожланадики, биринчи аломатлар пайдо бўлган пайтдан то жонивор нобуд бўлишига қадар 2 кун ҳам ўтмайди.

Баъзи нутрияларда кокцидиоз умуман намоён бўлмайди, улар узоқ вақт мунтазам ооцистлар чиқариб, бошқа ҳайвонларга, айниқса, ёш нутрияларга хавф солувчи касаллик ташувчиси бўлиб қолиши мумкин.

Кокцидиозни даволаш ичимлик сувга сульфаметазин ёки 2 фоизли сульфамидиннинг ветеринар врачи тайинлаган миқдорини қўшиш воситасида олиб борилади.

Той темираткиси

Той темираткиси – замбуруғ касаллиги бўлиб, трихофитон ва микроспорум замбуруғлари келтириб чиқаради.

Той темираткисини қўзғатувчилар ташқи муҳит шароитлари-

га жуда чидамли бўлиб, ташқи муҳитда ҳам, шунингдек, турли жониворларнинг терисида анча узоқ вақт яшаши мумкин.

Одатда той темираткисининг эпидемияси қиш-баҳор мавсумларида кечиб, 3—4 ойликкача бўлган ёш нутрияларда кузатилади. Зарарлаш манбаи касал кемирувчилар, мушуклар, итлар ҳисобланади. Касалликнинг яширин даври 8 кундан 30 кунгача давом этади. Ташхис нутрияларнинг ташқи кўздан кечириш, шунингдек, ҳайвон терисининг зарарланган жойидан қириб олинган намунани микроскопик текширув натижасига асосланиб қўйилади.

Нутриянинг той темираткиси билан зарарланганлигининг асосий аломати сифатида касалланган жониворнинг боши ва бўйнида (баъзан орқасида ва ёнбошида) юмалоқ мўйи тўкилган, диаметри 1 смдан 3—4 см гача яланғоч, кулранг, қора кўтир қопланган жойлар пайдо бўлишидир. Шу билан бирга, яққол кўриниб турадиган клиник симптомлар 2—3 ойлик нутрияларда кузатилади. Касаллик бошланишида зарарланган жойдаги мўйлар узининг товланиши ва эластиклигини йўқотади, кейин эса 7—14 кун давомида улар тери юзасидан синиб туша бошлайди ва қирқиб текислангандек бўлиб қолади.

Той темираткаси билан касалланган нутрия

Танаси бўйича замбуруғ тарқалган касал жониворлар [illegible] озиб кетади, ўсишдан [illegible] қолади. Той темираткиси нафақат нутриялар учун балки одам учун ҳам хавфли. шунинг учун касалланган бу ҳайвонлар билан жуда эҳтиётлик билан муомала қилинади.

Касалланган жониворлар зудлик билан алоҳидалаштирилиб ва ветеринария врачи кўрсатмаси бўйича даволанади. Катак ва инвентарлар кавшарлаш лампаси билан зарарсизлантирилади, таглик ва озуқа қолдиқлари йўқ қилинади.

Темираткини даволаш учун 10 фоизли йод эритмаси ёки 0,25 фоизли трихотециннинг вазелинли эмульцияси қўлланилади ёки усимлик ёғини 30— 40° С даражагача қиздириб, нутриянинг зарарланган терисига босилади.

5—7 кундан сўнг процедура такрорланади. Терининг катта жойи зарарланганда ҳамма жойига воситаларни бирварақай суркаш мумкин эмас, акс ҳолда жонивор куйишдан ёки заҳарланишдан ўлиши мумкин. Тери қопламининг катта жойлари замбуруғ билан зарарланганда, аввало, нутрияларнинг боши, 5— 7 кундан кейин эса бўйни, яна бир ҳафтадан сўнг — орқасига ишлов бериш тавсия этилади.

Касалланган жониворларнинг ташқи даволаш билан бир қаторда 30—45 кун давомида нутриянинг 1 кг вазнига 15—20 мг дан гризеофульвин ичирилади. Шу препаратнинг ўзи камроқ меъёрда той темираткисининг олдини олиш учун қўлланилади.

Колибактериоз

Колибактериоз ичак таёқчаларининг патоген типи келтириб чиқарадиган юқумли касалликларга мансуб бўлиб, нафақат нутриялар, балки бошқа уй ҳайвонларининг болалари учун ҳам хавфлидир. Бундан ташқари. колибактериоз билан болалар ҳам касалланиши мумкин.

Бу хавфли касалликнинг манбаи касалланган жониворлар, шунингдек, инфекцияланган озуқа ва сувдир. Касал-

[illegible] кучайтирадиган қимматли бўлмаган озуқа ва парваришлашдаги ёмон шароит сабаб бўлади.

Колибактериоз билан асосан бўғоз нутриялар ва уларнинг янги туғилган болалари касалланадилар. Касалликнинг яширин даври 1—5 кун давом этади. Касалликнинг асосий белгиси ич кетиши ҳисобланади. Касалланган ҳайвонлар шалвайган, мўйлари ҳурпайган кўринади, орқа чиқарув тешиги атрофи эса ахлатлар билан ифлосланган бўлади. Қорин ичида зарарланган 90 фоиз нутрия болалари туғилгандан сўнг дастлабки 2 ҳафтада нобуд бўладилар. Тирик қолганлари эса ўсишдан жуда орқада қоладилар.

Ҳозирги вақтда колибактериознинг ўзига хос давоси ишлаб чиқарилган, шунинг учун бу касалликдан ҳимояланишнинг асосий воситаси унинг олдини олишдир. Бунинг учун жониворларни тўлақимматли озиқалар билан боқиш, озиқлантириш гигиенасига риоя қилиш, рационга ацилофил бактериялар сақловчи сут маҳсулотларини киритиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Стрептококкоз

Стрептококкоз — стрептококлар чақирадиган касаллик бўлиб, унга нутриядан ташқари мўйнали ҳайвонлардан норка, кумушсимон-қора тулки, қундуз ва бошқалар таъсирчан бўлади. Гарчанд касалликка барча ёшдаги нутриялар дучор бўлсаларда, лекин 2—3 ойликкача бўлган, шунингдек, бўғоз нутриялар кўпроқ зарарланадилар.

Касалланган ҳайвонлар стрептококкоз манбаи бўлиб хизмат қилади. Бу касаллик эпидемияси одатда нутрияларнинг катта гуруҳи кўраларда асралганда вужудга келади.

Ёш нутрияларда касаллик, одатда ўткир формада, катталарида эса ўткирга яқин ва сурункали кечади. Стрептококкнинг ўткир шаклида жониворларнинг ҳарорати 39— 40° С гача кўтарилади, бурун тешикларидан йиринг (баъзан қон ара-

лаш) тушади. Касалланган нутриялар [illegible] териси эса ҳурпайган бўлади. Одатда, 1— 2 кундан кейин зарарланган 70— 90 фоиз нутрия боласи ўлади.

Сурункали шаклдаги стрептококкоз 2 ҳафтадан 4 ҳафтага чўзилади ва жониворнинг ўлими ёки соғайиши билан тугайди. Бошқа кўпгина касалликлардаги каби сурункали стрептококкоз ҳам ташқи куринишдаги белгиларга қараб тахминий ташхисни қўйиш мумкин, узил-кесил ташхисни эса фақат ветеринар врачи ўлган ҳайвонни лабораторияда текширгандан кейин қўйиши мумкин.

Стрептококклар антибиотикларга нисбатан жуда таъсирчан, шунинг учун уларни йўқ қилишда узоқ вақт таъсир кўрсатувчи бициллин-5 самарали препаратидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Препарат касалланган нутрияларнинг биттасига 60 минг ЕД дан мускул орасига бир мартадан қилинади. Беш кундан кейин қайта эмланади.

Гижжа касалликлари

Нутриялар гижжаларнинг лентасимон, юмалоқ ва ясси каби беш тури билан зарарланиши мумкин. Ясси чувалчанглар жигарда, ичакда ва куричакда тўпланади, лентасимонлари тери ости клетчаткасида, жигарда, ўпкада ва ичакда; юмалоқ гижжалар эса ичакнинг йўғон бўлимида паразитлик қиладилар.

Нутрияларнинг гижжалар билан зарарланиш манбаи касалланган жониворлар, шунингдек, сифатсиз озуқа ва ифлосланган ичимлик сув ҳисобланади.

Нутрияларнинг нажасларида гижжалар мавжудлиги аниқланганда зудлик билан ветеринария врачига мурожаат қилиш керак. У таҳлиллар ўтказгандан сўнг касалланган ҳайвонларга гижжа ҳайдовчи препаратлар тайинлайди.

Шу боис янги олиб келинган жониворлар камида 2 ҳафта алоҳида сақланиши керак.

Нафас органлари касалликлари

Модомики нутриялар иссиқсевар жониворлар экан, совуқ пайтларда улар турли касалликларга лучор бўладилар. Бунинг оқибатида улар ринит, бронхит, ҳатто ўпка яллиғланиши билан касалланишлари мумкин.

Юқорида қайд этилган касалликларга шубҳа бўлса, дарҳол катақдаги ҳароратни кўтариб, ҳаво намлигини камайтириш, жониворларни тўйимли озуқалар ва мўл ичимлик сув билан таъминлаш, иложи борича тез ветеринария врачига хабар бериш лозим. У ҳайвонларни кўздан кечириб, даволаш йўл-йўриқларини айтади.

Ринит (тумов)

Ринит – бурун шиллиқ пардаларининг яллиғланиши. Касалликнинг асосий белгилари бурун тешикларидан шиллиқ ажралиши ва бурун парраклари атрофила нафас олишни қийинлаштирувчи қуруқ қатлам мавжудлиги.

Ринитни даволаш учун пенициллининг 1:100 нисбатдаги эритмаси билан касал жониворнинг бурни шиллиқ пардаси кунига 1—2 марта ювилади. Қуруқ қатламга глицерин ва вазелин суртилиб илиқ сув билан намланади ва пинцетда олиб ташланади.

Бронхит

Бронхит – бронхлар яллиғланиши бўлиб, кўпинча нутрияларда ринитга қўшилиб келади. Касаллик белгилари: тез-тез аксириш, озуқани емай қўйиш, бурнидан шиллиқ ажралиб чиқиши, хириллаб нафас олиш, суст ҳолат.

Бронхитни даволаш бўйича ветеринария врачининг кўрсатмаларини амалга оширишдан аввал нутрия касалланишининг асосий сабабини бартараф этиш – хона ҳароратини мақбул даражага ошириш, елвизакларни йўқ қилиш зарур.

Одатда ветеринария мутахассиси бронхит билан касалланган нутрияларга антибиотиклар ёки сульфаниламидли препаратлар тайинлайди.

Ўпка яллиғланиши (Пневмония)

Пневмония – ўткир ёки сурункали ўпка [illegible] кўпинча ринит ёки бронхитдан кейин [illegible] жудга келади. Ташхисни ветеринария врачи [illegible] жониворнинг нафас олишини эшитиб кўргандан кейин қўяди.

Касалланган нутрияларда хириллаб нафас олиш, [illegible] қари тана ҳароратининг ошиши ва иштаҳанинг пасайиши кузатилади. Пневмонияни даволаш касалланган ҳайвонларга антибиотиклар тайинлаган ветеринар кузатувида олиб борилади.

Ошқозон – ичак касалликлари

Нутрияларда ошқозон-ичак касалликлари кўпгина ҳолларда нотўғри озиқлантириш оқибатида вужудга келади. Бундай касалликлар сабаби нитрит ва нитратлар миқдори кўпайиб кетган емиш, озуқка аралашмасига заҳарли ўсимликлар, касаллик келтирувчи микроблар, замбуруғлар ёки уларнинг заҳарлари қўшилиб қолиши, шунингдек, ҳайвонлар рационида ош тузининг ошиб кетиши бўлиши мумкин.

Заҳарланиш

Нутрияларнинг заҳарланишига яшил пичан ёки ўт унига аралашиб қолган заҳарли ўсимлик, дон аралашмаси, емга тушган заҳарли уруғ, чиритувчи бактериялар, омбор зараркунандалари ва замбуруғлар, шунингдек, заҳарли кимикатлар ва минерал ўғитлар қўшилган емишлар сабаб бўлиши мумкин.

Нутрияда заҳарланиш ўткир ёки сурункалик кечади. Озуқада кучли заҳар бўлиши жониворни бир неча соатда нобуд қилишга қодир, кучсиз заҳар эса нутрияда уни бир неча кун қийнайдиган турли бетобликларни келтириб чиқаради.

Ўткир заҳарланишнинг асосий белгилари қайт қилиш, сўлак оқиши, овқат емай қўйиш, ташналик, ич кетиши, тиришиш ва паралич. Ушбу аломатлар кўринганда жони-

ворнинг тезда ошқозон ва ичагидаги заҳарни чиқариб ташлаш чоралари кўрилади. Бунинг учун қайт қилдирувчи ва сурги воситалари, ошқозонни ювиш ҳамда ҳуқна қилиш қулланади. Ошқозонни ювиш ҳамда ҳуқна қилиш учун организмдан заҳарнинг чиқишини тезлаштирувчи қайнатиладиган сувдан фойдаланилади.

Ошқозонни ювиш учун кўпгина заҳарли моддаларни шимиб олувчи фаоллаштирилган кўмир қўшилган қайнатилган илиқ сув ишлатилади. Тўғри, баъзи ҳолларда заҳар жуда тезликда таъсир кўрсатади, ошқозонни ювиш эса фақат жонивор сифатсиз овқат егандан кейин дастлабки 30—40 дақиқада самарали бўлиши мумкин.

Агар нутрияда ич кетиш бошланган бўлса ёки жонивор кучли оғриқдан азобланаётганлигини кўрсангиз, у ҳолда ичакни ювиш зарур. Улардан кейин жониворнинг оғзига тухумнинг оқи, сули крупасидан шиллиқли қайнатма, сут ёки марганцовка эритмаси қуйилади. Нутрияларда қайт қилиш, ич кетиши ва кучли оғриқ билан бир қаторда асаб тизимининг зарарланганлиги кузатилса, яъни ҳайвоннинг кўз қорачиқлари кенгайиб, қаттиқ безовталанаётган ёки, аксинча, эзилган ҳолатда кўринса, эман пўстининг ёки мармарак (шалфей) ўсимлигини қайнатмаси каби буриштирувчи восита қўлланади.

Метеоризм ва тимпания

Метеоризм – ичакда газ, ҳаво йиғилиши натижасида ичакнинг дам булиши нутрияларни баъзи озуқалар билан нотўғри озиқлантирилганда рўй беради. Масалан, ичак дам бўлишини кўпинча сақлаш чоғида моғорлаган яшил озуқа, айниқса, беда, йўнғичқа ва бошқа дуккакли ўсимликлар келтириб чиқаради. Баъзи ҳолатларда метеоризмдан жонивор нобуд бўлиши мумкин.

Касалликнинг белгиси: нутриянинг овқатни емай қўйиши, эзилган ҳолати, юзаки ва тез-тез нафас олиши.

Метеоризмдан [illegible] ранг, агар уриб кўрилса [illegible] овоз эшитилади.

Тимпания – газ таъсирида ошқозон [illegible] ник аломатларига кура метеоризмга ўхшаш. [illegible] либ чиқишига крахмалга бой озуқа [illegible] ка, шунингдек, қизиган, янги ўрилган ўтнинг ошқозонда бижғиши сабаб бўлади.

Одатда бу касалликни даволашда нутрияларни 24 соат давомида емишдан тийиб, фақат пичан, яшил озуқа ва сабзавотлардан иборат кўк парҳезга ўтказиш лозим.

Жониворлар кечираётган оғриқни камайтириш учун ветеринар билан келишилган миқдорлаги басконанни қўллаш доркор. Оғзидан 1 фоизли ихтиола эритмаси ёки 3— 5 фоизли сут кислотаси қуйилгач тимпания ёки метеоризмдан азоб чекаётган нутрияларга илиқ ҳуқна қилиниб, совунли сув билан қорни оҳиста артилади ва катакда ҳаракатланиш учун қўйиб юборилади.

Метеоризм ва тимпания пайдо бўлганлиги аниқланса, озуқа сифати текширилиб, рацион қайта кўриб чиқилади ва аниқланган камчилик бартараф этилади. Касал нутрияга 24 соат давомида озуқа берилмайди.

Катарал гастроэнтерит

Бу касалликда ошқозон ва ичаклар яллиғланади. Унинг асосий сабаби – сифатсиз озуқа ва ичимлик сув ёки бир турдаги озиқлантиришдан кескин бошқа хилига ўтиш. Касалликнинг белгилари ичаклаги бузилишлар натижасида жониворлар шалпайиб, овқат емай қўяди. Касалланган нутриянинг ахлати суюқ, пордонроқ ва ҳидли бўлади.

Касалланган ҳайвонларга ташхис қўйилгач, биринчи сутка озиқлантирилмай, оғзидан кунига икки маҳал сурги (3— 5 мл дан 5—10 фоизли глаубер тузи) кейин эса 1 чойқошиқдан (200 мл сувга 0,2 г) марганцовка қуйилади.

Сийдик-таносил тизими касалликлари

Нутриялар қовуғининг яллиғланиши, тухумдон кисгаси, бўғозликнинг бузилиши ва бошқа сийдик-таносил аъзолари касалликларига дучор бўладилар. Бундан ташқари жуфтлашиш чоғида эркак нутриянинг жинсий аъзолари кўпинча тушиб кетади ёки унинг атрофида юнгли ҳалқа ҳосил бўлиб, бунинг оқибатида қочиришга лаёқатсиз бўлиб қолади.

Нутрияларни урчитишга тайёргарлик даврида тажрибали нутриябоқарлар эркакларини кўздан кечирадилар, агар юнгли ҳалқа кўрсалар уни олиб ташлайдилар. Жинсий аъзо тушиб кетиш ҳолларида кучсиз марганцовка эритмаси билан зарарсизлантирилиб, эҳтиёткорона гўғрилаб қўйилади.

Қовуқ яллиғланиши

Қовуқ яллиғланиши нутрияларда асосан куннинг совуқ пайтларида кузатилади. У мустақил касаллик ҳам бўлиши мумкин ёки шамоллаш касалликлари шароитида кечади.

Касалликнинг асосий белгиси сийдик чиқариш чоғидаги оғриқда. Касал нутрия сийиш чоғида баъзан гир айланади, орқасини букиб қичқиради. Бунда унинг сийдиги қизғиш рангда бўлади. Касал жониворнинг иштаҳаси йўқолади, агар даволанилмаса бир неча ҳафтадан кейин ўлади.

Касалланган нутриянинг ташхиси аниқлангач, у аввалдан иситиб қўйилган алоҳида катакка ўтказилади. Даволаш чоғида чекланган миқдорда сув ва ширадор озуқалар, асосан қуритилган сиишлар ҳамда пиширилган картошка берилади. Ҳайвоннинг орқа суяги атрофи қаттиқ оғриётган бўлса илиқ қуруқ компресс қўйилади. Дори-дармон воситаларидан капсулада чиқариладиган гексамин (0,3 г) ва белладонна экстракти (0,01 г)нинг аралашмасидан фойдаланилади. Дори ҳайвоннинг тўғри ичагига иложи борича ичкарироққа юборилади. Бунда чап қўл билан нутрия думи

кўтарилиб, ўнг қўлнинг бармоғида капсула ичкарига оҳиста итарилади, кейин бирмунча вақт бошбармоқ билан орқа тешик беркитиб турилади.

Юқорида таъкидланган даволаш ҳафта давомида бир кунда бир марта ўтказилади.

Бўғозлик пайтидаги бузилишлар. Бола ташлаш

Бола ташлаш турли омиллар таъсирида рўй беради. Агар бу бўғозликнинг эрта муддатида содир бўлса, у ҳолда эмбрион йўқолиб, нутрияларда куйикиш бошланади. Анча вақт ўтган бўғоз нутрияларда бола ташлаш рўй беради. Бола ўлик туғилиб, одатда уни нутрия еб қўяди.

Нутрияларда бола ташлаш сабаблари:

– нотўғри озиқлантириш (А, Е, Д витаминлари етишмаслиги, оқсил камлиги ва ҳоказо);

– ҳайвонларни тор катакда зич сақлаш ғуфайли сайр қилмаслик;

– қўрқиш;

– жониворлар билан дағал муносабатда бўлиш (бўғоз нутрияларнинг думидан ушлаб тортиш, кўчириш чоғида катак деворларига уриб олиш, лат едириш, даволаш – профилактика тадбирларни нўноқлик билан бажариш ва ҳоказо);

– касаллик.

Бола ташлаган урғочи нутриянинг жинсий аъзоларига инфекция кириши натижасида уларнинг қини ва бачадонида яллиғланиш бошланади. Жинсий аъзолардаги яллиғланишларга аниқ ташхисни ветеринария врачи қўйиши мумкин. Бунга у тегишли чоралар кўради.

Мастит

Мастит – сут безларининг яллиғланиши бўлиб, нутрияларда сўрғичлари жароҳатланганда вужудга келади. Бундай жароҳатлар оқибатида урғочи нутрия организмига инфекция кириб, сут безларида яллиғланишларни келтириб чи-

қаради. Маститда нутрия [illegible] ёки стрептомицин (0,5 г) суткада бир марта юборилади.

Совуқ урдириш, ортиқча иситиб юбориш, жароҳатлар

Йилнинг совуқ пайтларида етарли иситилмаган хоналарда сақланаётган нутрияларнинг мўй қоплами билан ҳимояланмаган тери участкаларини совуққа олдириш ҳолатлари учраб туради. Кўпинча жониворларнинг думи, гоҳида панжалари ва қулоқларини совуқ олиб қўяди. Кучли совуққа оллирилган ҳайвонлар сўйилади, енгилроқлари даволанади.

Совуқ урган дум учи баъзан қуриб, тушиб кетади, лекин кўпгина ҳолларда думнинг зарарланиши оқибатида яллиғланишнинг чуқур ўчоқлари вужудга келади. Бундай ҳолларда дум ёки унинг учи ветеринар клиникасида кесиб ташланади, буни мустақил қилса ҳам бўлади, шундан кейин жароҳат йод билан куйдириб қаттиқ боғлаб қўйилади. Боғлов 24 соатдан сўнг олиб ташланади. Боғлов олиб ташлангандан кейин жароҳатга стрептоцид сепилади.

Хонада ҳаво ҳарорати юқори (30° Сдан кўп) ва ҳайвонлар зич жойлаштирилган бўлса, нутрияларнинг ортиқча исиб кетишдан нобуд бўлиш ҳоллари рўй бериб туради. Ортиқча иссиқлаб кетиш симптомлари сустлик ва тез-тез нафас олишдир. Ҳайвонлар овқат емай қўяди, қорни ёки ёнбоши билан бўйнини чўзиб ётади. Кўпинча жониворларнинг оёқлари титраётгани кузатилади. Оғир ҳолларда нутрияларнинг орқа оёқлари фалаж бўлиб, сўнг ўлади. Иссиқ уришининг биринчи белгилари пайдо бўлганда, энг аввало, нутрияларнинг катакда ортиқча исиб кетиши сабабларини бартараф этиш ва бу ерда мақбул шароит яратилиши керак. Агар бунинг иложи бўлмаса, ҳайвонлар салқин хонага ўтказилади, уларнинг боши совуқ сув билан намланади.

Ортиқча исиб кетишнинг оғир шаклида нутрияларнинг мус-

[illegible]

Юқорида [illegible]

[illegible] нутриялар [illegible]

[illegible] бўладилар. [illegible] зич сақланганда, [illegible] руҳларда, шунингдек, қочириш пайтида [illegible] лар содир бўлиб, бир-бирларига жароҳат [illegible]

Агар жароҳат катта бўлмаса у тезда битиб, [illegible] лашни талаб этмайди (жароҳатга йод ёки 2 фоизли [illegible] перекисидан суртилади), лекин жароҳат катта бўлиб, ўз вақтида ёрдам курсатилмаса, бунда ҳайвонлар ўлиши мумкин.

Чуқур жароҳатларда яра атрофидаги мўйлар қирқиб ташланади, яра атрофи марганцовкага намланган тампон билан тозаланиб, унга стрептоцид сепилади, зарурат бўлса боғлаб боғланади. Нутриялар жиддий жароҳатланганда тери остига 1–2 мл миқдорда кофеин, мускул орасига суткада 2 марта 30–50 минг ЕД пенициллин юборилади.

Нутрияларда суяк синиши ҳар доим кучли оғриқ билан кечиб, юмшоқ тўқималар шишади ёки зарарланади.

Жониворнинг ҳарорати ва қон босими кўтарилади. Агар нутрияларда очиқ суяк синиши бўлса, унга биринчи навбатда ишлов берилади ва шундан кейин очиқ гипсли боғлов қўйилади. Боғлов 3– 4 ҳафтадан кейин олинади, агар суяк ўсмаган бўлса, бошқатдан қўйилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Тузувчи Пестреров Д.В «Приусадебное животноводство» – М. «Издательский дом «Вече»» 2004 г

2. Тузувчи С.Н.Бондоренко «Выделка и изготовление из шкурок кроликов» – М.. «Издательство АСТ» 2002 г

3. Интернет материалларидан кенг фойдаланилди.

МУНДАРИЖА

Қуёнчилик 3
Қуён зотлари 4
Зот танлаш 6
Куроқ (гўшт-тери) йўналишидаги зотлар 7
Гўштбоп зотлар 35
Тивитбоп зотлар 39
Қуённи асраш 42
Қуёнхоналар 42
Қуёнхоналар учун жой танлаш 44
Қуёнлар учун катаклар 46
Асбоб-ускуналар ва анжомлар 52
Қуёнларни озиқлантириш 59
Энг мувофиқ рацион 60
Қуёнлар учун фойдали ва зарарли усимликлар 62
Қуёнларни кўпайтириш 62
Қуёнларни сотиб олиш 63
Қуёнлар билан муомалада булиш 64
Она қуён 66
Эркак зотли қуёнлар 76
Бичиш 78
Қуён болалари 81
Қуённи сўйиш ва терисини шилиш 87
Терига дастлабки ишлов бериш 91
Терининг товар сифати 93
Қуён касалликлари 96
Қуёнларда сут безини яллиғланиши 99
Қуёнларда ошқозон ичак касалликлари 105
Офтоб ва иссиқ уриши 109
Юқумли стоматит 110
Қуённинг қулоқ касалликлари 111
Қуёнларда тиш касаллиги 113

Нутриячилик 116
Нутрия зотлари 117
Нутрияни асраш 124
Нутрияни сотиб олиш, уларни ташиш ва карантин 125
Хона ва асбоб-ускуна ҳамда анжомлар 127
Озиқлантириш 133
Озиқа тавсифи 136
Турли физиологик даврдаги нутрияларни озиқлантиришнинг хосиятлари 142
Нутрияларни урчитиш 145
Урчитиш тизими 146
Қочириш усуллари 147
Нутрияларнинг боғозлик, болалаш ва эмизиш даври 149
Нутрияларни ўстириш 151
Нутрия касалланганда 152
Юқумли касалликлар 153
[illegible] 161
[illegible] 162
[illegible] 162
[illegible] 162
[illegible] 163
Ошқозон ичак касалликлари 163
[illegible] 163
[illegible] касалликлари 166
[illegible] бола ташлаш 167
[illegible] 167
[illegible] юбориш, жарохатлар 168

Қуён ва нутрия: гўшт ва мўйна

тадбиркорлар учун
илмий-оммабоп қўлланма

Муҳаррир: Н.Ҳошимов
Тех. муҳар: Н.Қодирова
Дизайнер: Р.Ташматов
Оператор: Н. Мухитдинова
Мусаҳҳиҳ: И. Қўзиев

Теришга берилди 24.09.2013. Босишга рухсат этилди 24.11.2013. Қоғоз бичими 60x84 1/16. Virtec Times UZ гарнитураси. Шартли босма табоғи 10,75.
Нашр босма табоғи 10,75. Адади 4000 нусха.
Буюртма №161

Нашриёт лицензияси: AI №183. 08.12.10.

«Dizayn-Press» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
100100. Тошкент шаҳри, Бобур кўчаси, 22 уй.
Маълумот учун телефонлар: 8(371)255-34-28